

Diplomasi Araştırmaları Derneği
Association for Research on Diplomacy

JDR

Journal of Diplomatic Research
Diplomasi Araştırmaları Dergisi

Volume 5 Number 2 December 2023 ISSN: 2687_590X

The Journal of Diplomatic Research

Diplomasi Araştırmaları Dergisi

-Owner on behalf of Association for Research on Diplomacy-

Barış ÖZDAL (Ph.D.)
Professor at
Bursa Uludağ University
Department of International Relations

-Chief Editor-

Öner AKGÜL (Ph.D.)
Assoc. Prof. at
Kırşehir Ahi Evran University
Dept. of International Relations

-Editors-

Samet YILMAZ (Ph.D.)
Assist. Prof. at
Uludağ University
Dept. of International Relations

Fatma Zeynep ÖZKURT (Ph.D.)
Asst. Prof. at
Nişantaşı University
Dept. of International Relations

Burak GÜNEş (Ph.D.)
Asst. Prof. at
Kırşehir Ahi Evran University
Dept. of International Relations

Hazar Vural Jane (Ph.D.)
Assist. Prof. At
İstanbul Aydın University
Department of International Relations

-Editorial Assistant-

Esra Vardar Tutan (Doktor Adayı- Phd Candidate)

Fatih Başar Kutlu (MA)

Dergi Kapak Tasarımı

Erhan YURT

Mizanpaj

Ali Onur KARA

Tarandığımız İndeksler

ASOS
indeks

Correspondence and Communication

Karaman Mahallesi Tuna Caddesi Karaman Dernekler Yerleşkesi No: 59
Nilüfer - Bursa - Türkiye

bilgi@diplomasiarastirmalari.org.tr

www.diplomasiarastirmalari.org.tr

+90 (224) 294 11 65

Advisory Board (alphabetical order)

Reşat BAYER (Ph.D.)	Associate Professor at Koç University Department of International Relations	Turkey
Paul Arthur BERKMAN(Ph.D.)	Professor at Tufts University, Fletcher School of Diplomacy, Professor of Practice in Science Diplomacy, Director of the Science Diplomacy Center	USA
Burak Samih GÜLBOY (Ph.D.)	Professor at Istanbul University, Department of Political Science and International Relations	Turkey
Mehmet GENÇ (Ph. D)	Professor at Işık University, Department of International Relations	Turkey
Ioannis NIOUTSIKOS (Ph.D.)	Associate Lecturer at University of Piraeus, Department of International Relations	Greece
Tarık OĞUZLU (Ph.D.)	Professor at Antalya Bilim University Department of International Relations, head of Center for Social, Economic and Politics Research (SEPAM) of Antalya Bilim University	Turkey
Özden Selcen ÖZMELEK(Ph.D.)	Assistant professor at Çukurova University Department of International Relations	Turkey
Jeffrey ROBERTSON(Ph.D.)	Assistant professor at Yonsei University, Visiting Fellow at the Asia-Pacific College of Diplomacy (APCD) at the Australian National University (ANU)	South Korea
David SCHRAG (Ph.D.)	Global Studies, University of Illinois at Urbana-Champaign	USA
Joseph SIRACUZA (Ph.D.)	Professor of Human Security and International Diplomacy in School of Global, Urban and Social Studies at Royal Melbourne Institute of Technology-RMIT University, Melbourne, Australia	Australia
Ramesh THAKUR (Ph.D.)	Emeritus Professor at Australian National University, Director of the Centre for Nuclear Non-Proliferation and Disarmament (CNND) in the Crawford School.	Australia
Konstantinos TRAVLOS (Ph.D.)	Assistant professor at Özyeğin University, Department of International Relations	Turkey

ABOUT

Journal of Diplomatic Research (JDR) is an international peer-reviewed academic journal published electronically on a biannual basis by the Association for Research on Diplomacy (DARD). Concordantly, JDR is open to all original studies on international relations, political science as well as theoretical, historical and methodological studies on diplomacy.

GOAL AND SCOPE

The goal of JDR is to present to the audience the studies on diplomatic history, diplomacy theories, diplomacy studies with quantitative, qualitative and integrated research methods, military diplomacy as well as other interdisciplinary diplomatic research and book reviews.

In this context, JDR stands as an international peer-reviewed academic journal bringing together scientists analyzing the phenomenon of diplomacy from all perspectives.

Diplomatic history, diplomatic theory and new diplomacy types form the primary area of investigation. Principally, JDR presents to its audience the information and understanding in the framework of:

Structural problematiques of the subject of diplomacy, latest understandings, theories and concepts on diplomacy, traditional research on diplomacy, diplomacy law and history, case studies on diplomatic processes and negotiations, application of various research methods on diplomatic research

TYPES OF ARTICLES

JDR accepts four different types of articles and book reviews. The articles include:

Original/Research Article: It is a scientific research article explaining an original argument, event or behavior from a specific theoretical perspective by using accurate methodologies. It is aimed to justify a general or a specific behavior based on the methods used, i.e. quantitative, qualitative or integrated methods. The primary objective of original articles within the scope of diplomatic research is to use primary data and appropriate methodology. This type of original and research articles is encouraged by the journal.

Review Article: This type of studies intended merely for introductory purposes, present an extensive summary on a specific event, phenomena or field. Following an extensive literature review with the purpose of informing audience on any subject related to diplomacy, these studies evaluate the current status of events, phenomena or the field. These studies research out to a wide audience and form the basis for original/research articles on the same subject.

Case Study: This type of studies involves the analysis of single cases or the comparison of different cases of similar nature intending to explain various outcomes of such a comparison. Case studies with an appropriate method presents to audience different perspectives and contributes theoretically to the field.

Methodological Study: These studies aim to test a specific method used in different disciplines or currently used in other fields of social sciences in the context of this specific field of research. The original methodologies of various fields such as anthropology, statistics, psychology and mathematics can be used in research on diplomacy.

Book Review: This type of studies aims to form a view on newly published books with a potential to contribute greatly to the field literature, identify differences and similarities with previously published books, and fill in the gap in the literature.

SUBMISSION GUIDELINES

** Articles and book reviews submitted to JDR should comply with APA 6 submission guidelines. Endnote or Mendeley APA 6th applications are suitable with the submission guidelines of the JDR. Detailed information on our journal listed below.

** The main text should include the following format: 1.5 line spacing, Times New Roman with 11 type size.

** Information on the type of the submitted work and the word count should be stated at the top left corner of the main text.

** Word counting includes bibliography and appendix: Number of words for submissions are as follows: original/research article 6.000-10.000, review article, 5.000-8.000, case studies 5.000-8.000, methodological studies 6.000-10.000, book reviews 2.000-4.000.

** Each paper must include 150 words English and Turkish written abstract and 750 words extended English summary if the paper was written in Turkish language.

** References

Authors should comply with the draft of American Psychological Association (APA) publication guideline. Link for APA guideline: www.apastyle.org

** Bibliography

Bibliography should include all the sources referenced to in the text. Journal and book titles should be in italic font. Bibliography should be in alphabetical order by author's surname. If reference is given to the same author's different works, a chronological order (most recent work first) should be followed. Page numbers should be provided for periodicals and chapters in edited books.

HAKKINDA

Diplomasi Araştırmaları Dergisi – Journal of Diplomatic Research (JDR), Diplomasi Araştırmaları Derneği (DARD) tarafından elektronik ortamda, yılda iki kez yayınlanan, uluslararası hakemli bir akademik dergidir. Bu bağlamda JDR, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi başta olmak üzere diplomasi alanına ilişkin kavramsal, teorik, tarihsel ve metodolojik tüm özgün çalışmalarına açıktır.

AMAÇ VE KAPSAM

JDR'nin amacı diplomasi tarihi, diplomasi teorileri, nicel, nitel ve karma araştırma yöntemlerini kullanan diplomasi araştırmaları, askeri diplomasi ve diğer interdisipliner diplomatik araştırmalar ile kitap incelemelerini, akademik bir okuyucu kitlesi ile buluşturmayı amaç edinmiştir. Bu bağlamda JDR, kapsamlı bir çerçevede diplomasi olgusunu tüm açılardan inceleyen bilim insanlarının buluştuğu uluslararası hakemli akademik bir dergidir. Diplomasi tarihi, teorisi ve yeni diplomasi türleri odaklı çalışmalar JDR'nin temel inceleme alanını oluşturmaktadır. En temel anlamda JDR, okuyuculara aşağıda belirtilen çerçevede bilgi ve fikir sunmaktadır:

Diplomasi konusunun temel problematikleri, diplomasi üzerine en son fikirler, teoriler ve kavramlar, klasik diplomasi çalışmalarını, diplomasi hukuku ve tarihi, diplomatik süreçler ve pazarlıklarla ilgili vak'a analizleri, farklı araştırma metodlarının diplomasi araştırmalarına uygulanması

JDR, yukarıda belirtilen çerçevede tarih, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, hukuk, iktisat, coğrafya, antropoloji, psikoloji, yöntembilim ve ilgili diğer alanların katkısına açık olup, bu alanların akademisyenlerinin birlikte hazırladığı çalışmalar teşvik edilmektedir.

MAKALE TÜRLERİ

JDR, dört tür makale ve kitap incelemelerini kabul etmektedir. Makale çeşitleri:

Orijinal Makale Çalışması: Özgün bir fikri, olayı ya da davranışı uygun bir metodoloji kullanarak, belirli bir teorik perspektifle açıklayan bilimsel araştırma makalesidir. Nicel, nitel ya da karma yöntemler kullanılarak hazırlanan bu çalışmalarda, kullanılan metoda göre genel ya da spesifik bir davranışın açıklanması amaçlanır. Diplomasi araştırmaları kapsamında orijinal makalelerin, birincil verinin kullanılarak hazırlanması ve uygun bir metodoloji kullanılması öncelikli amaçtır. Dergi kapsamında bu tür orijinal makale çalışmalarını teşvik edilmektedir.

İnceleme Makalesi: Bu türden çalışmalar belirli bir olaya, olguya ya da alana giriş mahiyetinde olup, kapsamlı bir özet sunar. Diplomasi konusunu içeren herhangi bir konuda okuyucuyu bilgilendirme amaçlı geniş bir literatür taraması sonrasında, olayın, olgunun ya da alanın halihazırdaki durumu değerlendirilir. Bu türden çalışmalar geniş bir okuyucu kitlesine ulaşır ve o alanda yapılacak orijinal araştırma makaleleri için altyapıyı oluşturur.

Vaka İncelemesi: Bu tür çalışmalar, tek bir vak'ayı ya da birbirine benzer nitelikli iki vak'anın mukayesesini içerecek birbirinden farklı sonuçların nasıl meydana geldiğini açıklar. Uygun bir metotla yazılan vak'a incelemeleri, okuyucuya farklı perspektifler sunabileceği gibi, teorik olarak da alana katkıda bulunmaktadır.

Metodolojik Çalışma: Farklı disiplinlere ait ya da halihazırda sosyal bilimlerin diğer alanlarında kullanılan bir metodun, alanda kullanılarak test edilmesi amacıyla hazırlanmış çalışmalardır. Diplomasi araştırmalarında antropoloji, istatistik, psikoloji ve matematik gibi birçok alanın özgün metodları, bu kapsamda kullanılabilir.

Kitap Krişiği: Bu tür çalışmalar, alan literatürüne katkı sağlayacağı umulan kitaplar hakkında fikir belirtmek, alanda kendisinden önceki kitaplarla farklarını, benzerlikleri ve literatürde gördüğu boşluğu açıklamak amacıyla yazılır.

YAZIM KURALLARI

** JDR'ye, gönderilen makale ve kitap incelemeleri, APA 6 yazım kurallarına uygun olmalıdır. Endnote ya da Mendeley APA 6th uygulamaları JDR'nin kabul ettiği yazım kurallarına uygundur.

** Gönderilen çalışmalar 1,5 satır aralığı, 11 punto ve Times New Roman yazı karakterinde yazılmalıdır.

** Gönderilen her bir çalışmanın sol üst köşesine, yukarıda bahsedilen makale türü ve kelime sayısı yazılmalıdır.

** Kelime sayıları kaynakça ve diğer ekler dahil hesaplanır: orijinal araştırma makalesi 6.000-10.000, inceleme makaleleri, 5.000-8.000, vak'a incelemeleri 5.000-8.000, metodolojik çalışmalar 6.000-10.000, kitap incelemeleri ise 2.000-4.000 kelime aralığında olmalıdır.

** Her bir çalışma için 150 kelimelik Türkçe ve İngilizce özet, eğer çalışma Türkçe ise 750 kelimelik genişletilmiş İngilizce özet gönderimi gerekmektedir.

Örnek yazım kuralları:

** Atıflar

Yazarlar, yararlandığı kaynakların atıf yazımında Amerikan Psikoloji Birliği (APA) yayın kılavuzu taslağına uymalıdır. APA Kurallarına aşağıdaki web adresinden ulaşılabilir www.apastyle.org

** Kaynakça

Kaynakça, metin içinde atıf yapılan kaynakların tamamını içermelidir. Dergi ve kitap isimleri italik olmalıdır. Kaynakça, yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır. Bir yazara ait birden fazla esere atıfta bulunulmuşsa yazarın eserleri, en yakın tarihli olandan en eski tarihli olana doğru kronolojik olarak sıralanmalıdır. Süreli yayınlar ve derleme kitaplardaki makaleler için sayfa numaraları belirtilmelidir.

The Journal of Diplomatic Research

Volume 5 Number 2 December 2023

Research Article/Araştırma Makalesi

Editorial Remarks

Öner
AKGÜL

China's Arctic Narrative as a Component of its Science
Diplomacy Practices

1-11

Merve Müge
ŞENGÜL
BEKTAŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin Hedef Ülke Olduğu Göçlerin
Niteliksel Analizi

12-32

Esra VARDAR
TUTAN

Devlet Kırılganlığı Kapsamında Bosna Hersek Devletinin
İncelenmesi

33-55

Setenay
TAV
Kader
ÖZLEM

21. Yüzyılda Güvenliğin Değişen Parametreleri Bağlamında
Terörizmin Küreselleşmesi

56-75

Nilüfer
ÖNEN
Murat
JANE

Avrupa Birliği'nde İklim Normlarının Yayılması Sorunsalı

76-95

İlke
TAŞDEMİR

Editorial Remarks

As the Editorial Board, we are proud to present our newest issue of the Journal of Diplomatic Research (JDR) under the aegis of the Association for Research on Diplomacy (DARD).

Our latest issue, which was the result of an intensive study process, included 5 research articles that we think will contribute to the field of diplomacy and international relations.

In our first article, Merve Müge Şengül Bektaş examined China's multifaceted Arctic narrative from the perspective of science in her work written in English. In our second article, Esra Vardar Tutan discussed Turkey's migration experience by dividing it into three main periods by making a qualitative analysis of migrations in which the Republic of Turkey was the destination country. In our third article, Setenay Tav and Kader Özlem identified the ongoing problems of Bosnia and Herzegovina from past to present through the parameters of state fragility and made analyzes as a preliminary warning to prevent the state from failing. In the fourth article, Nilüfer Önen and Murat Jane discussed the changing parameters of security in order to show that terrorism poses a fundamental security threat on a global scale. In the fifth and last article, İlke Taşdemir has put forward a comprehensive study on whether the spread of climate norms in the European Union can be explained by the concept of localization.

I would like to thank all our authors who carry out their studies with great care and contribute to our journal, our valuable professors who carefully examine and referee the studies, and the technical team responsible for the publication preparation of our journal.

Assoc. Prof. Öner AKGÜL

Chief Editor

Editörden

Diplomasi Araştırmaları Derneği (DARD) tarafından yayımlanan Journal of Diplomatic Research (JDR) - Diplomasi Araştırmaları Dergisi'nin yeni sayısını editör kurulu olarak sizlerle paylaşmanın gururunu yaşıyoruz.

Yoğun bir çalışma sürecinin sonucu olarak ortaya çıkan son sayımızda diplomasi ve uluslararası ilişkiler alanına katkı sağlayacağını düşündüğümüz 5 araştırma makalesine yer verilmiştir.

İlk makalemizde Merve Müge şengül Bektaş, İngilizce kaleme aldığı çalışmasında Çin'in çok yönlü Arktik anlatısını, bilim perspektifinden incelemiştir. İkinci makalemizde Esra Vardar Tutan, Türkiye Cumhuriyeti'nin hedef ülke olduğu göçlerin niteliksel analizini yaparak Türkiye'nin gç deneyimini üç ana döneme ayırarak ele almıştır. nc makalemizde Setenay Tav ve Kader zlem, Bosna Hersek'in geçmişten günümüze süregelen sorunlarını devlet kırılğanlığı parametreleri üzerinden tespit etmiş ve devletin başarısızlığa uğramaması için n uyarı niteliğinde analizler yapmıştır. Dördüncü makalede Nilüfer nen ve Murat Jane, terörizmin küresel boyutta temel bir güvenlik tehdidi oluşturduğunu göstermek amacıyla güvenliğin değişen parametrelerini ele almıştır. Beşinci ve son makalede İlke Taşdemir, Avrupa Birliği'nde iklim normlarının yayılmasının, yerelleşme kavramı ile açıklanıp aıklanamayacağından yola çıkarak kapsamlı bir çalışma ortaya koymuştur.

alışmalarını büyük bir özenle yürütüp dergimize katkı sağlayan tüm yazarlarımız başta olmak üzere, çalışmaları titizlikle inceleyip hakemlik yapan değerli hocalarımıza ve dergimizin yayın hazırlığından sorumlu teknik ekibe teşekkürlerimi sunarım.

Doç. Dr. ner AKGL

Baş Editör

China's Arctic Narrative as a Component of its Science Diplomacy Practices

Çin'in Arktik Anlatısının Tamamlayıcısı Olarak Bilim Diplomasisi Pratikleri

Merve Müge ŞENGÜL BEKTAŞ*

*Doktora Programı, İstanbul Aydın Üniversitesi

E-mail: mmugesengul@gmail.com

 ORCID: orcid.org/0000-0001-6256-6980

Abstract

This study explores China's multifaceted Arctic narrative through the lenses of science diplomacy concept. The article starts with China's rationales in the Arctic Region, providing a critical reading of science diplomacy to demonstrate the evolution of the concept over time. After explaining the rationales behind the use of the science diplomacy concept in the Arctic Region, China's Arctic narrative is discussed under the umbrella of the science diplomacy concept. The main question of the study is how China uses narratives through its science diplomacy practices in order to justify its presence. Approaching the question through the emerging science diplomacy explanations rather than those of traditional ones, the study contributes both critical science diplomacy studies and China's dovish standing in the Arctic region on the ground of its Arctic narrative. The study concludes that, China enjoys the Arctic-club by using its narrative addressing traditional science diplomacy, while its ambitions strategically align with the emerging concept.

Keywords: China, science diplomacy, Arctic Region, narrative.

Öz

Bu çalışma, Çin'in çok yönlü Arktik anlatısını bilim diplomasisi perspektifinden incelemektedir. Çalışma Çin'in Arktik Bölgesi'ndeki gerekçeleri ile başlamakta, bilim diplomasisine eleştirel okuma yaparak kavramın zaman içindeki değişimini göstermektedir. Arktik Bölgesi'nde bilim diplomasisi kavramının kullanılmasındaki gerekçelerin açıklanmasının ardından Çin'in Arktik anlatısı bilim diplomasisi kavramı altında tartışılmaktadır. Çalışmanın ana sorusu, Çin'in bölgedeki meşruiyetini sağlamak için bilim diplomasisi pratiklerinde nasıl anlatılar kullandığıdır. Araştırma sorusu, geleneksel bilim diplomasi yaklaşımının yerine eleştirel bilim diplomasisi açıklamaları üzerinden ele alınmaktadır. Çalışma hem eleştirel bilim diplomasisi çalışmalarına hem de Çin'in Arktik bölgesindeki barışçıl duruşuna katkıda bulunmaktadır. Çalışmanın sonucunda, Çin'in geleneksel bilim diplomasisini ele alan anlatısıyla Arktik kulübünde kendine yer edindiğini, ancak stratejik hedeflerinin yeni ortaya çıkan bilim diplomasi konseptiyle uyumlu olduğu ortaya koyulmuştur.

Keywords: Çin, bilim diplomasisi, Arktik Bölgesi, anlatı.

To Cite This Article/Bu Makaleye Atf İçin: Şengül Bektaş, M.M. (2023). China's Arctic Narrative as a Component of its Science Diplomacy Practices. Journal of Diplomatic Research, 5(2), 1-11.

Introduction

The Arctic, lacking a distinct legal framework, in contrast to Antarctica, the Arctic serves as the convergence point of the European, Asian, and American continents. The region, where the USA and Russia are in close proximity, were standing for "Ice Curtain" during the Cold War (Young, 2019). Once perceived as obscure and isolated from global affairs, the region has gained recognition and international significance as a result of shifting regional geopolitics attributed to climate change effects.

The concept recognized in literature as "Arctic exceptionalism", the region as an extraordinary area marked by cooperation, distinct from conflict and political complexities. According to Lanteigne (2020), the threat to Arctic Exceptionalism stems from competitive strategies, particularly the pursuit of accessing resources ahead of others. The Arctic's historical emphasis on non-confrontational politics first came into focus during Russian titanium flag planting in the Arctic Ocean in 2007 (Coates & Holroyd, 2019), and concerns heightened following the 2008 United States Geological Survey report (USGS, 2008). Following emerging Sino-Russia partnership (Wishnick, 2017). and the US's active policies, once characterized as "reluctant power" (Hong, 2019)., the region's discourse transitioned from a paradigm of cooperative coexistence to more alarmist ones. These perceptions are further accelerated with emerging newcomers to the region.

China's Rationales in the Arctic Region

The emerging involvement of Asia-Pacific states in the Arctic region as observer members has sparked another sense of alarm in Western academic and media circles. This apprehension has been labeled as "Polar Orientalism" by Dodds and Nuttall (2016), referring to the portrayal and perception of the East as an object of fear. While China is not the sole emerging country in the Arctic region, it has garnered the most attention among Asia-Pacific states not only for its observer status but also its various engagements in the region (Babin & Lasserre, 2019).

There is multidimensional nature of China's regional involvement in the literature emphasizing its endeavor driven by a complex interplay of various factors. Brady (2017) discussed that the nation's interests in the

region encompass traditional and nontraditional security considerations. Bennett (2015) underscores China's ambition for global prestige and recognition, reflecting its broader desire for status as an extraregional state in the Arctic. Scholars have provided different interpretations of China's regional policies, including viewing them as a potential threat to the sovereignty of coastal nations (Wright, 2011), efforts to secure energy and raw materials (Lanteigne, 2014), and aims to access overseas producers and consumers (Descamps, 2019). Wright (2018) stressed that China's interest extends beyond economic motives, encompassing natural resources, navigation routes, and the opportunity to influence Arctic affairs, in the same vein, Brady (2017) underscores China's aspiration to be merely "polar great power"; representing hawkish manner.

According to Hong (2014), China's interests encompass involvement in governance matters, resource accessibility, exploration of shipping routes, and engagement in polar research. Sørensen and Klimenko (2017) outlines diverse motivations, including scientific research, resource access, shipping development, and political influence, contributing to a holistic understanding of China's Arctic agenda. Weidacher Hsiung (2016) challenges the economic motivation argument, asserting that China's interest in resource development is not prominent due to the challenges and high costs of resource extraction in the Arctic region, coupled with China's diversified import options worldwide. These perspectives collectively reveal the multifaceted nature of China's engagement. Moreover, China already published its White Paper to articulate its goals and principles (State Information Office, 2018). According to the text, China's Arctic engagement, encompasses security, economic, global, and environmental considerations. "Science Diplomacy" becomes rationale for China's involvement in the region, highlighting its web of interests and diplomatic strategies to promote international collaboration in the Region.

Rationales for Using Emerging Concept of "Science Diplomacy"

Science diplomacy is relatively recent concept and continually evolving, posing challenges for its examination and analysis. While the notion of international scientific collaboration dates back to the 18th century, which is mainly criticized by

Flink (2020) in guise of historical instances serve to exemplify the enduring but overlooked impact of science diplomacy, “science” with “diplomacy” emerged toward the end of the 20th century (The Royal Society & AAAS, 2010). The concept of science diplomacy experienced a significant shift with the establishment of the AAAS Center for Science Diplomacy in 2008 and the introduction of the inaugural specialized journal, “Science & Diplomacy,” in 2012, reflecting noteworthy growth as indicated by increased references in scholarly literature. Additionally, 2009 conference on “New Frontiers in Science Diplomacy” in the UK played a crucial role in generating interest and involving the global diplomatic community (Berkman, 2019). Science diplomacy encompasses three primary dimensions, as stressed by the Royal Society (2010). “Science in diplomacy” focuses on the incorporation of scientific advice into the decision-making processes, the essential role that scientific knowledge plays in shaping diplomatic strategies. “Diplomacy for science” involves cooperative endeavors among multiple nations to establish scientific projects and large-scale research facilities, highlighting the importance of international collaboration and resource-sharing for advancing substantial scientific endeavors. “Science for diplomacy” underscores the role of scientific collaboration in fostering peaceful relations among nations, contribution for the development of positive and constructive diplomatic relationships globally. Eventually, the utilization of science in political arena enhances political discourse and bolsters the credibility of policymakers, possibly contributing to the advancement of a nation’s strategic goals and dealing with global challenges that impact humanity.

The concept of science diplomacy presents significant challenges. The ambiguity inherent to the concept makes it difficult to discern distinct national styles of science diplomacy among states. Additionally, the blurriness between science diplomacy and international cooperation complicates the identification of actions and agents that qualify as science diplomats, even if there are some efforts for clarification. Copeland (2016) made a distinction between science diplomacy and international cooperation, emphasizing the former has direct state involvement whereas the latter is commercially oriented. From the traditional point of view, when science diplomacy is implemented to “address global challenges”, it could be reduced to only the notion of global

challenges. Those who attribute such positive image or sacred qualities to science diplomacy as transforming or improving international relations, actually idealize it beyond its true limitations. Furthermore, this type of definition makes states passive actors in the diplomatic practices that they perform as if science diplomacy were the sole catalyst for positive change. When considering the Cold War period, “diplomacy for science”, which performs mitigating the tensions between the superpowers (Suttmeier, 2010), it makes sense. When considering global challenges, “diplomacy in science” makes sense as well. However, the “national interests” are missing part in these explanations, one of the building block and requirement of diplomacy. Therefore, utilizing new approaches to science diplomacy is more effective way to understand and provide solid foundations for the cases.

Therefore, here the emerging concept of science diplomacy is utilized. As Turekian et al. (2015) mentioned, the primary aim of science diplomacy frequently involves leveraging scientific endeavors to advance the foreign policy objectives or interstate interests of a state. More holistic approach to the concept made by Gluckman et al. (2017), actions aligned with fulfilling and advancing the unique needs and priorities of the state; addressing shared concerns and cooperative ventures that involve multiple states; recognizing the interconnectedness of issues on a global scale. Moreover, science diplomacy at the same time should designed to fulfilling domestic needs, as exercising soft power, ensuring national security and meeting economic dimensions.

As the Arctic landscape and narrative changes in every aspect, it becomes the easiest but dead-end way to explain from the lenses of traditional science diplomacy. While science can indeed function as a tool for diplomatic efforts, it is crucial to recognize it as an integral component of a government’s comprehensive strategy. The difficulties at hand call for a concentrated examination within particular contexts and undertakings, leading to focalize on China’s utilization of science diplomacy as a tool to leverage scientific channels for diplomatic involvement and position itself as an acknowledged stakeholder and strategic ally, thereby mitigating possible misunderstandings. China’s amplified deployment of science diplomacy coupled with its Arctic narrative serves to reduce misinterpretations of its motives and mitigate perceptions of it as a risk. All the efforts made by China at the end of the day,

eventually serves its national interests at length.

Interpretation of the Science Diplomacy in the Arctic Region

As it mentioned, though not compulsory, presenting science diplomacy as a tool to address global challenges in a manner that suggests it is not merely a tool but a necessity may sanctify the concept. This type of ascription lends it omnipotence and may effectively underestimate its political implications.

The Arctic serves as a pivotal region in the utilization of scientific knowledge in diplomatic endeavors due to its status as a critical climate change hotspot, marked by uncertainty and unpredictability, necessitating the cooperative involvement of multiple states. Beside its changing narrative, discussed hereinabove, the Arctic Council also changed its trajectory from the Arctic Environmental Protection Strategy (AEPS) to the Council itself (Arctic Council, 1996), committed to fostering international cooperation, scientific research, and diplomatic dialogue to address the unique challenges and opportunities presented by the changing Arctic environment, despite still pursuing monopolization of decision making process. While overt endorsements of international scientific collaboration contribute to the region's cooperative environment, they exemplify a positive correlation between science and diplomacy.

Fundamentally, in any context where science exists, there is a methodical inquiry process allowing the accumulation of knowledge, regardless of whether it is advantage of humanity. Crucially, science is not inherently associated with political or ideological motivations; rather, it functions as a universal medium for knowledge (Copeland, 2011). From this perspective, the concept is envisaged to serve a general purpose by states cooperating through diplomatic initiatives. Additionally, some scholars provide another notable contribution examining how states interpret science diplomacy, asserting that very few Arctic states explicitly mention "science diplomacy" (Rüffin & Rüländ, 2022). The study reveals that states predominantly associate the term "science diplomacy" with the integration of policymaking solely at the international level. Erett and Halařková (2022) initiated a discussion on the legitimacy of "science diplomacy" and found that despite the absence of explicit discourse or definition of the term, Arctic nations

have already integrated the notion of "science diplomacy" into their strategic approaches. Nonetheless, it is crucial to recognize that all joint declarations, actions, and agreements may not exclusively fall under the purview of science diplomacy. The Arctic is undergoing notable environmental transformations which given rise to an intricate and delicate landscape. Moreover, geopolitical elements add an additional layer of complexity, consequently heightening uncertainties in the region. Within this context, scientific collaboration serves as a stabilizing influence between regional and non-regional actors (Bertelsen et al., 2016). From this perspective, China strengthens its presence through exchange of scientific knowledge by instrumentalization of its Arctic narrative.

Instrumentalization of Arctic Narrative as a Component of Science Diplomacy Practices

Science diplomacy functions navigating the challenges of the Arctic region. Given the impact of climate change, exploitation and exploration of the resources, emerging maritime routes, international cooperation has become indispensable. Here, the author does not discuss how China implements science diplomacy, rather argues that traditional and emerging explanation of science diplomacy gives China suitable area for articulation its narrative, whereas its engagement holds greater value for its national interests.

Throughout China's historical engagement with the global community, science has consistently held a crucial role. The ascendancy of European powers in the 19th century heightened the significance of scientific affairs in both China's domestic governance and its diplomatic interactions with other nations (Freeman, 2019). China, despite lacking territorial claims in the Arctic region, has directed its efforts towards its narrative through science diplomacy initiatives. Drawing on the Svalbard Treaty joined in 1925 (Svalbard Treaty, 1920), under which China enjoys freedom to enter and access specific regions within the Arctic and practice of scientific research, it justifies its continued presence in the region, aiming to consolidate its narrative as an "Actor" and "Stakeholder". Consequently, China aims to be one of the influential countries in the globally impactful Arctic, in accordance with the international law, for "the common interests of the international community" as it was stressed in the White Paper (State Council Information Office, 2018), through which China demonstrates a

human-centric approach, prioritizing the interests of all humanity over geopolitical interests. China is also “responsible stakeholder” in the Arctic Region, acknowledging its contribution to addressing global challenges and upholding international norms and rules. Through diplomatic cooperation, scientific endeavors, and investments, China seeks to safeguard its interests in the Arctic in line with the positive impacts of its involvement (Jakobson & Peng, 2012). China, therefore, is assertive in its stance that it deserves to be involved in all future deliberations related to Arctic development. While China’s engagement has generated apprehensions, its scientific contributions have been acknowledged by the Arctic states (Kopra & Puranen, 2021). Employing scientific knowledge to foster alliances through cooperative endeavors is in line with the goals of utilizing science for diplomatic purposes, seeking to enhance its persuasive influence of China. China also perceives that partnering with the Arctic States holds the potential for mutual benefits, particularly through the establishment of a permanent Chinese research outpost or observatory, providing access to invaluable long-term research data (State Council Information Office, 2018).

Since the beginning of the 2010s, Chinese sources have referred to the polar regions as “New Strategic Frontiers”, where major powers compete and are not restricted in the utilization of resources (Doshi et al., 2021), in accordance with international law and UNCLOS (State Council Information Office, 2018). Consequently, the Arctic geopolitics in which Russia, the United States, and China are involved, is re-articulated through emerging narratives, highlighting the continuous status quo as an arena for these major powers to assert their presence in this backyard, at times despite each other. Therefore, narrative construction has a significant role in the Arctic engagement. Consequently, the meticulously crafted narrative allows China to challenge the perception of “China threat” (Rainwater, 2013) without triggering any adverse reactions or misunderstandings from the international community.

Given the considerable geographical distance separating China from the Arctic, it becomes essential to be accepted as a stakeholder by regional states. Additionally, observer status in the Council provides an additional avenue for facilitating this acceptance and consent of the regional states. China puts significant emphasis

on bolstering its influence through science diplomacy practices. Furthermore, its increasing presence in a variety of other regional Track II platforms, regional initiatives, including the China-Russia Arctic Forum and the China-Nordic Arctic Research Center, aimed at strengthening relations through science diplomacy (Doshi et al., 2021). Observer status presents a hopeful and potentially distinct chance for China to formalize its involvement in Arctic governance and the associated decision-making processes (Graczyk & Koivurova, 2014). Following granted status in 2013 as observer, China has steadily fortified its diplomatic ties with Arctic countries and participated in scientific activities in the region (Hong, 2018). China has encountered direct repercussions of climate change, impacting its industry as well as agriculture (State Information Office, 2018). China displayed not only active but also ambitious engagement in Arctic affairs which surpasses those of the Arctic States (Ingimundarson, 2014). In line with this, China has explicitly affirmed its full endorsement and deployment of specialists to contribute to the Council’s working groups and task forces, as well as to partake in international partnerships, such as the Arctic Science Ministerial Meeting. China, takes active part in intergovernmental science practices “to seize the historic opportunity in the development of the Arctic” (State Council Information Office, 2018).

In 2014, Xi Jinping announced its aspiration to attain the status of a “Great Polar Power” (Brady, 2017). This is definitely articulation of China’s intention to become the leading polar power, which was subsequently integrated into the country’s maritime strategy to reaffirm its global prominence. The statements “polar power” and “great polar power” become embodiments of China’s ambitious to engage in Arctic research. Collaboration among stakeholders becomes essential where global crisis emerges such as the Arctic, where the resources of individual states may prove insufficient to challenge this. It is not surprise that, in such environment, China has evolved over time into a “professional partner” and “wisdom sharer” within scientific research, rendering its exclusion untenable (Su & Mayer, 2018). This anew strengths China to expand its capacity.

It is noting that China’s Arctic footprints have started with a scientific foundation. In 1882, China attended First International Polar Year, following signing Spitsbergen Treaty, China participated

in Soviet research in the Arctic. To engage polar expeditions, State Oceanic Administration (SOA) was founded in 1964. The year 1966 China Arctic and Antarctic Administration (CAA) foundation (previously the Chinese Antarctic Administration of the State Antarctic Research Committee founded in 1981, joining International Arctic Science Committee (Hong, 2020). Yellow River Station, established in 2004, the China-Iceland Joint Aurora Observatory (CIAO) was inaugurated in 2018, operating as China's second science station (Koivurova et al., 2019). China, preparing for its 13th Arctic expedition (Kubny, 2023), has been conducting Arctic expeditions since 1999 (State Council Information Office, 2018). Importance of these expeditions is to collect firsthand data in a way that other countries have not done before (Hong, 2020). Moreover, these expeditions were conducted with the participation of scientists from many countries as a transnational expert network (Su & Mayer, 2018). China's effective polar missions have positioned the nation to advance polar research further, laying the groundwork for future comprehensive explorations. These missions serve a dual purpose of increasing China's presence in the Arctic region, domestically and internationally. Interdisciplinary research performs a vital function in comprehensively examining the phenomenon of global climate change and its implications for polar ecosystems, eventually China's climate.

A key advantage of science diplomacy lies in the continuity of scientific collaborations, as researchers who have worked together for extended periods continue to engage in joint scientific endeavors even during periods of strained international relations. This enduring collaboration is sustained by science diplomacy, allowing scientists to pursue shared objectives despite political or diplomatic strains (Bertelsen, 2020). Norway's decision not to veto China's bid for observer status, citing China as "the world's leading polar explorer" (Hong, 2018) and Russian foreign minister acceptance China as a "strategic partner in science and technology" during a period of tense relations (Wishnick, 2017) are noting examples of the significance of science diplomacy for continuation the relations. This is truly distinctive sign of Sino-Arctic epistemic communities (Bertelsen, 2020) creating trust and consent of the states without hesitation (Su & Mayer, 2018). China's commitment to prioritizing scientific research and promoting

international cooperation stands as a cornerstone of its approach to addressing global challenges, sustainable development of the Arctic region in its narrative.

Due to its rapid evolution, scientific collaboration and knowledge in the Arctic region will serve as a stabilizing force in an environment with uncertain future. China's engagement in Arctic scientific narrative has solidified its status as an "indispensable partner" (Willis & Depledge, 2015). Collaboration among scientists contributes to the fostering of a peaceful diplomatic environment among nations (Lanteigne, 2017). As it depicted in the White Paper, China's commitment to play constructive role in promotion international cooperation in the Arctic Region serves its broader practices of science diplomacy.

China has successfully integrated the "Arctic Dream" into the "Chinese Dream". The Belt and Road Initiative (BRI), as part of "Chinese Dream", put forward by Xi Jinping, is a multi-dimensional global endeavor (Kobzeva, 2019). Although the integration of science diplomacy into the BRI has yet to be fully actualized (Freeman, 2019), China officially included the "Polar Silk Road" into the BRI, and address its constructive role in the establishment of international regulations pertaining to the Arctic and the advancement of sustainable development through developing the Arctic routes (State Council Information Office, 2018). Consequently, both scientists and policymakers are collectively engaged in these processes, serving as a mechanism that enhances communication within interstate relations.

It is also important to note that translations of official statements are deliberately phrased with softer language to avoid backlash and create a positive atmosphere. China employs a fierier rhetoric when addressing the domestic audience, contrasted with a softer tone for foreign audiences (Doshi et al., 2017), which does not pose an obstacle to the study due to focusing of China's intentional narrative.

China is already aware of the "China Threat" perception. Krasnyak (2023) notes the absence of explicit prioritization for the employment of science diplomacy as a tool for implementing wider foreign policy objectives. Nonetheless, a clear emphasis is placed on understanding how China's *dovish* dimension of its narrative aligns with its diplomatic strategies in the Arctic region. From this point of view, China has built its policies

towards the region on the concepts of “respect, cooperation, win-win result and sustainability”. The White Paper legitimizes China’s presence in the region, demonstrates its determination to become an Arctic actor, and asserts that it will comply with international law, strengthen international cooperation, and also naturalize the internationalization of the region (the State Information Office, 2018). China labels itself as an “Arctic stakeholder” and a “near-Arctic State”, emphasizing the pivotal role of scientific activities in bolstering China’s strategies, particularly in the regulation of Arctic governance. Therefore, the White Paper was prepared using a language that appeals to Euro-centric values to break down all biases. “Respect”, as stated, signifies China’s commitment to adhere to the United Nations Convention on the Law of the Sea, recognizing the sovereignty and sovereign rights of the Arctic states. “Cooperation” is proposed as the most effective means for China’s involvement in the region. Accordingly, it advocates for the construction of the region’s future through multilateral international cooperation. The concept of “win-win” implies China’s stakeholder status in the region, asserting that it does not adopt a competitive stance against the Arctic states, but rather seeks mutual benefits and common interests. “Sustainability” underscores the necessity for the region’s sustainable development to continue peacefully and securely, considering environmental protection (State Council Information Office, 2018). This also emphasizes the acknowledgment of scientific research as a fundamental element in shaping and executing China’s policies. The Arctic is depicted as a “shared future for mankind”, cementing China’s default position as a key player in the region. In the White Paper, China has explicitly stated that its primary focus in scientific endeavors is the preservation of the environment and ecosystems, as well as raising awareness about climate change as a “active participant” in the Arctic affairs. What is more, China intends to leverage the technical knowledge acquired through Arctic scientific researches to serve strategic purposes as a force of influence and to fortify its position in the region. Although national interests are not explicitly mentioned in the White Paper, all aspects emphasizes its Arctic ambitions which serve for being great polar power.

Conclusion

As Chinese proverb says that “when the winds of change blow, some people build walls and others

build windmills”, China has been taking any emerging advantage to improve its maneuvering capacity in the Arctic as it changes. As the region once perceived as a remote or solely ice-covered area, sustains its narrative as a resource-rich, promising, and accessible. China’s initiatives in the region have evolved from “High Arctic, Low Politics” to “High Arctic, High Diplomacy” over time. In order to justify its presence as an “observer being observed”, scientific cooperation constitutes the foundation for increasing China’s influence in the region, further facilitated by its Arctic narrative. Pursuing an active policy in new frontiers and becoming a stakeholder in these boundaries will enhance China’s power and bring it closer to the Chinese Dream. Scientific cooperation will undoubtedly benefit China’s national security indirectly, through the direct strategic data collection related to the exploration of resources, routes, and climate change in the Arctic. Carefully crafted with a Euro-centric tone, its narrative helps alleviate concerns of the Arctic nations. From this point of view, it was discussed that China’s implementation of traditional science diplomacy concepts, addressing global challenges, stating it has been in the Region for scientific purposes as a long time, however, China’s narrative legitimizes its sense of belonging and presence in the region while ultimately contributing to its grand strategy. Effectively integrating its national interests with the interests of the international community, China performs as an accepted and unquestionable active player in the Arctic for its broader purposes.

References

- Arctic Council. (1996). Ottawa Declaration. <https://oaarchive.arctic-council.org/items/fb29e6d2-d60c-43ca-8e46-fa7a505033e0>
- Babin, J., & Lasserre, F. (2019). Asian states at the arctic council: perceptions in western states. *Polar Geography*, 42(3), 145-159. <https://doi.org/10.1080/1088937X.2019.1578290>
- Bennett, M. M. (2015). How china sees the arctic: reading between extraregional and intraregional narratives. *Geopolitics*, 20(3), 645-668. <https://doi.org/10.1080/14650045.2015.1017757>
- Berkman, P. A. (2019). Evolution of science diplomacy and its local-global applications. *European Foreign Affairs Review*, 24(Special).
- Bertelsen, R. G., Xing, L., & Gregersen, M. H. (2016). 22 Chinese Arctic science diplomacy. In Conde, E., & Sanchez, S. I. (Eds) *Global Challenges in the Arctic Region: Sovereignty, environment and geopolitical balance*, (pp. 442-464). Routledge.
- Bertelsen, R.G. (2020). Science diplomacy and the Arctic. In Gjørsv, G. H., Lanteigne, M., & Sam-Aggrey, H. (Eds.). *Routledge Handbook of Arctic Security* (pp. 120-135). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315265797>
- Brady, A. M. (2017). *China as a polar great power*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316832004>
- Copeland, D. (2011). Science diplomacy: what's it all about?. *CEPI-CIPS Policy Brief*, 13.
- Copeland, D. (2016). Science diplomacy. In Constantinou, C. M., Kerr, P., & Sharp, P. (Eds.), *The SAGE handbook of diplomacy* (pp. 628-641) Sage.
- Dodds, K., & Nuttall, M. (2016). *The scramble for the poles: The geopolitics of the Arctic and Antarctic*. John Wiley & Sons.
- Dodds, K., & Nuttall, M. (2019). *The Arctic: what everyone needs to know*®. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/wentk/9780190649814.001.0001>
- Doshi, R., Dale-Huang, A., & Zhang, G. (2021). *Northern expedition: china's arctic activities and ambitions*. The Brookings Institute. <https://www.brookings.edu/research/northern-expedition-chinas-arctic-activities-and-ambitions/>
- Everett, K., & Halařková, B. (2022). Is it real? Science diplomacy in the Arctic states' strategies. *Polar Record*, 58, e27.
- Flink, T. (2020). The sensationalist discourse of science diplomacy: A critical reflection. *The Hague Journal of Diplomacy*, 15(3), 359-370.
- Freeman, D. P. (2019). *China and Science Diplomacy: An Emerging or Marginal Policy*. European Leadership in Cultural, Science and Innovation Diplomacy. Institute for European Studies, Vrije Universiteit Brussel.
- Gluckman, P. D., Turekian, V. C., Grimes, R. W., & Kishi, T. (2017). Science diplomacy: a pragmatic perspective from the inside. *Science & Diplomacy*, 6(4), 1-13.
- Graczyk, P., & Koivurova, T. (2014). A new era in the Arctic Council's external relations? Broader consequences of the Nuuk observer rules for Arctic governance. *Polar Record*, 50(3), 225-236. doi:10.1017/S0032247412000824
- Hong, N. (2014). Emerging interests of non-Arctic countries in the Arctic: a Chinese perspective. *The Polar Journal*, 4(2), 271-286.

- Hong, N. (2018, March 16). *China's interests in the arctic: opportunities and challenges*. Institute for China-American Studies. <https://chinaus-icas.org/research/chinas-interests-in-the-arctic-opportunities-challenges/#:~:text=China's%20interests%20range%20from%20participating,opportunities%20and%20undertaking%20polar%20research.>
- Hong, N. (2020). *China's role in the Arctic: observing and being observed*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429328138>
- Ingenfeld, E. (2010). "Just in case" policy in the Arctic. *Arctic*, 63(2), 257-259. <https://doi.org/10.14430/arctic989>
- Ingimundarson, V. (2014). Managing a contested region: The Arctic Council and the politics of Arctic governance. *The Polar Journal*, 4(1), 183-198.
- Jakobson, L. & Peng, J. (2012). *China's arctic aspirations*. SIPRI. <https://www.sipri.org/publications/2012/sipri-policy-papers/chinas-arctic-aspirations>
- Kobzeva, M. (2019). China's Arctic policy: Present and future. *The Polar Journal*, 9(1), 94-112.
- Koivurova, T., Kauppila, L., Kopra, S., Lanteigne, M., Shi, M., Smieszek, M., ... & Nojonen, M. (2019, February 12). *China in the arctic; and the opportunities and challenges for chinese-finnish arctic co-operation*. Prime Minister's Office.
- Kopra, S. & M. Puranen (2021, March 18) *China's arctic ambitions face increasing headwinds in finland*. The Diplomat. <https://thediplomat.com/2021/03/chinas-arctic-ambitions-face-increasing-headwinds-in-finland/>
- Krasnyak, O. (2018). National styles in science, diplomacy, and science diplomacy: A case study of the United Nations Security Council P5 countries. *Brill Research Perspectives in Diplomacy and Foreign Policy*, 3(1), 1-100.
- Kubny, H. (2023, Jul 24). *China on its 13th arctic expedition*. Polar Journal. <https://polarjournal.ch/en/2023/07/24/china-on-its-13th-arctic-expedition>
- Lackenbauer, P., Lajeunesse, A., Manicom, J., & Lasserre, F. (2018). *China's Arctic ambitions and what they mean for Canada*. University of Calgary Press.
- Lanteigne, M. (2014). *China's emerging arctic strategies: economics and institutions*. Institute of International Affairs. <https://ams.hi.is/en/publication/20/>
- Lanteigne, M. (2017). Walking the walk: science diplomacy and identity-building in Asia-Arctic relations. *Jindal Global Law Review*, 8(1), 87-101. <https://doi.org/10.1007/s41020-017-0043-1>
- Lanteigne, M. (2020, April 28). *Identity and relationship-building in china's arctic diplomacy*. The Arctic Institute. <https://www.thearcticinstitute.org/identity-relationship-building-china-arctic-diplomacy/>
- Rainwater, S. (2013). Race to the north: China's Arctic strategy and Its implications. *Naval War College Review*, 66(2), 62-82.
- Rüffin, N., & Rüländ, A. L. (2022). Between global collaboration and national competition: Unraveling the many faces of Arctic science diplomacy. *Polar Record*, 58.
- Sørensen, C. T. N. (2018, February). *China as an arctic great power: potential implications for greenland and the danish realm*. Royal Danish Defence College. <https://research.fak.dk/esploro/outputs/workingPaper/China-as-an-Arctic-Great-Power/991816012003741>
- Sørensen, C. T., & Klimenko, E. (2017). Emerging Chinese-Russian Cooperation in the Arctic. *SIPRI Policy Paper*, 46.

- State Council Information Office. (2018) China's Arctic Policy. <http://www.scio.gov.cn/32618/Document/1618357/1618357.htm>
- Stensdal, I. (2016). Coming of age? asian arctic research, 2004–2013. *Polar Record*, 52(2), 134–143. <https://doi.org/10.1017/S0032247415000595>
- Su, P., & Mayer, M. (2018). Science diplomacy and trust building: 'science china' in the arctic. *Global Policy*, 9 (53), 23–28.
- Suttmeier, R. P. (2010). From Cold War science diplomacy to partnering in a networked world: 30 years of Sino-US relations in science and technology. *Journal of Science and Technology Policy in China*, 1(1), 18–28.
- Svalbard Treaty, February 9, 1925.
- The Royal Society (2010, January). *New Frontiers in Science Diplomacy*. https://royalsociety.org/~media/royal_society_content/policy/publications/2010/4294969468.pdf
- Turekian V.C., Macindoe S, Copeland D, Davis LS, Patman RG, Pozza M (2015) The emergence of science diplomacy. In Davis LS, Patman RG (eds) *Science diplomacy: new day or false dawn?* (pp. 3–24). World Scientific Publishing Company, Singapore,
- USGS. (2008, July 22). 90 billion barrels of oil and 1,670 trillion cubic feet of natural gas assessed in the arctic. <https://www.usgs.gov/media/audio/90-billion-barrels-oil-and-1670-trillion-cubic-feet-natural-gas-assessed-arctic>
- Weidacher Hsiung, C. (2016). China and Arctic energy: drivers and limitations. *The Polar Journal*, 6(2), 243–258.
- Willis, M., & Depledge, D. (2015). How we learned to stop worrying about china's arctic ambitions: understanding china's admission to the arctic council, 2004–2013. In *Handbook of the politics of the Arctic* (ss. 388–407). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9780857934741.00029>
- Wishnick, E. (2017). *China's interests and goals in the arctic: implications for the united states*. Strategic Studies Institute. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1029172.pdf>
- Wright, D. C. (2011). *The panda bear readies to meet the polar bear: china debates and formulates foreign policy towards arctic affairs and canada's arctic sovereignty*. Canadian Defence and Foreign Affairs Institute. https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/cdfai/pages/42/attachments/original/1413673951/The_Panda_Bear_Readies_to_Meet_the_Polar_Bear.pdf?1413673951
- Wright, D. (2018, September). *The Dragon and Great Power Rivalry at the Top of the World: China's Hawkish, Revisionist Voices Within Mainstream Discourse on Arctic Affairs*, CGAI: Canadian Global Affairs Institute. Canada. https://www.cgai.ca/the_dragon_and_great_power_rivalry_at_the_top_of_the_world
- Young, O. R. (2019). Is it time for a reset in arctic governance?. *Sustainability*, 11(16), 4497. <https://doi.org/10.3390/su11164497>
- Hong, N. (September 10, 2019). *A Shift of U.S. Arctic Policy: Can the China Card Be Played Wisely?*. Institute for China-America Studies. <https://chinaus-icas.org/research/a-shift-of-us-arctic-policy-can-the-china-card-be-played-wisely/>.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Hedef Ülke Olduğu Göçlerin Niteliksel Analizi

Qualitative Analysis Of Migration With The Republic Of Türkiye As A Destination Country

Esra VARDAR TUTAN*

*Doktor Adayı, Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Proje Asistanı.

E-mail: esravardar@uludag.edu.tr

 ORCID: orcid.org/0000-0002-4110-2367

Öz

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu günden günümüze birbirinden farklı zaman ve türlerde göç hareketlerine sahne olmuştur. Türkiye'nin göç tarihi, konjonktürün de etkisiyle niteliksel anlamda birbirinden oldukça farklı sonuçlar doğuran kırılmalar yaşamıştır. Çalışmada belirlenen üç ana dönem Türkiye'nin göç tarihinde önemli kırılma noktaları olarak görülmüş ve bu dönemlerin benzer ve farklı yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 1923 - 1991 yılları arasında ağırlıklı olarak kültürel ortaklık temelinde gerçekleşen göç hareketleri yaşanmış ve bu göçler Türkiye'nin demografik yapısına katkı sağlamıştır. 1991 - 2010 yılları arasında ise Soğuk Savaş döneminde dondurulan sorunların tekrar ortaya çıkmasıyla ve göçün sınır aşan bir yapıya dönüşmesiyle göç olgusuna yönelik daha çok güvenlik veya kimlik tehdidi söylemleri hâkim olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemin hâkim dili 2010 sonrası dönemden günümüze devam etmiştir. Türkiye özelinde Arap Baharı süreci ile birlikte artarak devam eden göç hareketlerinin ise gerek niceliksel gerekse de niteliksel olarak Türkiye'nin demografik dengelerini değiştirecek potansiyelde olduğuna yönelik iddialar kamuoyunda sıklıkla tartışılır olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Hedef ülke, Göç politikası, Göç diplomasisi, Demografik denge.

Abstract

Since its foundation, the Republic of Türkiye has witnessed migration movements of different times and types. Türkiye's migration history has experienced qualitatively different outcomes due to the conjuncture. The three main periods identified in our study are seen as important breaking points in Türkiye's migration history and similar and different aspects of these periods are tried to be revealed. In this context, between 1923 and 1991, there were migration movements mainly based on cultural commonality and these migrations contributed to Türkiye's demographic structure. Between 1991 and 2010, with the re-emergence of the problems frozen during the Cold War and, the transformation of migration into a cross-border structure, the discourses of security or identity threats dominated the migration phenomenon. The dominant discourse of the post-Cold War period has continued from the post-2010 period to the present day. In the case of Türkiye, the claims that the migration movements, which have continued to increase with the Arab Spring process, have the potential to change Türkiye's demographic balances both quantitatively and qualitatively, have been frequently discussed in public opinion.

Keywords: Türkiye, Destination country, Migration policy, Migration diplomacy, Demographic balance.

To Cite This Article/Bu Makaleye Atf İçin: Vardar Tutan, E. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'nin Hedef Ülke Olduğu Göçlerin Niteliksel Analizi. *Journal of Diplomatic Research*, 5(2), 12-32.

Giriş

Sosyal bilimlerin önde gelen konularından olan ve disiplinlerarası bir yaklaşımla analiz edilen göç olgusu özelinde konuyla ilgili çalışan kurum ve kuruluşlar daha çok sınır içi ve sınır ötesi hareketliliğin niceliksel boyutuyla ilgilenmektedirler. Konuyla ilgili istatistiksel veriler toplanarak dünya üzerinde kaç göçmen, mülteci, yerinden edilmiş kişi, sığınmacı veya düzensiz göçmen olduğuna dair grafikler oluşturulmaktadır. Lakin daha çok niceliksel boyutta yapılan bu analizler konunun tüm yönleriyle incelenmesi noktasında eksik kalabilmektedir. Konunun niceliksel önemi göz ardı edilmemekle birlikte bu çalışmada insan ve topluma özgü bir konu olan göç olgusu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin hedef ülke olduğu göçler analiz edilirken nicel verilerle desteklenen nitel verilerin kullanımı ön plana alınmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde, çalışma boyunca kullanılan kavramlar açıklanmıştır. Sosyal bilimlere özgü diğer konularda olduğu gibi genel geçer bir tanım yapılamasa da göç ve göç olgusuna dair kavramların doğru kullanımı, konunun anlaşılması açısından önemli görülmektedir. Bu bağlamda göç olgusu başta olmak üzere kullanılan dildeki farklılıklar sebebiyle ülkeden göç ve ülkeye göç kavramları açıklanmış; göçmen, mülteci ve sığınmacı kavramları arasındaki farklılıklara değinilmiştir. Tersine göç, göç politikası ve göç diplomasisi gibi kavramlar da Türkiye'nin hedef ülke olduğu göçler konusunda sıklıkla dile getirilmesi bakımında çalışma kapsamına dahil edilerek kısaca açıklanmıştır. Ayrıca çalışmada sıklıkla kullanılacak olan kaynak, hedef ve transit ülke kavramlarına da değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'nin hedef ülke olduğu göç hareketleri tarihsel kırılma noktalarına ayrılarak analiz edilmiştir. Bu dönemler 1923 - 1991 dönemi; 1991 - 2010 dönemi ve son olarak 2010'dan günümüze kadar gelen dönem olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin hedef ülke olduğu göçlerin çeşitli, yoğun ve süreğen özellikleri göz önünde tutulmuş ve göçler kaynak ülkelerine göre ayrı ayrı ele

alınmıştır. 1923 - 1991 döneminde Türkiye'ye yönelik imparatorluk mirası bölgelerden tersine göç hareketleri yaşanırken; 1991 - 2010 yılları arasında Soğuk Savaş sonrası dönemde dondurulmuş sorunların yarattığı çatışmaların sonucu ortaya çıkan göç hareketleri; 2010 sonrası dönemden günümüze kadar gelen süreçte ise Arap Baharı sonrası ortaya çıkan ve halihazırda devam eden ve güvenlik tehdidi olarak görülen göç hareketlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde yukarıda bahsedilen tarihsel dönemlerde meydana gelen göç hareketlerinin niteliksel farklılıkları ve benzerlikleri analiz edilmiştir. Meydana gelen göç hareketlerine yönelik dönemsel analiz yapılırken, bunların Türkiye'nin göç politikasına ve diplomasisine nasıl katkı sağladığı konjonktürel özellikler dikkate alınarak yapılmış ve göç hareketlerinin Türkiye'nin demografik yapısına ve dönüşümüne nasıl katkı sağlayabileceği veya etki edebileceğine yönelik tartışmalara yer verilmiştir.

1. Kavramsal Analiz

İnsan veya topluma ait olgu ve olayların anlamlandırılabilmesini ve analiz edilmesini sağlayan sosyal bilimlerin önde gelen konularından biri göç olgusu olmuştur. Özü itibarıyla disiplinler arası bir araştırma alanına sahip olan ve hakkında nicel olarak da birçok çalışma yapılmış göç olgusunun analizi için daha ziyade niteliksel bir yöntem kullanmak, konunun insani ve toplumsal boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda nicel araştırmalarda kullanılan "ne kadar, ne miktarda, ne kadar sık ve ne kadar yaygın" gibi soru kalıplarından ziyade konunun sosyal yönüne vurgu yapan "niçin, nasıl ve ne şekilde" gibi sorulara cevap aranması, niteliksel boyutu ön plana çıkarmaktadır (Baltacı, 2019: 382).

Konunun niteliksel analizi ortaya konmadan önce konunun içeriğini oluşturan kavramların analizinin yapılması gerekmektedir. Bu kavramların yerinde ve doğru kullanımı konunun doğru bir şekilde anlaşılmasına destek olmaktadır. Zira

gerek gündelik hayatta gerek medyada ve hatta akademik çalışmalarda dahi bu kavramlar birbiri yerine kullanılmakta ve bu da yanlış veya eksik anlamlandırmalara yol açabilmektedir. Bu bağlamda çalışmada sıklıkla kullanılacak olan göç, göçmen, ülkeden göç, ülkeye göç, tersine göç, mülteci, sığınmacı gibi kavramların yanı sıra kaynak, hedef ve transit ülke, göç politikası ve göç diplomasisi gibi kavramların analiz edilmesi gerekmektedir.

Sosyal bilimlere ait kavramların genelinde görüldüğü üzere, göç ve göç olgusu ile ilgili kavramların da herkes tarafından kabul görmüş bir tanımı yapılamamaktadır. Ancak dinamik bir süreci ifade eden ve sübjektif olarak yorumlanan bu kavramların genel kabul görmese de bir tanımı yapmak ve birbirlerinden farklılaştıkları noktalara değinmek önemli gözükmektedir. Basit gözükmese rağmen tanımı en zor kavramlardan birisi göç (*migration*) kavramıdır (Özdal & Vardar Tutan, 2021:5). Türkiye'nin göç politikalarının yasal dayanağı olan ve 2013 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)'nda ifade edildiği üzere göç olgusu:

“Yabancıların, yasal yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasadışı yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını, Türkiye'den çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı içermektedir.”

Yukarıdaki tanımda görüldüğü üzere Türkçede ayırım gözetmeksizin kullanılan ve hem bir ülkeden göçü hem de bir ülkeye göçü ifade eden göç kavramı kısaca yasalara uygun hareket edilerek yapılan düzenli göç ile yasalara uygun olmadan yapılan düzensiz göç noktasında bir ayırma tabi tutulmuştur. Bu bağlamda kavramların tanımlanma zorluğu ve karışıklığı kullanılan dil açısından da karşımıza çıkmaktadır. İngilizcede *emigration* olarak ifade edilen ve “bir ülkeden yabancı bir ülkeye göçü” ifade etmek için kullanılan sözcüğün Türkçe karşılığı olmamakla birlikte kısaca *ülkeden göç* şeklinde ifade edilmektedir. Türkiye'nin hedef ülke olduğu göçlerin incele-

neceği bu çalışmada üzerinde durulacak olan *immigration* kavramı ise “bir ülkeye yabancı bir ülkeden göçü” ifade etmektedir ve kısaca *ülkeye göç* şeklinde tanımlanmaktadır (Özdal & Vardar Tutan, 2021:15-16).

Göç konusu özelinde birbirinin yerine en çok kullanılan ve karıştırılan kavramlar göçmen, mülteci ve sığınmacı kavramlarıdır. Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration - IOM)'nün tanımladığı şekliyle *göçmen (migrant)*, dışarıdan bir zorunluluk olmadan kişisel uygunluk sebebiyle ilgili kişinin hür iradesiyle göç etmeye karar verdiği tüm durumlar için geçerli olmaktadır (Özdal & Vardar Tutan, 2021:31). *Mülteci (refugee)* ise IOM'un tanımına göre:

*Irkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi”*dir. (IOM, 2009:65).

Göç etme durumundan farklı olarak mültecilikte, kişinin uluslararası korumaya muhtaç olma durumu söz konusu olmaktadır. Göç daha çok bir tercihe dayanırken, mültecilik bir zorunluluk hali olmaktadır. *Sığınmacı (asylum seeker)* ise en genel tanımıyla sığınma talebinde bulunan ve yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır (Özdal & Vardar Tutan, 2021:34). Burada da uluslararası bir korumaya muhtaç olma durumu söz konusu olsa da başvuruların olumsuz sonuçlanması durumunda sığınmacılar, kaynak ülkelerine geri gönderilebilmektedirler. Bahsedilen bu tanımlar 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve Sözleşme'deki coğrafi ve zamansal kısıtlamayı kaldıran ve kısıtlama halini imzacı devletlerin tercihine bırakan Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin 1967 Protokolü ile Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde yapılmış ve kabul edilmiştir. Türkiye'de yapılan tanımlamalar diğer devletlerin ve uluslararası örgütlerin tanımlamalarına uygun olsa da Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin sözleşmeye taraf olan devletlere ta-

nıdığı coğrafi sınırlama doğrultusunda beyanda bulunma yetkisini kullanarak coğrafi kısıtlamayı kaldırmamıştır. Özetle Türkiye’de mültecilik statüsü, Avrupa’dan gelen kişilere verilmektedir.¹

Göç konusuyla ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer kavram *tersine göç (remigration)* kavramıdır. Çalışmada özellikle Balkanlar’dan Türkiye’ye yönelik göçlerde değineceğimiz tersine göç, daha önce göç edilmiş olan hedef ülkeden kaynak ülkeye geri dönüşü tanımlarken kullanılmaktadır. Bu noktada kaynak- hedef ve transit ülke tanımlamalarını da yapmak gerekmektedir. Göç veren ülke yerine literatürde *kaynak/ menşe/ orijin ülke (country of origin)* olarak kullanılan ifade, düzenli ya da düzensiz fark etmeksizin göçmenlerin ayrıldığı ülkeyi ifade etmektedir (IOM, 2009:63). Göç alan ülke yerine de literatürde *hedef/ ev sahibi/ kabul eden ülke (country of destination)* kavramları kullanılmakta ve tüm göçmenler için varılacak hedef konumundaki ülkeleri tanımlamaktadır (IOM, 2009:30). Son olarak *transit ülke (country of transit)* olarak ifade edilen kavram, göçmenlerin kaynak ülkeden hedef ülkeye giderken geçtikleri ülkeyi ifade etmektedir (IOM, 2009:85).

Göç olgusu konusunda yapılan analizlerde karışıklığa sebep olan diğer kavramlar göç politikası ve henüz literatüre yeni giren göç diplomasisi noktasında olmaktadır. Buna göre *göç politikası (migration policy)*; devletler tarafından iç ve dış göçleri kontrol etme amacıyla ilgili bakanlıklar tarafından diğer aktörlere karşı tek taraflı olarak uygulanan politikaları ifade etmektedir. *Göç diplomasisi (migration diplomacy)* ise devletin göçü, Dışışleri Bakanlığı tarafından ikili veya çok taraflı uluslararası sorunların diplomatik müzakerelelerinde kullanılmasını ifade etmektedir (Argalı, 2021:8-10). Özetle buradaki kavramlar özelinde tek taraflı olma ve ikili ve/veya çok taraflı olma noktasında bir ayırım söz konusudur.

2. Türkiye Cumhuriyeti’nin Hedef Ülke Oluğu Göçlerin Tarihsel Dönemleri

Türkiye Cumhuriyeti devleti kuruluşundan itibaren, farklı kaynak ülkelerden ve farklı sebeplerden göç almış önemli bir hedef ülke konumunda olmuştur. Bu göç hareketleri, bölge (orijin ya da menşe) ve göçe yol açan sebepler bağlamında farklılıklar taşısa da Anadolu coğrafyasının şekillenmesinde ve yeniden yapılanmasında önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti, geniş bir coğrafyaya yayılmış Türklerin -doğal olarak- kendi anavatanlarına dönüşlerini içeren tersine göçün yanı sıra bulunduğu istikrarsız ve kırılgan coğrafi konum sebebiyle kaçınılmaz olarak tetiklenen bireysel veya kitlesel özellik taşıyan göç hareketlerinin de tümüne sahne olmuştur. Hatta günümüzdekinin aksine Türkiye, cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda çok sayıda beyin göçü de almıştır. Almanya’da Hitler rejiminden kaçan bilim insanları, Ankara’ya sığınmışlar ve genç cumhuriyetin gerçekleştirdiği reformlara etki etmişlerdir (Namal, 2012:15).

Yukarıda bahsedildiği üzere meydana gelen istisnaların dışında Türkiye’nin hedef ülke olduğu göç hareketlerinin genel karakteristik özelliklerine baktığımızda ikili bir sınıflamadan bahsedebiliriz. Bunlardan ilki, Türkiye’ye çalışma ya da eğitim amaçlı gelenlerin veya oturma ve çalışma izni bulunanların ailelerinin oluşturduğu düzenli göç hareketleri; diğeri ise daha çok transit göç, sığınmacı ve mülteci hareketlerini de kapsayan ve kayıt dışı göç hareketlerine vurgu yapan düzensiz göç hareketleridir (İçduygu, Erder & Gençkaaya, 2014:223). Türkiye’ye yönelik bahsedilen bu göç hareketleri kimi zaman hedef ve kaynak ülke arasında akdedilen anlaşmalarla kimi zaman ise anlaşma olmaksızın gerçekleştirilmiştir. Tüm bunlar dikkate alındığında tarihsel ve güncel anlamda köklü bir göç tecrübesine sahip olan Türkiye için kurulduğu günden günümüze göç politikası oluşturmak ve bunu zamanın koşullarına

¹ Türk hukuk sisteminde bu durumun getirdiği kavram karmaşası için Avrupa dışından gelen ve sığınma talep eden kişiler için “şartlı mültecilik” statüsü tanımlanmıştır.

göre uyarlamak elzem olmuştur. Üstelik Türkiye, sahip olduğu coğrafi ve siyasi konum itibarıyla sadece göç politikası oluşturmak ve bunu yürütmek değil göç diplomasisi konusunda da kendini sürekli yenilemek ve geliştirmek zorunda kalmıştır.

Türkiye'ye yapılan göçlerin bu denli çeşitli, yoğun ve süregelen olduğu göz önüne alınarak temel tarihsel kırılma noktalarının belirlenmesi önemlidir. Tarihsel olarak 1923 - 1991 dönemi; 1991 - 2010 dönemi ve son olarak 2010'dan günümüze uzanan üç ana dönem, Türkiye'nin hedef ülke olduğu göçlerin niteliksel olarak analizinin yapılması ve bu dönemlerin birbirine benzer ve birbirlerinden farklı yönlerinin ortaya konulması bakımından aşağıdaki gibi ele alınmıştır.

2.1. 1923 - 1991 Döneminde Yapılan Göçler

Cumhuriyetin kuruluşundan Soğuk Savaş döneminin sona ermesine kadar geçen süre içinde Türkiye, karakteristik olarak birbirinden oldukça farklı göç dalgalarıyla karşılaşmıştır. İmparatorluk mirası bir ulus devlet olarak Türkiye komşu coğrafyalardan ve özellikle de Balkanlar'dan çok sayıda göç almıştır. Soydaşların anavatana geri dönüş göçü yani tersine göç özelliğinde olan bu göçler, Türkiye'nin ulus devlet olarak yapılmasına ve demografik olarak homojenleşmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bahsettiğimiz bu homojenleşme elbette sadece etnisite merkezli bir bakış açısıyla gerçekleşmemiş, Türk etnik bilincine sahip olmak gibi kültürel bir ortaklık temelinde sağlanmıştır (Özlem, 2019: 297-311). 1923 - 1991 yılları arasında Türkiye'nin doğusundan gelen göçler istisnai olmakla birlikte Balkanlar'dan gelen göç hareketleri ön planda olmuş ve geniş bir döneme yayılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşen ve ulus devletleşme aşamasında önemli bir parametre olan Balkanlar'dan göçmen kabul etme stratejisi dönemin temel göç politikasını oluşturmuştur (Şimşir, 2017:279). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile Balkanlar'dan Anadolu'ya yönelik göçler 17. yüzyıldan beri süregelen "savaş" faktö-

ründen değil daha farklı unsurlarla şekillenmiştir. Genç cumhuriyetin göç politikalarını oluşturma süreci başlamış ve Balkanlar da bu politikanın önemli ve vazgeçilmez unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de tarihsel süreç içinde göç politikalarını şekillendiren içsel unsur olarak Cumhuriyet döneminde ulus-devlet kurma amacıyla milli kimlik ve aidiyetin oluşturulmasına ilişkin yürütülen politikalarda Balkanlar temel coğrafya olmuştur (Canpolat & Arner, 2012:15). Yürütülen kimlik siyasetinin yanı sıra Türkiye'nin Balkanlar'dan Anadolu'ya göçmen kabul etme siyaseti izlemesinin dışsal unsurunu ise Balkan devletlerinin kendi topraklarında yaşayan Türk/Müslüman nüfusa yönelik izlediği ayrımcı politikalar oluşturmuştur (Özlem, 2021:146-151). Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'nin hedef ülke olduğu en yoğun göçler Yunanistan başta olmak üzere Bulgaristan, Yugoslavya (Sırp - Hırvat- Sloven Krallığı) ve Romanya'dan gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin ilanından hemen önce gerçekleşen ve genç cumhuriyetin iç ve dış politika gündeminde geniş yer kaplayan en önemli hadiselerden biri *Türk - Yunan Nüfus Mübadelesi* olmuştur. Mübadele, dönemin uluslararası hukukuna uygun olarak en az iki devlet arasında yapılan nüfus değişimi anlamına gelmektedir. Bu nüfus değişimine yani mübadeleye tabii tutulan kişilere de mübadil denmektedir (Özdemir & Vardar Tutan, 2021:25-27).

Türkiye - Yunanistan ilişkilerinin kırılma noktalarından biri olan mübadele meselesi, Lausanne Barış Konferansı sırasında gündeme getirilmiş ve konunun aciliyeti sebebiyle Lausanne Barış Antlaşması imzalanmadan önce 30 Ocak 1923'te "*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokolü*" yani "*Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi*" imzalanmıştır. 19 maddelik sözleşmeye göre mübadeleye tabii tutulacak olan kişiler aşağıdaki maddelerle belirlenmiştir (Oran, 2009:323-333):

"Madde 1: Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden

Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girişilecektir. Bu kimselerden hiçbirini Türk hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, Yunan hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a yeniden dönerek orada yerleşemeyecektir.

Madde 2: Madde 1'de öngörülen mübadele:

a. İstanbul'da oturan Rumları,

b. Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır".

Aynı maddede yukarıda bahsedilen söz konusu yerleşiklerin (etabli) kimler olduğu da tanımlanmıştır: "1912 kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul belediye sınırları içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunan bütün Rumlar İstanbul Rumu ve 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nun koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş bulunan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaklardır". Mübadele kapsamında Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre 1923-1927 yıllarını kapsayan dört yıllık süre içinde 456.720 kişi mübadil olarak Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmiştir (Arı, 2007:92). Soğuk Savaş döneminde Yunanistan özelinde Batı Trakya Türklerinin de Türkiye'ye göçü söz konusu olmuştur. Türkiye - Yunanistan ilişkileri ekseninde yaşanan gelişmelerin ve Türk azınlığa yönelik ayrımcı ve baskıcı politikaların itici faktör olarak ön plana çıktığı göç sürecinde 1960-1980 yılları arasında yaklaşık 20.000 Batı Trakya Türkü, Türkiye'ye göç etmiştir (Özlem, 2015:81).

Bu dönemde Türk/Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı ve Türkiye'ye yönelik göçlerde temel kaynak ülke olarak ön plana çıkan diğer bir aktör Bulgaristan olmuştur. Cumhuriyet kurulduktan sonra Bulgaristan'dan yapılan göçler konjonktürel gelişmelerle paralel bir seyir izlemiştir. İlk olarak 18 Ekim 1925 tarihli "Dostluk Antlaşması ile Ek Protokol ve İkamet Sözleşmesi" ile her iki ülkedeki azınlığa istedikleri takdirde ana-vatanlarına dönme hakkı tanınmıştır. Bu haktan

yararlanmak isteyen 198.688 göçmen, 1923-1939 yılları arasında Türkiye'ye gelmiştir (Şimşir, 1985:56). II. Dünya Savaşı sürecinde göçlerde azalma olsa da 1940-1949 yılları arasında 21.353 göçmen Türkiye'ye gelmiştir (Şimşir, 1985:57). Soğuk Savaş dönemi boyunca da Balkanlar'dan gelen göçlerde ağırlık yine Bulgaristan'da olmuş, kitlesel anlamda Türkiye'ye geri dönüş göçü olarak nitelendirebileceğimiz 1950-1951 Göçü, 1968 Yakın Akraba Göçü ve 1989 Zorunlu Göçü gibi her biri farklı gerekçelerle gerçekleşen göçlerde Bulgaristan hükümetinin bu dönem boyunca uyguladığı asimilasyon politikası ortak itici faktör olmuştur. 1950-1951 Göçü'ne sebep olan başlıca faktörler; Bulgaristan'ın, Türkleri göçe zorlama siyaseti izlemesi başta olmak üzere Bulgaristan ve Türkiye'nin Soğuk Savaş konjonktüründe farklı kutuplarda yer alması ve Türkiye'nin o dönem NATO üyeliği için Kore'ye asker göndermesi olmuştur (Lütem, 2000:76). Türkiye'nin göç tarihinde önemli bir kırılma noktası olan 1950-1951 göçünde Bulgaristan'dan toplamda 154.393 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Kamil, 1989:30). 1968 Yakın Akraba Göçü ise 1950-1951 yılında gerçekleşen göçle beraber ortaya çıkan parçalanmış aileler sorununun çözümü için taraflar arasında 22 Mart 1968'de imzalanan Göç Anlaşması ile olmuştur. Anlaşma kapsamında 30 Kasım 1978 yılına kadar yaklaşık 130.000 Bulgaristan Türk'ü, Türkiye'ye göç etmiştir (Şimşir, 1985:57). Demografik kaygılarla hareket eden Bulgaristan hükümeti, Türkleri göç ettirmenin tek çözüm olmayacağını düşünerek asimilasyon politikası kapsamında Aralık 1984'ten itibaren katı bir Bulgarlaştırma politikası yürütmüştür (Özlem, 2021:153). Yıllarca süren baskı politikaları sonucu kıta Avrupa'sında II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen en büyük kitlesel göç akını olan 1989 Zorunlu Göçü ile - geri dönenler hariç olmak üzere- 212.688 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Şimşir, 2012:447).

1923-1940 yıllarını kapsayan dönemde Yunanistan ve Bulgaristan'dan sonra Türkiye, 164.630 kişinin geldiği Yugoslavya'dan da yoğun bir şekilde göç almıştır. Belgrad yönetiminin Türklere uyguladığı ayrımcı uygulamalar ve Türk-Müslü-

man toprak sahiplerinin sayısının azaltılmasına yönelik yapılan toprak reformu, göçlere sebep olan başlıca faktörlerden olmuştur. Bu dönemde Yugoslavya'dan sadece Türkler değil, "etnisite beyan belgesi" ile kendini Türk olarak beyan ettirenlerin de Türkiye'ye gelme durumu söz konusu olmuştur. Zira etnisite beyan belgesinde Türk yetkililer etnik kökene değil, etnik bilince göre hareket etmişlerdir. 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren göçlerin artış göstermesiyle iki taraf arasında göç anlaşması imzalanmışsa da yaklaşan savaşın da etkisiyle anlaşma TBMM'de onaylanmamış ve göçler serbest göç niteliğinde gerçekleşmiştir (Özlem, 2021:148-150). Soğuk Savaş döneminde ise özellikle 1950'li yıllarda Tito rejiminin tarım politikaları ve Makedonya'da Türklerle karşı yapılan haksızlıklara ve baskılara karşı gelmek amacıyla kurulan Yücel Teşkilatı'nın üyelerinin suçsuz yere idam edilmeleri Türk halkının Anadolu'ya göçünün temel sebepleri arasında olmuştur (Koca, 2017:77). Makedonya'daki Yücel Teşkilatı gibi Bosna'da Genç Müslümanlar Teşkilatı; Kosova'da ise Genç Türkler adlı teşkilatlara yönelik benzer şekilde davranışlar bu bölgelerdeki göçü de tetiklemiştir (Koca, 2017:77). 1952 - 1991 arası dönemde Yugoslavya'dan Türkiye'ye 183.497 kişi gelmiş fakat bu göç hareketinin hukuki alt yapısı belirsiz olmuştur. Türk akademik literatüründe iki devlet arasında 1953 yılında Serbest Göç Anlaşması imzalandığı sıklıkla dile getirilse de resmi kaynaklarda bu anlaşma yer almamaktadır (Özlem, 2021:154).

Türkiye'nin hedef ülke olduğu bir diğer göç dalgası Romanya'dan gelmiştir. Romanya'dan Türk göçleri cumhuriyetin ilanından itibaren on yıllık bir süre içinde taraflar arasında herhangi bir anlaşma olmadan gerçekleşmiş ve bu süreçte 33.852 kişi Türkiye'ye gelmiştir. Balkan devletlerinin genelinde yapılan ve Türk azınlığı ötekileştiren toprak reformunun burada da yapılmasının yanı sıra Türklerin yoğun olarak yaşadığı Dobruca bölgesine Ulahların yerleştirilmesi sonucu Türkiye'ye göçler yoğunlaşmıştır. Göçleri düzenleyen anlaşma 4 Eylül 1936'da "*Dobruca'daki Türk Ahalinin Muhaceretini Düzenleyen*

Mukavelename" ile olmuştur. Anlaşma ile 1935-1940 yılları arasında Dobruca bölgesinden 64.570 Müslüman - Türk Türkiye'ye göç etmiştir (Özlem, 2021:150). Soğuk Savaş döneminde ise diğer Balkan devletlerine kıyasla oldukça sembolik düzeyde kalan Romanya'dan göçler, 1940-1970 arası dönemde 22.967 kişi ile sınırlı kalmış, 1970'ten sonra da kitlesel anlamda bir göç yaşanmamıştır.

Bu dönemde Türkiye'ye yönelik göçlerin temel bölgesi Balkanlar olsa da Türkiye Cumhuriyeti devleti doğu bölgelerden gelen göçmenler için de hedef ülke konumunda olmuştur. Bu göç hareketlerinden en önemlilerinden biri Çin Halk Cumhuriyeti kaynaklı olmuştur. 1 Ekim 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından hemen önce Doğu Türkistan'ın Çin birlikleri tarafından istila edilmesinden kaçan Uygur Türkleri, oldukça uzun ve meşakkatli bir göç tecrübesi yaşamışlardır. Balkanlarda olduğu gibi bu bölgede de bu kez Uygur Türkleri baskı ve şiddet politikalarının hedefi haline gelmiştir. Bahsedilen baskı neticesinde Uygur Türklerinin Türkiye'ye göç etmesine yönelik çalışmalar da başlamıştır. Öncelikle Hindistan ve Pakistan'da bulunan 1.850 Doğu Türkistanlı'nın Türkiye'ye iskanlı göçmen olarak kabul edilmesi için görüşmelerde bulunan Doğu Türkistan önde gelenlerinden İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra'nın başkanlığındaki heyet Türkiye'ye gelmiş ve konuya yönelik görüşmeler yapmışlardır. Bu görüşmelerin sonucunda 10 Mart 1952 tarihinde alınan karar ile bahsedilen Doğu Türkistanlı 1.850 kişinin iskanlı göçmen olarak Türkiye'ye kabul edilmesi kararı alınmıştır (Kul, 2022:28).

1965 ve 1967 yıllarında da benzer şekilde Türkiye'ye göç etme amacıyla önce Afganistan'a gelen kabileler, iskanlı göçmen statüsünde Türkiye'ye gelmek için başvuruda bulunmuşlar ve başvuruları olumlu sonuçlanmıştır. İlk etapta 234 kişi gelmiş ve bunlar iskân ettirilmiştir; daha sonra Afganistan'da kalan 165 kişinin getirilmesi için de çalışmalar yapılmıştır. Uygur Türklerinin Türki-

ye'deki teşkilatlanmasının önemli bir aracı olan Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti'nin girişimleriyle 1967 yılında 70 kişi daha Türkiye'ye getirilmiştir. Göçler, 1967 sonrası da devam etmiş fakat bu göçler kitlesel değil daha çok bireysel özellikte olmuştur. Bu bağlamda sayıları tam bilinmemekle beraber Türkiye'de 70.000 Doğu Türkistanlının yaşadığı tahmin edilmektedir (Kul, 2022:29-32).

Çin dışında Türkiye'nin doğusundan gelen göçlerin bir kısmı da İran menşeli olmuştur. 1979 İran İslam Devrimi sonrası kurulan yeni rejimin yönetimi altında yaşamak istemeyen İranlılar, başta Türkiye olmak üzere başka devletlere göç etmişlerdir. Devrimle başlayan bu göç dalgası 1980-1988 İran - Irak Savaşı ile de devam etmiş ve Türkiye gerek hedef gerekse de Avrupa veya ABD'ye geçiş için transit ülke olarak tercih edilmiştir. Bu dönem boyunca Türkiye'ye yaklaşık 1.000.000 kişinin göç ettiği tahmin edilmekle beraber, etnik köken bakımından çoğunluk Azeri olmak üzere Fars ve Kürt kökenliler de göç edenler arasında olmuştur (Göç İdaresi Başkanlığı [GİB], 2023). Göç eden kişilerin bir kısmı Türkiye'yi hedef değil, transit ülke olarak görmüş ve Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir.

Soğuk Savaş'ın kırılma noktalarında Türkiye, Afganistan'dan da göç almıştır. 1980'li yılların başında gerçekleşen Afgan göçünde, İran'dan gelen göçlerde olduğu gibi savaş ve istikrarsızlık faktörü ön planda olmuştur. 1982 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali ile başlayan savaşla birlikte bölgede yaşayan birçok Türk, Türkiye'ye göç etmek istemiştir. İşgal sonrası önce Pakistan'a sığınan 4.163 kişi, Türkiye'ye yasal yollarla gelmiştir. Planlı ve sınırlı bir şekilde gerçekleştirilen göçle Türk soylu Afgan göçmenlerin iskanı sağlanarak, ekonomik ve eğitim hayatına katılımları da sağlanmıştır (Şimşek, 2021).

Türkiye'nin hedef ülke olduğu göçler denildiğinde akla ilk gelen kaynak ülkelerden olan Suriye'den göçler uzun yıllardır devam etmektedir. Soğuk Savaş döneminde Suriye'den bireysel göçlerin dışında 1945, 1951, 1953 ve 1967 yıllarında Türkiye'ye kitlesel göçler de gerçekleştirilmiştir.

Bölgesel sorunların yanı sıra iç karışıklıklar ve kırılğan iç siyasi yapı göçlerin gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. Sayıları net olarak bilinmeyen bu göçmenler Kırıkhan, Adana ve İskenderun'a yerleşmişlerdir (GİB, 2023).

Suriye gibi Irak'tan da süregelen göçlerin itici faktörü iç karışıklıklar ve istikrarsızlık olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Irak'tan Türkiye'ye yönelik göçlerin büyük bir kısmı Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak ordusunun 1988'de Irak'ın kuzeyine yönelik uyguladığı katliam sonrası gerçekleşmiştir. Tarihe Halepçe Katliamı olarak geçen olaylardan sonra 5.000'e yakın insan ölmüş, 51.542 kişi de Türkiye'ye göç etmiştir (GİB, 2023).

Bu dönemde gerçekleşen tersine göç hareketi Avrupa kaynaklı da olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde (Federal) Almanya başta olmak üzere, diğer gelişmiş Avrupa devletlerine yönelik gerçekleşen işgücü göçlerinde, Türkler ön planda olmuştur. İşgücü anlaşmalarıyla "misafir işçi" olarak 1960 ve 1970'li yıllarda yoğun bir şekilde F. Almanya'ya göç eden Türklerin bir kısmı, konjonktürel değişimler ve F. Almanya'nın entegrasyon sorunları sebebiyle anayurda geri dönmüştür. 1980'lerden itibaren Federal Almanya'da misafir işçi alımının azaltılması hatta bu işçilerin geri gönderilmesi ile ilgili tartışmalar sonucu, bahsedilen tersine göç hareketini teşvik etme amacıyla 31 Ekim 1983 - 30 Haziran 1984 tarihleri arasında yürürlükte kalan "*Geri Dönüşü Teşvik Primi*" ile başta Türkler olmak üzere yabancıların geri dönüşü hızlandırılmıştır. Yasa öncesi ve sonrası da yükselen ırkçılık, dışlanma ve aile birleşimini zorlaştıran yasalarla geri dönüşler gözlemlenmişse de yasanın yürürlükte olduğu süre boyunca 1983'te 100.388; 1984'te ise 213.469 kişi Türkiye'ye kesin dönüş yapmıştır. Özetle, zaten bahsedilen sebeplerle bir gün anayurda dönme isteğinde olan Türkler, yasadan faydalanarak Türkiye'ye dönmüştür (Özdal, 2021:202-207).

2.2. 1991 - 2010 Döneminde Yapılan Göçler

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber göç olgusu da değişim ve dönüşüme uğramıştır. Dönemin güvenlik ortamının ve sınırların belirsizleşmesi, Soğuk Savaş dönemi boyunca dondurulan sorunların ve iç çatışmaların tekrar yaşanması güvenlik algısının değişimine bu da uluslararası sistemdeki tehdit algılamalarının farklılaşmasına sebep olmuştur. Küreselleşmenin de etkisiyle dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen tehlike ve sorunlar gündelik hayatımızı, alışkanlıklarımızı ve güvenliğimizi kolaylıkla tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Devletler bu dönemde göç olgusu ve ilerleyen dönemlerde de düzensiz göçün önlenmesi konusunda salt ulus siyaseti izlemenin yetersiz olduğunun farkına vararak iş birliği yolları aramışlardır (Vardar Tutan, 2018:93). Bu dönemde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus savaş ve çatışmaların getirdiği istikrarsız ortamın yarattığı göç dalgalarının yine bu konjonktüre bağlı olarak gelişen ekonomik kaygılar ile iş bulma veya eğitim amaçlı göçlerin de artışa geçmesidir.

Dönemin uluslararası konjonktürüne bağlı olarak yaşanan gelişmeler Türkiye'ye yapılan göçleri de etkilemiş, Türkiye bu dönemde daha farklı bölgelerden göç almaya devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye'ye yönelik göçlerde yaşanan ilk gelişme, 1991 Körfez Savaşı ile Saddam Hüseyin'in sivilere yönelik saldırılarının artarak devam etmesi üzerine 467.489 Kürt ve kısmen de Türkmen'in Türkiye'ye gelmesi olmuştur (GİB, 2023). Bu kitle aynı yıl içerisinde geri dönmüşse de Türkiye'nin iç gündemini oldukça meşgul eden bir gelişme olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin hedef ülke olduğu bir diğer göç hareketi Ermenistan'dan gelmiştir. Ermenistan'dan Türkiye'ye göç, 1991 yılında Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra başlamıştır. Ermenistan'dan dışarı göçün başlıca sebepleri ise ekonomik ve siyasi kırılganlık ve çatışma ortamının varlığı olmuştur. Sınır komşusu olmalarına rağmen Türkiye'ye göç ABD, Rusya ve diğer Avru-

pa ülkelerine kıyasla düşük yoğunlukta gerçekleşmiş fakat Ermenistan'daki ekonomik şartlar ve ABD veya Avrupa ülkelerine gitmede yaşanan zorluklar göçmenleri Türkiye'ye yöneltmiştir (Körükmez, 2013:71-72). Halihazırda Türkiye'de ikamet eden Ermenilerin sayısına dair bir veri bulunmamakla beraber basında karar alıcılar tarafından 40.000-100.000 arasında değişen rakamlar zikredilmektedir. Türkiye'de yaşayan Ermeniler ise bu sayının 15.000-25.000 arasında olduğunu savunmaktadır (Körükmez, 2013:71). Türkiye'ye gelen Ermenilerin birçoğunun Türkiye'yi transit ülke olarak görerek Avrupa devletlerine gitme eğiliminde olduklarını da belirtmek gerekmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde sadece iç karışıklıklar ve ekonomik kaygılar ile sınırlı olmayan göç hareketliliği, eğitim amacıyla da gerçekleşmiştir. Esasında, Atatürk döneminde eğitim amacıyla Türkiye'ye göçler özendirilmiş, yine Atatürk'ün direktifleriyle Romanya ve Afganistan üzerinden öğrenci almaları yapılmıştır (Dok, 2009). Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Orta Asya'daki devletlerle ilişkilerini canlandırmak ve geliştirmek amacıyla Türkiye, çeşitli eğitim ve kültür anlaşmaları imzalamıştır. Bu durum da Türkiye'ye göç etme noktasında öğrenciler nezdinde çekici bir faktör olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar'daki öğrenciler başta olmak üzere Türkiye'yi cazip kılma amacıyla birçok proje geliştirilmiştir. 1992 yılında hayata geçirilen "Büyük Öğrenci Projesi" de bunlardan biri olmuş ve 2010 yılına kadar uluslararası öğrencilere verilen burslar sayesinde Türkiye'deki eğitim kurumlarında öğrenim görmeleri sağlanmıştır (Alimukhamedov, 2015:119). Projenin başladığı 1992-1993 eğitim öğretim yılında 10.000 öğrenci Türkiye'ye gelmiş; 1992-2008 yılları arasında 41.407 burs tahsis edilmiş; 2009 itibarıyla de 8143 öğrenci mezun olmuştur (Dok, 2009). Büyük Öğrenci Projesi daha sonra Türkiye Bursları Projesine dönüşmüş ve Türkiye'ye eğitim amaçlı göçler devam etmiştir.² Türkiye'ye eğitim amacıyla gelen bir kısım öğrencinin iş veya aile

² Güncel veriler itibarıyla 2021-2022 eğitim öğretim yılında 260.289 öğrenci, bu burslarla Türkiye'de eğitim görmüş-

kurarak Türkiye'ye kalıcı olarak yerleşmesi de mümkün olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemin diğer bir önemli göç olayı da Ahıska Türklerinin Türkiye'ye göçü olmuştur. 1989'da Fergana Vadisi'nde yaşanan olaylardan sonra, Türkiye'ye göç etme isteklerini ilgili makamlara ulaştıran Ahıska Türkleri için 1990'da dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın talimatıyla çalışmalar başlatılmıştır. Ahıska Türklerinin Türkiye'ye göçü ise ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası bağımsızlığını kazanan Türk Devletlerini ziyaret eden Süleyman Demirel ile Ahıska Türklerinin temsilcilerinin görüşmesi sonrası gerçekleşmiştir. Yapılan çalışmalar sonrası 1992 yılında "*Ahıska Türklerinin Kabulü ve İskanına Dair Kanun*" ile her yıl belirli sayıda Ahıska Türkünün Türkiye'ye kabul edilmesi kararı alınmıştır. Buldukları yerde yaşadıkları siyasi baskı ve ayrımcılık sonucu anavatan olarak gördükleri Türkiye'ye göç etme isteğinde olan Ahıska Türklerinden ilk olarak 200 aile Türkiye'ye gelmiş ve bu aileler Iğdır'a yerleştirilmişlerdir. Sonradan gelenler ise kendi imkanlarıyla Ankara, Antalya, Bursa, İzmir, İstanbul ve Kocaeli gibi illere yerleşmişlerdir (Devrisheva, 2019:343-344). Ahıska Türklerinin göç süreci hala devam etmekte ve Türkiye'de çeşitli illere yerleşmiş 70.000'e yakın Ahıska Türkünün bulunduğu söylenmektedir (Ganiyeva, 2012:185).

Soğuk Savaş sonrası dondurulmuş sorunların ortaya çıkmasıyla iç çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bölge Balkanlar olmuştur. Yugoslavya'nın dağılmasına bağlı olarak Türkiye'ye Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya'dan kitlesel göçler gerçekleşmiştir. Zira Bosna - Hersek iç savaşında Sırp'ların etnik temizlik politikasıyla binlerce kişi hayatını kaybederken, milyonlarca kişi de mülteci konumuna düşmüştür. Bu o dönem itibariyle 4.3 milyon nüfusa sahip Bosna- Hersek'te, 2-3 milyon Boşnak'ın yerinden edilmesi ile sonuçlanmıştır. Türkiye 1992-1995 yılları arasında, savaş boyunca gelen 20.000 kişiyi

kabul etmiş ve çeşitli misafirhanelerde ağırlamıştır (GİB, 2023). Bosna - Hersek'teki savaşın yanı sıra Kosova'da Sırp ordusunun Kosovalı Arnavutlara yönelik gerçekleştirdikleri saldırılar sonucu birçok kayıp verilirken 1999 yılında 17.746 kişi, Türkiye'ye göç etmek durumunda kalmıştır (GİB, 2023). Göç edenlerin birçoğu Türkiye'deki yakınlarının yanına sığınırken, diğerleri de yine karar alıcıların yönlendirdiği misafirhanelerde kalmıştır. Makedonya'da ise her ne kadar savaş yaşanmasa da ülkedeki etnik karışıklık sebebiyle 2001'de Makedon güvenlik güçleri ile Arnavut milisler arasında yaşanan çatışmalarda 120 bin kişi yerinden edilmiş ve 10.500 kişi de Türkiye'ye sığınmıştır (Özlem, 2021:157). Bahsedilen bu göçler geçicilik arz etmiş, bu kişiler savaş ve çatışma ortamı sona erdikten sonra kaynak ülkelerine geri dönmüşlerdir. Savaş ve iç çatışmalar bu dönemin temel göç sebebi olsa da ekonomik gereklilikler ve aile birleşimi de bu dönemin diğer bir göç sebeplerinden olmuştur. Aile birleşimi ve ekonomik gerekçelerle yapılan göçlerin en yoğununu Bulgaristan'dan gelen göçler oluşturmuştur. Net bir sayısal veri bulunmama ile birlikte 1992- 2001 yılları arasında yaklaşık 50.000 Bulgaristan Türkünün, Türkiye'ye göçü söz konusu olmuştur (Özlem, 2021:156).

Son olarak bu dönemde Türkiye'nin hedef ülke olarak görüldüğü yerlerin başında Afrika bölgesi gelmektedir. Afrika bölgesinden göçler, batı ve orta Afrika özelinde ekonomik kaygılarla olurken; doğu Afrika'dan göçler daha çok iç çatışma ve istikrarsızlık sebebiyle gerçekleşmektedir (Şaul, 2013:86). Bahsedilen ayrımdan hareketle 1990'ların sonundan itibaren gerek ekonomik gerek eğitim gerekse de kendi kaynak ülkelerindeki çatışmalar sebebiyle Afrika bölgesinden Türkiye'ye gelişler artmıştır. Türkiye'de yaşayan Sahra altı Afrikalı göçmenlerin sayısı tam olarak bilinmemekle beraber toplamda 1,5 milyon Afrikalının göç etmiş olduğu varsayımlar arasındadır.³ Türkiye'deki Afrikalı göçmenlerin kaynak ülkeleri genellikle Senegal,

tür (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı - YTB, 2022).

³ Afrika bölgesinden Türkiye'ye çalışma amacıyla gelip yerleşen kişi sayısında son yıllarda gözle görülür bir artış yaşansa

Gana, Etiyopya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti gibi çeşitli devletlerden oluşmaktadır. Elbette bu göçmenlerin bir kısmı Türkiye'yi hedef ülke olarak görse de bir kısmının Türkiye'yi Avrupa'ya geçiş için bir transit ülke olarak gördüklerini söylemek de mümkündür (Şimşek, 2019).

2.3. 2010 Sonrası Dönemde Yapılan Göçler

2010 yılında Tunus'ta başlayan olaylarla gelişen süreçte Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi'nde yaşanan çatışmalar ve terör olayları başta olmak üzere siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmış ve tüm bölgeye yayılmıştır. Kısaca "Arap Baharı" olarak isimlendirilen süreçte milyonlarca insan düzensiz göçmen konumuna düşmüştür. Suriye'de başlayan ve halihazırda devam eden çatışmalar sonucunda 6,3 milyon Suriyeli ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Coğrafi olarak en yakın bölgelere dağılan Suriyeliler için Türkiye de bir hedef ülke haline gelmiştir. Suriyelilere yönelik "açık kapı politikası" izleyen Türkiye'ye ilk katile 29 Nisan 2011 itibariyle gelmiş ve zaman ilerledikçe göçler kitlesel boyuta erişmiştir. Göç tecrübesi oldukça eskiye dayanan Türkiye uluslararası kurumların da katkısıyla hızlı bir şekilde kapasite artışı ve süreç yönetimi gerçekleştirerek göç politikalarını koşullara göre uyarlamıştır (Erdoğan, 2020). Suriyelilerin kitlesel göçü başlangıçta "afet" ve "acil durum yönetimi" olarak değerlendirilerek sorumluluk Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'na verilmiş ve AFAD belli aralıklar saha araştırmaları yapmıştır (Erdoğan, 2020). Bahsedilen bu araştırmalardan biri de 2017 yılında yapılmış, kamplarda ve dışında yaşayan Suriyelilere yöneltilen Türkiye'yi neden hedef ülke olarak tercih ettikleri sorusuna en çok "ulaşım kolaylığı" cevabı verilmiştir (AFAD: 2017, 31). Türkiye, Nisan 2011'den günümüze kadar geçen yaklaşık 13 yıllık süre içinde dünyada en fazla Suriyeli göçmen ağırlayan ülke olmuştur (Özdal & Vardar Tutan, 2021a:315-316). Bir bölge devleti ve sınır komşusu olarak Türkiye güncel veriler itibariyle 3.181.122 geçici koruma altındaki Suriye vatandaşına ev sa-

hipliği yapmaktadır (GİB, 2024).

2016 sonrası dönemde Suriyelilerin göçünde bir azalma söz konusu olmuşsa da doğal nüfus artışıyla sayıları hep yükselme eğiliminde olmuştur (Erdoğan, 2020). Başlangıçta Suriyeliler nezdinde kalıcılık beklentisi olmamış ve bu sebeple yerleşme planı da yapılmamıştır, hatta birçok resmi raporda Suriyelilere yönelik "misafir" kavramı kullanılmıştır (AFAD: 2017). Zaman zaman bazı Suriye vatandaşları da kara veya deniz yoluyla Türkiye'yi Avrupa'ya geçişte bir güzergâh veya diğer bir adıyla transit ülke olarak görme eğiliminde olmuşsa da geçtiğimiz 13 yıllık süre zarfında Avrupa'da uygulanan katı göç ve sınır politikaları sebebiyle geçişler azalma eğiliminde olmuştur.

2011 yılından sonra Suriyeliler ile başlayan süreç sonrası Türkiye İran, Irak ve Afganistan menşeli göçmenler için hedef ülke olma konumunu arttırmıştır. Son dönemde özellikle kamuoyunun dikkatini oldukça çeken ve iç çatışmalar ve rejim değişikliği sebebiyle Afganistan'dan Türkiye'ye yönelik göçlerde, ciddi boyutta bir artış yaşanmıştır. Elimizde net bir bilgi olmamakla beraber Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2021 yılında yaptığı açıklamaya göre Türkiye'de 300.000 Afganistanlı göçmen bulunmaktadır (Euronews, 2021). Güncel verilere baktığımızda ise 2017 yılından sonra artış göstermeye başlayan ve 2019 yılında zirve noktasını gören düzensiz göçmenlerin çoğunluğunun uyruğu Afganistan menşeli olarak kayıt altına alınmıştır (GİB, 2023). Göç İdaresi Başkanlığı'nın düzensiz göçmenlere yönelik hazırladığı verilere göre de 66.147 kişi ile Afganistan, Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmenler arasında birinci sıradadır (GİB, 2023).

da Afrikalı göçmenler nezdinde yapılan çalışmalar Emniyet Genel Müdürlüğü verileri, sınır karakollarından toplanan bilgiler veya sosyal bilimler alanında yazılan bazı öğrenci tezleri ile sınırlıdır (Aydın, 2017).

3. Türkiye Cumhuriyeti'ne Yapılan Göçlerde Niteliksel Farklılıklar ve Benzerlikler

Dönem	Kişi Sayısı	Temel Göç Nedeni	
1923 - 1991	Yunanistan: 456.720 (1923 - 1927) 20.000 (1960 - 1980)	Asimilasyon politikaları başta olmak üzere, ayrımcı ve azınlık haklarını tanımamaya yönelik politikalar itici faktörlerdendir.	
	Bulgaristan: 198.688 (1923 - 1939) 21.353 (1940 - 1949) 154.393 (1950 - 1951) 130.000 (1968 - 1978) 212.688 (1989)		
	Yugoslavya: 164.630 (1923 - 1940) 183.497 (1952 - 1991)		
	Romanya: 33.852 (1923 - 1933) 64.570 (1935 - 1940) 22.967 (1940 - 1970)		
	Doğu Türkistan: 1.850 (1952) 469 (1965 - 1967)		Balkanlarla benzer şekilde baskı ve şiddet politikaları itici faktördür.
	İran: 1.000.000 (1979 sonrası)		İran İslam Devrimi sonrası kurulan baskıcı rejim itici faktördür.
	Afganistan: 4.163 (1982 sonrası)		Sovyetler Birliği'nin işgali itici faktördür.
	Irak: 51.542 (1988 sonrası)		Saddam Hüseyin'in Kuzey Irak saldırısı itici faktördür.
	Suriye: Bilinmiyor (1945, 1951, 1953 ve 1967)		İç karışıklıklar ve kırılgan yapı itici faktördür.
	Almanya: 100.388 (1983) 213.469 (1984)		Yükselen ırkçılık, dışlanma ve aile birleşiminin zorlaştırılması itici faktördür.

1991 - 2010	Irak: 467.489 (1991)	1991 Körfez Savaşı'nda sivillere yönelik katliamlar itici faktördür.
	Ermenistan: Bilinmiyor (1991 sonrası)	Sosyo-ekonomik faktörler ve çatışma ortamı itici faktördür.
	Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar'dan öğrenci alımları: 10.000 (1992-1993) 41.407 (1992-2008) 260.289 (Güncel veri-2021-2022)	Türkiye'nin yürüttüğü burs programları çekici faktördür.
	Ahıska Türkleri: 200 aile (1992) 70.000 (1992 sonrasında günümüze)	Siyasi baskı ve ayrımcılık itici faktördür.
	Bosna Hersek: 20.000 (1992-1995) Kosova: 17.746 (1999) Makedonya: 10.500 (2001)	Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan iç savaş itici faktördür.
	Afrika: Bilinmiyor (1990-Günümüz)	İç çatışma ve sosyo-ekonomik kaygılar itici faktördür.
	2010 - Günümüz	Suriye: 3.181.122 (2011- Günümüz)
	Afganistan: 300.000 (2014- Günümüz)	İç çatışmalar ve rejim değişikliği itici faktördür.

Yukarıda genel hatlarıyla çizdiğimiz tarihsel dönemler ve bu dönemlerin içinde yer alan kırılma noktaları Türkiye Cumhuriyeti devletinin şekillenmesi başta olmak üzere Türkiye'nin göç politikalarının ve göç diplomasisinin oluşmasını ve gelişmesini de sağlamıştır. Farklı bölgelerden, farklı zamanlarda; farklı sebeplerden, farklı yoğunlukta gerçekleşen bu göçlerin temel benzerliği varılacak hedef ülkenin Türkiye olmasıdır. Genel anlamda değerlendirdiğimizde göç hareketliliğinden de ziyade gerçekleşen tüm nüfus hareketlerinde çevreden merkeze doğru bir yönelim söz konusu olmuştur. Tüm bu hareketliliğe yönelik Türkiye, belirli bir göç politikasına sahip olsa da bu politikaların konjonktürel etmenlerle şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda konjonktürel

olarak çok farklı bir yapıya sahip dönemler olan 1923-1991 döneminin; 1991-2010 döneminin ve 2010'dan günümüze kadar olan dönemin niteliklerinin ortaya konulması önemlidir.

1923-1991 dönemi istisnalar olmakla birlikte göç hareketliliğinin daha çok Balkanlar'dan geldiğini söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetinin önemli bir aracı olan iskân politikasıyla daha önce Balkanlar'a yerleştirilen ve imparatorluk mirası olan Türk - Müslüman nüfusun, Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle birlikte artan baskı ve zulüm politikalarıyla anavatana geri dönüşleri bu yoğunluğun başlıca sebebi olmuştur. Tersine göç niteliğinde olan Balkanlar'dan göçlerin ilki Türk - Yunan nüfus mübadelesiyle

gelen göçlerdir. Bahsedilen bu mübadele, cumhuriyet döneminde yapılan tek mübadele olması bakımından diğer tüm göçlerden ayrılmaktadır. Balkanlar'dan gelen diğer göçlerle kıyaslandığında ise benzer özellikler taşımakla beraber Türk - Yunan Nüfus Mübadelesi; anlaşma yoluyla gerçekleşmesi, zorunlu olması, karşılıklı olarak yapılması ve ülke toprakları içerisinde bölge sınırlandırılmasıyla gerçekleştirilmesi bakımından niteliksel açıdan farklıdır. Bu yönleriyle Balkanlar'dan gelen göçlerde bu dört özelliği birden barındıran tek örnektir. Zira Bulgaristan ile yapılan 1925 İkamet Sözleşmesi ve 1968 Göç Anlaşması ve Romanya ile 1936'da Göç Anlaşması ile yapılan göçler de anlaşma yoluyla gerçekleştirilmişse de bu göçlerde bir nüfus değişimi olmamış bu göç hareketi tek taraflı ve isteğe bağlı olarak yaşanmıştır. Ayrıca yine Bulgaristan'dan 1950-1951 Göçü ve 1989 Zorunlu Göçü gibi zorunlu olması dolayısıyla benzerlik taşısa da anlaşma olmaması ve nüfus değişimini içermemesi bakımından farklılık göstermektedir (Özlem, 2029:306). Niteliksel anlamda bir diğer farklılık mübadillerin iskan noktasında olmuştur. Mübadiller istisnalar olmakla birlikte genel olarak mübadele ile Yunanistan'a göç eden Rumların evlerine zorunlu olarak iskân edilmişlerdir. Balkanlar'dan gelen serbest göçmenlere yönelik ise iskân durumu söz konusu olmamış, 2510 sayılı İskân Kanunu'ndan yararlanma durumu daha az olmuştur. Zira Bulgaristan'dan gelen göçmenler daha çok akraba ve yakınlarının iskân için hazırladıkları elverişli ortamdan faydalanmışlardır. Son olarak "öteki" tanımlaması bağlamında Rum mübadillerin modern anlamda Türk kimliğinin oluşumunda diğer uluslara nazaran daha belirgin olması bakımından niteliksel bir farklılık taşımaktadır. Gerek Anadolu topraklarındaki yoğunlukları gerekse de Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda mücadele edilen öteki olarak Yunanistan'ın Türkiye içindeki uzantıları olması sebebiyle diğer üç Balkan ulusundan farklı bir yere sahip olmuştur (Özlem, 2019:306-307).

Tüm bu farklılıklara rağmen Balkanlar'dan gelen göçmenlerin ortak özellikleri anavatanları Türki-

ye'ye geri dönmeleri ve döndükten sonra da Türkiye'nin ulus devlet yapılanmasında ve ülkenin kalkınmasında önemli görevler üstlenmeleri olmuştur. Bu durum genç cumhuriyetin göç politikaları açısından da önem arz etmektedir, dönemde yaşanan göçler belli bir sistematığe bağlanarak göç, iskân ve entegrasyon politikası oluşturma çabalarının karşılık bulduğunu göstermektedir. Bu bağlamda özetle Balkanlar'dan göçün devlet desteğiyle yapıma sebepleri şu şekildedir:

1. Türkiye'nin nüfus politikası ulus-devlet olma amacıyla şekillendirilmiş ve göçmen alma siyaseti yeni devletin kimliğini oluşturmak amacıyla yapılmıştır.
2. Yeni devletin iktisadi bağımsızlığını sağlamak amacıyla kalkınma hamleleri yapılacağından ötürü ve on yıllık savaş sürecinin halk üzerindeki etkileri göz önüne alınarak taze bir nüfus gücüne ihtiyaç duyulmuştur.
3. Misak-ı Milli sınırları dışında kalan Balkan Türklerinin güvenliğini sağlama noktasında çıkan zorlukları bir nebze olsun aşma noktasında göç yardımcı bir unsur olmuştur.
4. Yenidevletinkararalmamekanizmalarında bulunan Rumelili idarecilerin Balkan Türkü hemşerilerinin göçlerine sempatik bakmaları etkili olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde gerçekleşen göçlerde durum dönemin uluslararası konjonktürüne uygun bir şekilde biçimlenmiştir. Bu dönemde Yugoslavya'dan göçlerin yanı sıra özellikle Bulgaristan'dan yapılan göçlerin ön planda olduğunu görmek mümkündür. Balkanlar'dan yaşanan göçlerde niteliksel unsurlarda göze çarpan: Daha çok soydaş göçü şeklinde olmasıdır. Elbette Arnavut, Boşnak, Pomak/Goralı/Torbeş nüfusun da buna dâhil olduğunu söylemek mümkündür ancak iskân politikası ırk esasına göre değil, Türk kültürüne bağlılığı esas almıştır. Balkanlar'dan gelen göçmenlerin Türkiye'ye demografik açıdan bir ivme kattıkları görülürken, aynı zamanda devlete getirdikleri mali yükü kısa zamanda

telafi etmişlerdir. Zaten Türk soylu oldukları için hızlı bir şekilde topluma entegre olmuşlar ve hızlı bir şekilde yerleştikleri bölgelerde ekonomiye katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca ara eleman ihtiyacı olan mesleklerde bu açığı gidererek istihdama katkı sağlamışlardır. Marmara ve Ege bölgelerinde sanayiye getirdikleri yeni soluk bu açıdan önemli olmuştur. Diğer bir deyişle Balkanlar'dan niteliksiz bir kalabalık değil meslek sahibi, vergisini veren, vatan ve millet sevgisi yüksek bir kitle gelmiştir.

Bu dönemde Balkanlar'dan gerçekleşen göçlerde dikkatimizi çeken bir diğer husus, Türkiye'nin bir göç politikasının olduğu ve bunun konjonktürel faktörlerle şekillendiğidir. Zaman zaman Türkiye'nin göç diplomasisini de işlettiğini söylemek mümkündür. Buradaki muhatabı ise göç alacağı devlet olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleşen göçler farklı bölgelerden gelmiştir. Bunu dönemin çatışma ortamı ve Soğuk Savaş dönemi dondurulan sorunların tekrar ortaya çıkmasıyla açıklamak mümkündür. Sınır aşan yapısıyla uluslararası göç olgusunun yeni tehditler arasında gösterilmesi de bu dönemle paralel bir şekilde olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin demografik yapısına etki edecek bir göç hareketi yaşanmamış zira çatışmalar bitince göçmen kitlenin büyük bir kısmı kaynak ülkelere geri dönmüştür. Genelleme yapmak durumunda kalırsak bu göçlerin daha çok geçici mahiyette olduğunu söylememiz mümkündür. Bu dönemde elbette kalıcı mahiyette olan göçler de mevcuttur. Eğitim amacıyla Türkiye'ye gelen öğrencilerin iş sahibi olması veya ekonomik kaygılarla Afrika'dan gelen göçmenlerin yerleşmesinin yanı sıra Ahıska Türklerinin anavatana dönerek çeşitli illere yerleşmeleri buna verilecek örneklerden bazılarıdır.

Son olarak 2010 yılı sonrası dönemde Arap Baharı süreciyle başlayan ve özellikle geçici koruma altındaki Suriyeliler ekseninde Türkiye'de başlayan tartışmalar günümüzde artış göstermiştir. Tartışmalar daha çok Türkiye'nin demografik dengelerinde yaratabilecekleri etki ve ekonomik

açıdan getirdikleri maliyet üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer taraftan gündemi meşgul eden bir diğer göç hareketini de Afganistan'dan gelen göçler oluşturmuştur. Özellikle ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi öncesi ve sonrasında yaşanan bu göç dalgası ciddi bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Her iki göç hareketinin de -genel olarak- Avrupa'ya gitme eğilimi içinde olduğunu söylesek bile özellikle Suriyeliler özelinde bu durum Avrupa Birliği (AB) ülkeleriyle daha çok göç diplomasisi konusunda bir araç haline getirilen konulardan olmuştur. 2013 yılında imzalanan Türkiye ve AB arasındaki Geri Kabul Anlaşması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Zira AB, Türkiye ile imzalanan Geri Kabul Anlaşması'nı vize rejiminin serbestleştirilmesi diyalogu ile eş zamanlı olarak başlatmıştır. Türkiye'nin Geri Kabul Anlaşması ile üstlendiği yükümlülüğün karşılığında AB tarafından vadeliden vize muafiyeti, bu anlamda karşılıklılık ilkesiyle bağdaşmayan sınırlı bir kazanç olarak değerlendirilmiştir (Reçber, 2021: 345). Özetle Türkiye, 2011 ve sonrası dönemde gerçekleşen kitlesel göç akınlarına yönelik Göç İdaresi Başkanlığı'nın kurulması ve YUKK'un çıkarılması gibi faaliyetlerle göç politikalarını güçlendirme ve kurumsallaştırma adına gelişme gösterirken; AB ile gerçekleştirilen anlaşmalarla da göç diplomasisi konusunda tecrübe edinmektedir.

2010 sonrası yaşanan kitlesel göçlere yönelik olarak Suriyeliler özelinde; nicel anlamda öngörülemeyen düzeyde kişinin gelmesi, krizin devamı ile artan kişi sayısına bağlı olarak kampların kapasitesini aşması ve Suriyelilerin Türkiye'nin dört bir yanına dağılarak "kentli mülteci/sığınmacı" olgusunu ortaya çıkarması (İçduygu, 2015:18-19) ve başta oldukça yüksek düzeyde olan toplumsal kabulün zamanla azalması hatta kimi zamanlarda tepkilere sebep olması günümüzdeki tartışmalardan bazılarıdır. Hatta en son 2021 yılında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) desteğiyle hazırlanan ve 2022 yılında yayımlanan Suriyeliler Barometresi'nde de bu tartışmalar dile getirilmiştir. Yapılan anket çalışmasının sonucunda Türk toplumunun toplumsal

kabulün tahammül seviyesine dönüştüğü, Türk toplumunun büyük çoğunluğunun kültürel olarak Suriyelilerle benzer olmadıklarını dile getirmeleri benzer şekilde Suriyelilerin de Türk toplumu ile sosyal mesafelerinin açıldığı söylemine destek verdikleri gözlemler arasında olmuştur (Erdoğan, 2022: 318-323).

Sonuç

Türkiye'ye yönelik göç hareketlerinin niteliksel boyutta analiz edildiği bu çalışmada nicel verilerden de yararlanarak cumhuriyetin kurulmasından günümüze farklı göç türleri ve bunlara yönelik uygulanan politika ve diplomasi faaliyetlerinin konjonktürel gelişmelerden doğrudan etkilendiğini söyleyebiliriz. 1923-1991 Dönemi; 1991-2010 Dönemi ve 2010'dan günümüze kadar olan tarihsel dönemlerde Türkiye'ye farklı kaynak ülkelerden, farklı sebeplerden ve farklı sonuçlar doğuran göç hareketleri yaşanmıştır. Bahsedilen tüm bu göç dönemleri sonucunda ise Türkiye gerek göç politikasını kurumsallaştırma noktasında gerekse de göç diplomasisini geliştirme anlamında oldukça önemli adımlar atmıştır.

1923 - 1991 dönemi, cumhuriyetin ilk yıllarından Soğuk Savaş'ın sonuna kadar devam eden dönemde Balkanlar başta olmak üzere imparatorluk mirası bölgelerden tersine göç hareketi yaşanmıştır. Bu göç hareketleri dönemsel ve niteliksel anlamda farklılıklar taşısa da Türklerin anayurda dönüşü ile sonuçlanması bakımından benzer özellikler taşımaktadır. Türkiye, çoğunluğu kitlesel olan göçlerde kimi zaman kaynak ülkelerle imzalanan göç anlaşmaları doğrultusunda nispeten daha planlı bir göç alımı yapsa da göç politikalarının hızlı reaksiyon vermesi noktasında kimi sıkıntılarla karşılaşıldığını söylememiz mümkündür. Türk etnik bilincine sahip olmak gibi kültürel bir ortaklık temelinde gerçekleşen bu göçler, Türkiye'nin demografik yapısının şekillenmesinde önemli bir konumda olmuştur. Türkiye'nin göç politikasının ve ilerleyen süreçte de göç diplomasisinin gelişmesine katkı sağlayan bu gelişmelerde Balkanlar temel kaynak bölge olmuşsa da Türkiye'ye yönelik Doğu Türkistan,

İran, Afganistan, Suriye ve Irak menşeli göçler de dikkat çekici boyutta olmuştur.

1991-2010 Döneminde yaşanan göçlerde daha çok Soğuk Savaş sonrası konjonktürünün etkili olduğunu söylememiz mümkündür. Sınır aşan yapısı itibariyle artık bir güvenlik sorunu ve hedef ülkenin kimlik yapısını bozan bir tehdit olarak göç olgusuna yönelik iş birliği kaçınılmaz olmuştur. Bu dönemde dondurulmuş sorunların iç çatışma ve karışıklıkları beraberinde getirmesiyle Türkiye gerek Avrupa'ya geçiş güzergahı olması bakımından transit ülke, gerekse de nispeten istikrarlı yapısıyla göçmenler için hedef ülke konumunda olmaya devam etmiştir. Bu dönemde sadece iç karışıklıklar veya ekonomik amaçlarla değil eğitim amacıyla Türkiye'yi tercih eden öğrencilerde de artış olmuştur. Özellikle yürütülen projeler vasıtasıyla Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar'dan öğrenci alımları gerçekleşmiş, bu kişilerden bazıları Türkiye'de yaşamaya devam etmiştir. Bahsedilen ekonomik ve eğitim amaçlı göçlerle gelenlerin dışındaki göçler genel anlamda geçici göç niteliğinde olmuştur.

2010 yılında Arap Baharı ile tüm Orta Doğu'ya yayılan olaylardan sonra Türkiye'ye 2011 yılı itibariyle kitlesel olarak başlayan ve devam eden göçler, yaklaşık 13 yıllık süre zarfında gerek iç politikada gerekse de dış politikada Türkiye'nin başlıca gündemlerinden biri olmuştur. Geçici koruma statüsünde bulunan Suriyelilerin yanı sıra güncel tartışmalar düzensiz bir şekilde sınırları geçen Afgan göçmenlerin akıbeti noktasında da devam etmiştir. Her iki göç hareketinin de -genel olarak- Avrupa'ya gitme eğilimi noktasında benzer olduğunu söylesek bile özellikle Suriyeliler özelinde bu durum Avrupa Birliği (AB) ülkeleriyle daha çok göç diplomasisi konusunda bir araç haline getirilen konulardan olmuştur. Özetle Türkiye, 2010 sonrası dönemde gerçekleşen kitlesel göç akınlarına yönelik göç politikalarını kurumsallaştırma noktasında gelişme göstermiş; AB ile gerçekleştirilen anlaşmalarla da göç diplomasisini geliştirmiştir. Fakat 2010 sonrası dönemde gerçekleştirilen bu göçler özelinde yapılan

tartışmalar konunun siyasi bir araca dönüştürülmesiyle farklı bir boyuta geçmiş, göçlerin niceliksel ve niteliksel boyutta Türkiye'nin demografik dengelerini değiştirecek potansiyele sahip olduğu söylemleri artmıştır.

Kaynaklar

- Alimukhamedov, F. (2015). The Analysis of International Students Migration Towards Turkey, *Bilge Strateji*, 7(12), ss.112-130.
- Argalı M. (2021). Göç Politikası ve Göç Diplomasisi, In B. Özdal (Ed.) *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, 2. Baskı, Dora Yayınları, ss.8-10.
- Arı, K. (2007). Büyük Mübadele – Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925), 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aydın, H. (2017). Afrika’dan Günümüz Türkiye’sine Göç Hareketleri, *Afrika Araştırmacıları Derneği*, retrieved from <https://afam.org.tr/afrikadan-gunumuz-turkiyesine-goc-hareketleri/>.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 370-388.
- Canpolat, H., Arıner, H. O. (Haziran 2012). Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi, *ORSAM*, Rapor No:113, ss. 15-30.
- Devrisheva, K. (2019). Ahıska Türklerinin Bitmeyen Göçü. *SUTAD*, 45, ss.320-344.
- Dok, Birol. (2009). Türkiye’nin Gururu Büyük Öğrenci Projesi, *Türk Yurdu*, Yıl 98, Sayı 260, retrieved from <https://www.turkyurdu.com.tr/dergi-detay.php?id=77>.
- Erdoğan: Muhalefetin Söylediği Rakamlar Yalan, Türkiye’de 300 Bin Afgan Göçmen Var (20.08.2021). *Euronews*, retrieved from <https://tr.euronews.com/2021/08/20/erdogan-muhalefetin-soyledigi-rakamlar-yalan-turkiye-de-300-bin-afgan-gocmen-var>.
- Erdoğan, M. Murat. (2020). Türkiye’deki Suriyeliler: 9 Yılın Kısa Muhasebesi, *Perspektif*, retrieved from <https://www.perspektif.online/turkiyedeki-suriyeliler-9-yilin-kisa-muhasebesi/>.
- Erdoğan, M. Murat. (Kasım 2022). Suriyeliler Barometresi – 2021, retrieved from <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2023/01/SB-2021-TR-MME-FINAL-19-Ocak-2023.pdf>.
- Ganiyeva, Salimya. (2012). Ahıska Türklerinin Türkiye’ye Göç Etmesi ve Türk Vatandaşlığına Alınması ile İlgili Hukuki Sorunlar, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(1), 180-199.
- International Organization for Migration (IOM), Perruchoud R., Redpath – Cross J. (Eds.). (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı.
- İçduygu, A., Erder, S., Gençkaya, Ö. F. (Ocak 2014). Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. *Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi*.
- İçduygu, A. (2015). Türkiye, Nereye Kadar Bir Göç Ülkesi?, *TÜSİAD Görüş Dergisi*, 88, ss.17-20.
- Kamil, İbrahim. (1989). İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan’daki Türklerin Hakları, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- Koca, S. (2017). Balkan Türklerinin Yakın Dönem Kahramanları: ‘Yücelciler’, *Akademik Bakış Dergisi*, 60, ss.34-60.
- Körükmez, L. (2013). Öncesi ve Sonrası: Ermenistan’dan Türkiye’ye İşgücü Göçünün Nedenleri ve Göçmen İlişki Ağları, *Sosyoloji Dergisi*, 29, ss.66-82.
- Kul, Ö. (2022). 1949 Sonrası Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye Göçler ve Türkiye’de Göçmenlerin Durumu. In Z. Aslan (Ed.) *19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye’ye Yapılan Göçler, Göçmenlik ve Sosyal Uyum*, Atatürk Araştırma Merkezi, ss.25-38.
- Lütem, Ö. E. (2000). *Türk – Bulgar İlişkileri 1983-1989*, Cilt I, 1983-1985, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

- Namal, Y. (2012). Türkiye’de 1933-1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları, *Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), ss.14-19.
- Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, 15. Baskı, İletişim Yayınları.
- Özdal B., Vardar Tutan E. (2021). Temel Kavramlar, Olgular ve Kuramlar, In B. Özdal (Ed.) *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, 2. Baskı, Dora Yayınları, ss.1-76.
- Özdal, B. (2021). Türkiye’den Yurtdışına İşgücü Göçü (F.) Almanya Örneği. In B. Özdal (Ed.) *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, 2. Baskı, Dora Yayınları, ss.192-224.
- Özdal, B., Vardar Tutan, E. (2021a) In B. Özdal (Ed.) *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, 2. Baskı, Dora Yayınları, ss.300-326.
- Özlem, K. (2015). Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikasının Analizi (1991 – 2014), (Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi, retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Özlem, K. (2019). Türkiye – Yunanistan Nüfus Mübadelesinin Balkanlar’dan Türkiye’ye Yönelik Göçler İçerisinde Yerine İlişkin Bir Değerlendirme. In H. Karabağ (Ed.) *Mücadele Göçmenleri ve Bursa*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, ss.290-314.
- Özlem, K. (2021). Cumhuriyet Döneminde Balkanlar’dan Türkiye’ye Göç Hareketleri, In B. Özdal (Ed.) *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, 2. Baskı, Dora Yayınları, ss.140-159.
- Reçber, K. (2021). Türkiye Cumhuriyeti Devleti İle Avrupa Birliği Arasında Akdedilen Geri Kabul Anlaşması’nın Yaratabileceği Sonuçların Analizi, In B. Özdal (Ed.) *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, 2. Baskı, Dora Yayınları, ss.333-346.
- Saul, M. (2013). Sahra Altı Afrika Ülkelerinden Türkiye’ye İş Göçü, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(1), 83-121.
- Şimşek, A. R. (2021). Tarihten Günümüze Afganistan Göçleri ve Türk Asıllı Göçmenler. ANKASAM, retrieved from <https://www.ankasam.org/tarihten-gunumuze-afganistan-gocleri-ve-turk-asilli-gocmenler/>.
- Şimşek, D. (2019). Türkiye’nin Entegrasyon Politikaları ve Afrikalı Göçmenler, Emek ve Adalet Platformu, retrieved from <https://www.emekveadalet.org/atolyeler/turkiyenin-entegrasyon-politikalari-ve-afrikali-gocmenler/>.
- Şimşir, B. N. (2017). *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar – Kıyımlar – Göçler 1821 - 1913*, Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B.N. (1985). *Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*, In *Bulgaristan’da Türk Varlığı, Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara.
- Şimşir, B.N. (2012). *Bulgaristan Türkleri*, 2. Basım, Bilgi Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2017), *Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması*, retrieved from https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/25337/xfiles/17a-Turkiye_deki_Suriyelilerin_Demografik_Gorunumu_Yasam_Kosullari_ve_Gelecek_Beklentilerine_Yonelik_Saha_Arastirmasi_2017.pdf.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2023), *Kitlemel Akımlar*, retrieved from <https://www.goc.gov.tr/kitlemel-akinlar>.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2023). *Türkiye ve Göç*, retrieved from http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_tasar%c4%b1m_icler.pdf.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2023). *Düzensiz Göç*, retrieved from <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2024). *Yıllara Göre geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler*, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. (2022), Yunanistan'daki Türk Varlığı, retrieved from <https://www.mfa.gov.tr/bati-trakya-turk-azinligi.tr.mfa>.

Vardar Tutan, E. (2018), Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinde Göç Olgusunun Analizi, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı – YTB. (2022), 2022 Faaliyet Raporu, retrieved from <https://tbbsweb.azureedge.net/tbbsweb/Page/About/TB-Rapor-2022-TR.pdf>.

Extended Summary

Since its foundation, the Republic of Türkiye has witnessed migration movements from different source countries, with different intensities, for different reasons and with different outcomes. Having a deep-rooted history of migration, all migration experiences of Türkiye have contributed to the development of both migration policies and migration diplomacy. The migrations of 1923-1991 period, 1991-2010 period and finally from 2010 to the present period, which we have identified in our study, have been important breaking points in Türkiye's migration history.

Between 1923-1991, there was a reverse migration movement mainly from the Balkans, and there were mass returns to the homeland from the imperial heritage regions. Türkiye developed its migration policies through various settlement laws and laws enacted for these migrations and developed migration diplomacy through migration agreements with source countries. In summary, what we can say about these migrations is that they have contributed to Türkiye's demographic transformation on the basis of cultural commonality.

The fragile conjuncture of the post-Cold War period was more influential in the migrations between 1991 and 2010. In this period, when security-based discourses on migration increased, Türkiye continued to be at the forefront as a target country due to its geopolitical position. It is possible to say that the mass migration flows during this period were mostly temporary. Apart from migration for economic and educational purposes, many migrants left Türkiye after the end of internal conflicts in their countries of origin, which they perceived as a safe zone.

In the post-2010 period, security discourses on the phenomenon of migration have continued to increase. In this period, Türkiye has been a target country for migrants fleeing from internal conflicts, especially after the Arab Spring. Türkiye has been hosting more than three million Syrians under temporary protection for about 13 years. Although Türkiye has developed its migration policy with the Directorate of Migration Management and the Law on Foreigners and International Protection, it has also been developing its migration diplomacy through agreements with other neighboring countries, especially with the EU, but in the case of Syrians, this situation has been one of the issues that has been turned into a tool for migration diplomacy with EU countries. In summary, the discussions on these migrations in the post-2010 period have intensified as the issue has been transformed into a political tool, and the discourse that migration has the potential to change Türkiye's demographic balance in both quantitative and qualitative terms has increased.

Devlet Kırılğanlığı Kapsamında Bosna Hersek Devletinin İncelenmesi

Analysis of the State of Bosnia And Herzegovina within the Context of State Fragility

Setenay TAV*

*Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Programı Programı.

E-mail: stnytv@gmail.com

 ORCID: orcid.org/0009-0005-0961-1830

Kader ÖZLEM*

*Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı.

E-mail: kaderozlem@gmail.com

 ORCID: orcid.org/0000-0003-4780-2118

Öz

Uluslararası sistemde devletler kapasitelerine göre farklı seviyelerde etkinlik göstermektedirler. Başarılı modern devlet yapısından birçok yönüyle farklılaşan devletler Uluslararası İlişkiler literatüründe başarısız devlet çalışmaları ile sıklıkla incelenmektedir. Başarısız devlet vaka çalışmalarının yanında henüz başarısız olarak tanımlanamayan ancak mevcut ve potansiyel sorunlar karşısında uyarı seviyesinde devletsellik gösteren devletlerin de uluslararası sistemin istikrarı açısından dikkate alınması gerekmektedir. Bu amaçla devlet kırılğanlığı çalışmaları tüm devletlerin bir dereceye kadar kırılğan oldukları anlayışıyla daha geniş bir devletsellik analizi sağlamaktadır. Devlet kırılğanlığının tespiti açısından birçok parametre kullanılabilen gibi çalışmada kapasite, otorite, meşruiyet ve devlet dışı faktörler dikkate alınmıştır. Bosna Hersek toprakları yüz yıl içerisinde Yugoslavya Krallığı, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) ve Bosna Hersek'in bağımsızlık sürecinde olmak üzere üç devlet başarısızlığına sahne olmuştur. Her devlet birbirinin yıkıntıları üzerine inşa edilirken kırılğanlıklarını da diğerine miras bırakmıştır. Bu çalışma Bosna Hersek'in geçmişindeki tecrübeler doğrultusunda güncel sorunlarının devlet kırılğanlığı parametreleri üzerinden tespit edilmesini ve devletin başarısızlığa uğramaması için ön uyarı oluşturulmasını amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bosna Hersek, Yugoslavya, Devlet Başarısızlığı, Devlet Kırılğanlığı, Balkanlar.

Abstract

In the international system, states show effectiveness at different levels depending on their capacities. States that differ from the successful modern state structure in many aspects are frequently examined through failed state studies in the International Relations literature. In addition to case studies on failed state, states that cannot be defined as failed but show statehood at a warning level in the face of current and potential problems should also be taken into consideration in terms of the stability of the international system. To this end, studies on state fragility provide a broader analysis of statehood with the understanding that all states are fragile to some degrees. While many parameters can be used to determine state fragility, capacity, authority, legitimacy and non-state factors were taken into account in the study. The territory of Bosnia and Herzegovina has witnessed three state failures in a hundred years: The Kingdom of Yugoslavia, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) and the independence process of Bosnia and Herzegovina. While each state was built on each other's ruins, it also inherited its fragilities to the other. This study aims to identify current problems of Bosnia and Herzegovina through the parameters of state fragility, in line with past experiences, and to create a preliminary warning to prevent the state from failing.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Yugoslavia, State Failure, State Fragility, Balkans.

To Cite This Article/Bu Makaleye Atf İçin: Tav, S.; Özlem, K. (2023). Devlet Kırılğanlığı Kapsamında Bosna Hersek Devletinin İncelenmesi. *Journal of Diplomatic Research*, 5(2), 33-55.

Giriş

Bosna Hersek 400 yılı aşkın Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetindeki istikrarının ardından üzerinde güç mücadelelerinin bitmediği bir bölge olmuştur. Toprakları üzerinde kurulan her devlet kültür, etnisite, dil, din gibi toplumsal kodlarını bırakarak bu bölgeye zenginlik katsa da çeşitlilikler bir süre sonra çelişkileri beraberinde getirmiş; sorun alanları artmıştır. Yugoslavya Krallığı'nın çöküşünün ardından kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin (YSFC) de 1980'lerin başı itibarıyla dağılma sürecine girmesi Bosna Hersek'in bağımsızlığına giden yolu aralamıştır. Ancak bu dağılma iç savaşı beraberinde getirmiş, süreçten en olumsuz etkilenen 2. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa kıtasının en kanlı olaylarının yaşandığı Bosna Hersek olmuştur. Uluslararası toplumun barış girişimleri ve yeniden inşa çalışmalarının ardından ülkede siyasi istikrar sağlansa da Bosna Hersek günümüzde çeşitli siyasetçi ve akademisyenler tarafından yeniden başarısızlık söylemleri içerisinde yer almaya başlamıştır (Lovrenović, 2018; Tüysüzoğlu, 2016; Küçük, 2021). Tarihindeki olumsuz tecrübeler göz önüne alınarak Bosna Hersek'in sorun alanlarının tespit edilmesi başarısızlığa giden yolda ön uyarı oluşturması açısından önem taşımaktadır.

Uluslararası hukukta devletlerin egemen eşitliği öğretisine rağmen uluslararası sistemde her devlet aynı şekilde etkinlik gösterememektedir. Bu kapsamda devletleri "başarılı-başarısız" dikotomisi üzerinden değerlendiren başarısız devlet çalışmalarına eleştiriler sonrasında tercih edilmeye başlayan devlet kırılma analizi yalnızca başarılı devlet görüntüsünden birçok yönden farklılaşan başarısız/çöken devletleri değil aynı zamanda uyarı seviyesinde kırılma gösteren devletleri de incelemeye alan tanımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Bosna Hersek'in temel sorun alanlarının belirlenebilmesi ve bunların sistematik şekilde sıralanabilmesi amacıyla devlet kırılma analizinden yararlanılmıştır.

Devlet kırılmasını etkileyecek güvenlik açıkları toplumsal ve siyasi yaşamda gerçekleşen herhan-

gi bir sebepten kaynaklanabilmektedir. Bu çalışma niteliksel analizleri niceliksel verilerle destekleyerek karma bir yaklaşım benimsemektedir. Bu çalışmanın niteliksel analizi bir devletin kırılmasının etkileyen unsurları temelde dört potansiyel parametre üzerinden incelenebileceğidir. Bu parametrelerin her biri diğeriyle organik olarak bağlı olmak üzere devletin iç yapılanmasından kaynaklanan otorite, kapasite ve meşruiyet kırılma parametrelerinin yanında dördüncü parametre olarak kırılma etkileyen dış etkenler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Kırılma analizi Devlet Kırılma Endeksi, Uluslararası Şeffaflık Örgütü, Freedom House, NATO Stratejik İletişim Mükemmeliyet Merkezi gibi örgütlerin verileri ile niceliksel olarak desteklenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda üç bölümden oluşan çalışmanın ilk kısmında devlet kırılma analizi ve temel parametreleri olan otorite, kapasite, meşruiyet ve devlet dışı etkenler üzerinde durularak kavramsal ve kuramsal çerçeve çizilmektedir. İkinci bölümde Yugoslavya Krallığı ve YSFC'nin başarısızlıkları incelenerek farklı dönemler arasındaki devamlıkların tespit edilmesi ve tarihsel arka planın anlaşılması amaçlanmıştır. Son olarak üçüncü bölümde Bosna Hersek'in devlet kırılmasını oluşturan temel sorun alanları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Devlet Başarısızlığı ve Kırılma

Devletler uluslararası hukukta da ifade edildiği gibi sınırları belirlenmiş bir ülke, kalıcı nüfus ve üzerinde başka bir güç bulunmayan otorite olmak üzere üç temel unsurdan oluşmaktadır (Pazarıcı, 2017: 130). Uluslararası sistemde bulunan tüm devletler bu unsurları sağlamalarına rağmen bazı devletler davranış ve işlev konusunda yeterli düzeyi sağlayabilirken göstergenin diğer ucundaki devletler ise başarısızlıkla yüzleşmektedir. Bu başlığın altında ilk olarak başarısız devletlerin normatif ontolojilerinden bahsedilmektedir. Öte yandan bu tanımlamanın eksik olduğu noktalar ifade edilerek devlet kırılma analizinin daha geniş bir perspektif sunduğu vurgulanacaktır.

Başarısız Devletler

Başarısız devletler ile ilgili çalışmalar 2000'li yıllar ile birlikte artış gösterse de kavrama uluslararası hukuk açısından evrensel kriterleri olan net bir tanımlama yapılamamıştır. Kavrama yönelik tanımlama girişimlerinin çoğu başarısız olarak kabul edilen devletlere özgü semptomların ve davranışların belirlenmesi üzerinden yapılmaktadır (Bhuta, 2012: 3). Dolayısıyla devlet başarısızlığı tanımlamaları devletten beklenen davranış ve işlemlere göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin Rotberg devletleri vatandaşlarına sundukları siyasi faydalar üzerinden güçlü, zayıf, başarısız ve çökmüş devlet olarak kategorize etmektedir. Siyasi faydaları toprak ve sınır güvenliği, insani güvenlik, hak ve özgürlüklerin temini, vatandaşlara sunulan eğitim, sağlık ve ulaşım gibi hizmetlere kadar bir dizi etken üzerinden değerlendirilmektedir. Siyasi faydalar olarak ifade ettiği kamusal faaliyetlerin neredeyse hiç sağlanamaması durumunu ise başarısız devlet olarak tanımlanmıştır (Rotberg, 2003: 2-4). Migdal ise "topluma nüfuz etme, toplumsal ilişkileri düzenleme, kaynakları çıkarma ve el koyma ya da belirli yollarla kaynakları kullanma kabiliyetleri" (Migdal, 2021: 29) bulunmayan devletleri başarısız olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde Avrupa Komisyonu "devletin temel işlevlerini yerine getirememesi, hizmet sunumu, kaynakların yönetimi, hukukun üstünlüğü, adil erişim ile ilgili yükümlülüklerini ve sorumluluklarını yerine getirememesi" (European Commission, 2007: 5) durumlarını başarısızlık olarak tanımlamaktadır. Bu ifadelerin ortak özelliğinin devletlerin kapasitelerine birincil önem verilmesi ve asgari kapasite işlevlerinin sağlanamaması durumlarının ise başarısız devlet olarak tanımlandığı söylenebilir. Öte yandan Jackson devletler sisteminin birer parçası olsalar da toprakları üzerinde hakimiyeti bulunmayan ve şiddet tekeline sahip olmayan devletleri başarısız devletler olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Krasner'in bakış açısına göre devletlerin sınırları içerisindeki en yüksek otorite olarak kurallar koyup bu kuralları uygulatabilmesi halinde var olabileceği aksi takdirde başarısız olacağı ifa-

de edilmektedir (Eriksen, 2011: 233). Dolayısıyla Jackson ve Krasner'e göre devletler açısından temel gerekliliğin sınırları içerisindeki bölgeyi kontrol edebilme ve şiddet tekeline sağlamasıyla yani otorite unsurlarıyla ilişkilendirilmekte, aksi durumlar ise başarısızlığı işaret etmektedir. Devlet başarısızlığı tanımlamalarının dikkate aldığı bir diğer unsur ise meşruiyettir. Örneğin Dış Politika İçin Ülke Göstergeleri Endeksi başarısız devletleri tanımlarken otorite, kapasite ve "yurttaşlarını yurt içinde veya yurt dışında etkin bir şekilde temsil edecek siyasi meşruiyetten yoksun" (Carment, Samy, Landry, 2013: 125) olmasını başarısızlık göstergesi olarak kabul etmektedir. Genel olarak ifade edilen devlet başarısızlığı tanımlamaları ve başarısız devlet özelliklerinin belirlendiği görüşlerden hareketle devletlerin sahip olmaları beklenen kapasite, otorite ve meşruiyetlerini oluşturan etkenlerden bir veya birkaçında geniş çaplı zafiyetler bulunan ve bu sorun alanlarını iyileştirmek için gerekli politika adımları at(a)mayan devletler başarısız devlet olarak tanımlanabilir.

Devlet başarısızlığı devlet olgusunun ortaya çıktığı ilk günden itibaren karşılaşılan bir durum olmasına rağmen başarısız devlet kavramının bir fenomen olarak incelenmesi 1990'ların başı itibarıyla başlamıştır (Herbs, 2004: 303). 1. Dünya Savaşı'nın ardından imparatorlukların dağılması ve 2. Dünya Savaşı sonrasında artan dekolonizasyon süreci ile dünya üzerinde çok sayıda modern ulus devlet görünümünden uzak devletler kurulmuştur. Soğuk Savaş'ın güç mücadelesi esnasında kutup liderlerinin etki alanlarını arttırabilmek amacıyla sundukları destekler ile kısa süreli bir gelişme gösteren bu yeni devletler Soğuk Savaş sonrasında kâğıttan evler gibi dağılmaya başlamışlardır (Brooks, 2005: 1168). 1990'larda başlayan başarısız devlet çalışmaları açısından asıl kırılma noktası ise El-Kaide tarafından 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen terör saldırıları olmuştur. Kavramın bir terör pratiği ile birleşmesi ve Batılı devletlerin güvenliklerini tehdit etmeye başlaması ile önceden insani güvenlik çerçevesinden bakılan bu tür devletler küresel boyutta güven-

likleştirilerek gerek akademisyen gerekse politikacılar tarafından birincil gündem konusu oluşturmuştur (White House, 2002; Council of The European Union, 2003).

Bir yandan başarısız devlet çalışmaları artarken diğer yandan konuya yönelik farklı bakış aılları da oluşmuştur.  temel gruba ayrılabilen bakış aıllarının ilki başarısız devletler olgusunu uluslararası güvenliği tehdit eden unsurlar üzerine düşünmemizi sağlayan önemli bir fenomen olarak değerlendirilmektedir (Newman, 2009: 424). İkinci görüşe göre ise başarısız devlet çalışmaları faydalı görülmekle birlikte ortak bir tanımlamasının yapılamaması ve analitik bir analiz oluşturulamaması sebebiyle şüpheci olarak yaklaşılmaktadır. Ayrıca bu devletlere karşı politik faaliyetler oluşturmak konusunda tehlikeli boyutlarının oluşabileceği ifade edilmektedir (Newman, 2009: 425). Son grubu ile özellikle 2005 sonrasında başarısız devletler çalışmalarına yönelik ampirik, normatif ve pratik yönden eleştiriler yönelenler oluşturmaktadır. Bu grubun en temel eleştiri noktası daha önce de ifade edildiği gibi kavrama yönelik ortak bir tanımlama yapılamamasıdır. Tanımlama girişimleri içerisinde tutarlı kriterlerin bulunmamasının yanında başarısız, kırılğan, zayıf, aksayan, çökmüş devlet gibi kullanımlarla kavram karmaşası oluşmaktadır (Call, 2008: 1491). Call'a göre başarısız devletler çalışmalarının en zayıf yanı farklı sorun alanlarına sahip Endonezya, Kuzey Kore, Haiti gibi devletlerin başarısız devlet kavramı altında süper kümelenmesidir (Call, 2008: 1494). Başarısız devlet değerlendirilmelerinin doğal sonucu olan "başarılı" devletin tek tipleştirilmesinin yanında Batılı devlet normunu başarılı devlet olarak değerlendirilerek haricindeki devletlerin bu kavram etrafında ötekileştirilmesi gibi çok yönlü eleştiriler yöneltilmiştir (Nay, 2013: 332).

Devlet Kırılğanlığı

Başarısız devlet çalışmalarına yöneltilen yoğun eleştiriler üzerine devletsellik analizi için farklı bakış aıllarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu noktada devletlerin idealize edilmiş performansları, ilişkileri ve kapasiteleri açısından eksik olan

noktaların tespit edilmesini amaçlayan devlet kırılğanlığı çalışmaları ortaya çıkmıştır. Bu bakış açısına göre zihinlerde başarılı bir imaja sahip olan devletler de dâhil olmak üzere her devlet bir dereceye kadar kırılğan olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla kırılğanlık başarısız devlet gibi bir tür değil, ölçüt olmaktadır (Carment ve Samy, 2014: 4-5). Devlet kırılğanlığının sağladığı bu geniş perspektif sayesinde yalnızca başarısız/çöken devletlerin sorun alanları değil, henüz başarısız olarak tanımlanamayan ancak mevcut ve potansiyel sorunlara karşı önlem almakta zorlanan ve uyarı seviyesinde kırılğanlık gösteren devletleri de incelemeye alan tanınmaktadır.

Devlet kırılğanlığı devletlerin sağlaması gereken üç yapısal unsur olan otorite, kapasite, meşruyet yetenekleri ve devlet dışı etkenler üzerinden değerlendirilebilir. Otorite; bir devletin sınırları içerisinde yaşayan halka nüfuz edebilmesi, onların güvenliğini sağlayabilmesi, fiziksel meşru g tekeline sahip olunması ve bağlayıcı yasalar oluşturup bunları uygulayabilme yetenekleri ile ilgilidir (Mann, 1984: 189). Vatandaşlarının şiddet türlerinden korunamaması, sınırları içerisinde fiilen nüfuz edilemeyen bölgelerin bulunması, sınırlarının geçirgen olması otorite kırılğanlığının başlıca nedenleri olarak sayılabilir. Kapasite, devletin altyapısından yönetişimine kadar çok geniş bir yelpazede değerlendirilebilirken genel olarak devletin faaliyetleri için her türlü kaynağı temin edebilme, etkin bir şekilde kullanabilme, kalkınma stratejileri ve hizmet sunumlarını içermektedir (Hanson ve Sigman, 2013: 1-2). Kapasite kırılğanlığı açısından ilk bakılan unsurlar devletin ekonomik yapılanması, dış yardıma bağımlılık, eğitim ve sağlık harcamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Meşruyet ise devleti yöneten iktidar yapısının mevzuat ve politikalarının toplum nezdindeki aldığı destek olarak ifade edilebilir. Devletin demokratikleşme oranı en önemli meşruyet göstergelerinden biridir. Öte yandan devlet kırılğanlığı yalnızca içsel kaynaklı olmamakta kimi zaman devlet dışı etkenler sonucunda tetiklenebilmektedir. Örneğin kriz bölgelerine coğrafi yakınlık, göç dalgaları, etnik ve dini ayrışmaların

bulunduğu bölgelerde uluslararası aktörler tarafından bir grubun desteklenmesi, küresel krizler, yaptırım ve ambargolar devletlerin istikrarını etkileyebilecek bazı dış etkenler olarak sayılabılır.

Devlet kırılma analizi için her bir parametre ayrı ayrı incelenebilse de kırılma bileşenleri açısından nedensel bağlar bulunmaktadır. Yani devletin otoritesini oluşturan herhangi bir unsurda yaşanan problem devletin meşruiyet ve kapasitesine etki edebilirken örneğin kapasite göstergesi olarak sağlık hizmetinde yaşanabilecek önemli bir aksaklık devletin meşruiyetine olumsuz etki edebilmektedir (Stewart ve Brown, 2010: 20). Göstergelerde yaşanan bazı dramatik gelişmeler kırılma doğrudan yansırken bazıları ise hâlihazırda zayıf devletsellik gösteren devlet açısından kırılma pekiştirebilmektedir. Bu sebeple tek bir göstergede gözlemlenen olumsuz durum güçlü bir devletin zayıfladığına veya kırılma bir devletin başarısızlığa gittiğine dair kesin bir kanı oluşturmaz. Ancak tüm göstergelerin birlikte gözlenmesi hem nicel hem nitel boyuttan devletlerin zafiyet noktalarını tespit edebilmek bakımından ön uyarı oluşturmaktadır. Bazı devletler bu uyarıları tespit edip kırılma risklerini giderici politikalar oluşturmada daha başarılı olurken göstergenin diğer ucuna yakın devletler ise bu kırılmalara daha açık olmakla birlikte sorunun çözümü açısından uluslararası toplum desteğine ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla yapısal kırılmaları nedeniyle hızla başarısız olma potansiyeli taşıyan bu devletlerin daha yakından incelenmesi gerekmektedir (Carment ve Samy, 2011: 95). Etnik ve dini yönden karmaşık, tarihinde başarısızlık, soykırım ve iç savaş tecrübesi bulunan Bosna Hersek'in de günümüzde çözülemeyen anlaşmazlıkları ve kriz noktaları sebebiyle kırılmalarının dikkate alınması gerekmektedir.

Bosna Hersek'in Devlet Kırılmasının Tarihsel Arka Planı

Bosna Hersek'in devlet kırılmasının incelenmesinden önce günümüzdeki sorun alanlarının tarihsel kökenlerinin daha iyi anlaşılabilmesi

amacıyla bu bölümde aynı topraklar üzerinde kurulan Yugoslavya Krallığı ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin başarısızlık nedenleri özetlenmeye çalışılarak Bosna Hersek'in bağımsızlığına kadar ki süreç içerisinde kırılma noktaları vurgulanacaktır.

Yugoslavya Krallığı'nın Başarısızlığı

1. Dünya Savaşı sonrasında 1 Aralık 1918'de kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Balkanlar'da önemli bir aktör olarak dikkat çekerken, bu yeni devletin varlığı 1. Dünya Savaşı'nın galiplerince olumlu karşılanmıştır. Ancak Aleksandar Karayorgeviç tarafından ilan edilen bu krallık başlangıçtan itibaren birbirlerini besleyen sorunların odağında kalmış, kısa sürede çözüme doğru gitmiştir (Türkeş, 2017: 15; Jelavich, 2009: 71). İlk olarak, krallığın adının aksine ülkede yaşayan çok sayıda Arnavut, Boşnak, Makedon vd. unsurların bulunmasına rağmen tüm etnik gruplar eşit olarak önemsenmemiş, toplum üzerinde birleştirici bir ideoloji oluşturulamamıştır (Banac, 1984: 58). Anayasada kurucu millet olarak tanımlanmayan toplulukların milli-kültürel değerleri tanınmayarak ikinci sınıf vatandaş olarak görülmüştür. Bunların içerisinde Müslümanların durumu ise diğerlerinden daha geri planda bırakılmıştır. Zira Müslümanlara "Osmanlı işgalcilerinin varisleri" gözü ile bakılmıştır. Resmi ideoloji sebebiyle bürokrasiden neredeyse tamamen dışlanan Müslümanlar toplumsal hayatta da hem psikolojik hem de fiziki ayrımcılığa maruz kalmışlardır (Bora, 1999: 36-37). Öte yandan kurucu etnik unsurlar olarak kabul edilen Sırlar, Hırvatlar ve Slovenler arasında da ortak bir devlet anlayışı bulunmamıştır. Hırvat ve Sloven kesim devletin yönetim biçiminin federalizm olmasını desteklerken Sırlar ise zaten devletin tüm kurumlarında çoğunluğu oluşturmaları sebebiyle merkezi bir yönetimden yana olmuşlardır (Calic, 2019: 74). Ortak devlete dair farklı görüşler bulunması sebebiyle parlamento adeta mücadele alanına dönüşürken etnik unsurlar arasında eşitliğin sağlanamaması krallık ve toplum arasında mesafenin artmasına neden olmuştur. Gerginliklerin çatışmalara dönmesi sonucunda Kral, 1929 yılında Vidovdan

Anayasası'nı ortadan kaldırıp parlamentoyu feshederek diktatörlüğünü ilan etmiş ve devletin ismini de Yugoslavya Krallığı olarak değiştirmiştir (Calic, 2019: 74; Lampe, 1996: 160). Kralın Hırvat radikallerinin oluşturduğu Ustaşa (İsyan) örgütü tarafından öldürölmesi sonrasında hızlıca Almanya ve İtalya yörüngesine girmeye başlayan krallık 1941'de Hitler Almanyasının hâkimiyeti altına girmiştir. Yugoslavya Krallığı'nın toplumsal eşitliği sağlayamaması büyük bir meşruiyet sorunu yaratırken artan isyan ve çatışmaların yanında çok sayıda gerilla tipi örgütlenmelerin bulunması, toplama kampları ve insan hakları ihlalleri ile devletin şiddet tekeli tamamen kaybetmesi otoritesinin artık işlemez hale geldiğini göstermektedir. Öte yandan 2. Dünya Savaşı'na giden sürecin yarattığı baskı ve fiili savaş durumu zaten zayıf olan krallığı başarısızlığa uğratmıştır.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Başarısızlığı

Yugoslavya Krallığı'nın tasfiyesinin ardından 2. Dünya Savaşı sırasında hem Almanlara hem Ustaşa ve Çetniklere karşı ulusal kurtuluş hareketi yürüten Partizanlar'ın liderliğinde bulunan Josip Broz Tito bölgedeki birliği yeniden sağlamış ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC)¹ kurulmuştur. Krallığın merkezi yönetiminin getirdiği sorunlardan ders alan Tito altı federe cumhuriyet (Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna Hersek, Makedonya ve Karadağ) ve iki özerk bölgeden oluşan (Kosova ve Voyvodina) adem-i merkezi bir yapılanma oluşturmuştur (Vucinich, 1969: 253). Tito'nun tüm etnik unsurlara eşit mesafeli tutumu ve karizmatik liderliği ile krallık döneminden daha başarılı bir devlet görünümünü sağlansa da Tito'nun ölümünden sonra YSFC'de biriken sorunlar gün yüzüne çıkmış ve kısa sürede devlet dağılmaya yüzleşmiştir. Devletin dağılmasını yalnızca Tito'nun birleştirici rolünün ortadan kalkmasına bağlamak eksik bir bakış açısı olurken süreç boyunca Yugoslavya'yı kademeli olarak başarısızlığa götüren sebeplerin

tespit edilmesi gerekmektedir. İlk olarak YSFC'ye otorite kırılmalığı yaşatan en önemli sorun alanlarından biri sistemin istikrarını arttırabilmek için merkezi gücün sürekli bir şekilde birimlere kaydırılması sonucunda federasyonun konfederalleşmesi olmuştur (Johnson, 1983: 3). Devletin son döneminde kabul ettiği kolektif başkanlık sistemi, federal yasalar üzerinde tüm birimlere verilen veto hakkı ve reformlar için oy birliği şartı getirilmesi yürütmeyi felce uğratmıştır. Birimler arası siyasi rekabet ve ekonomik menfaatler sağlama sebebiyle devlet için gerekli olan birçok reform paketi veto yetkileri sebebiyle baltalanmıştır. Devletin otoritesinde yaşanan sorunların yanında kapasite kırılmalığları da dağılmayı etkileyen en önemli unsurlardandır. Devletin gücünün adem-i merkezileşmesi gibi sermayesinde de dağıtılan yetkiler aynı devlet içerisinde merkez-çevre ilişkileri yaratmıştır. Bölgeler arası ekonomik eşitsizliklerin azaltılması amacıyla gelişmiş bölgelerden az gelişmiş birimlere zorunlu kredi ve kaynak aktarımı hem merkez hem çevre birimler arasında farklı istek ve şikâyetler oluşturmuştur. Her birimin kendi bölgesinin kalkınmasını ve çıkarlarını ön planda tutması sermayenin politize olmasına neden olurken iş birliğine dayalı bir federasyondan ziyade egemen devletlerin güç mücadelesi görüntüsü çizmeye başlamıştır (Sancaktar, 2009: 266). Ülkede yaşanan ekonomik kriz ve siyasi felç ortamı kısa sürede rejimin meşruiyetini sorgulatır hale gelmiştir (Rusinow, 1991: 147). Bunun yanında halkın yaşam standartlarının düşmesi, yolsuzluk, hırsızlık ve şiddet olaylarını tırmandırmış ve krallık dönemindeki etnik rekabet ortamı yeniden alevlenmiştir. Böyle bir ortamda etnik milliyetçilik söylemlerini kullanan liderlerin ön plana çıkması toplumların tamamen ayrışmasına neden olmuştur. Özellikle 1989 yılında Sırbistan'ın liderliğine gelen Slobodan Miloseviç'in antidemokratik, irredentist politikaları ve federal orduyu Sırbistan'ın çıkarları için kullanması sebepleriyle zaten yeterince oluşmamış üst kimlik tamamen parçalanmıştır. 1980'lerin sonunda otorite, kapasite ve meşruiyet

¹ 1946'da kurulan bu devletin ilk adı Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti (YFHC) olurken 1963'te ismi Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) olarak değiştirilmiştir.

krizleri içerisinde bulunan YSFC için devlet dışı etkenler de dağılmayı tetiklemiştir. Soğuk Savaş döneminde Bağlantısızlık Hareketi içerisinde yer alsa da başlangıçta Sovyetler Birliği sonrasında da Batı Bloku devletleri ile kurulan dengeli ilişkiler hem siyasi hem de ekonomik olarak YSFC'ye destek sağlamıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrasında ortadan kalkan stratejik önemi sebebiyle diğer aktörlerin devletin dağılmasına müdahale etmeye daha az istekli hale geldiği söylenebilir. Uluslararası sistemin büyük aktörleri tarafından müdahale edilmeyeceği düşüncesi ayrılıkçı politikalar yürüten siyasilere fırsat alanı oluşturarak sistemik teşvik sağlamıştır (Wachtel, 1998: 230). Böylece Yugoslavya'nın kusurlu siyasi yapısı sebebiyle krizlere çözüm üretememesi uluslararası konjonktürün de etkisiyle devletin başarısız olmasını beraberinde getirmiştir.

Yugoslavya'da ifade edilen çok yönlü krizler sonucunda 1989'dan itibaren cumhuriyetler içerisinde bağımsızlık söylemleri artmaya başlamıştır. 1990'da ülke genelinde yapılan seçimlerde altı federe devletin dördünde Sırp'ların liderliğindeki Komünist Parti'nin hezimete uğratılması yeni bir dönemin başladığını göstermiştir. Zira seçimlerin hemen ardından Slovenya ve Hırvatistan'da yapılan referandumda halkın çoğunluğunun bağımsızlık yönünde oy kullanması doğrultusunda 25 Haziran 1991 her iki federe devlet de bağımsızlıklarını ilan etmiştir (Tatar, 2012: 204). Bosna Hersek ve Makedonya ile devam eden çözülme kabul etmeyen Sırbistan, hakimiyetindeki Avrupa'nın en büyük dördüncü ordusu ile bağımsızlıklara askeri olarak karşı çıkmıştır (Bora, 1999: 74). Yapılan müdahaleler Hırvatistan ile Bosna Hersek'te iç savaş boyutunu almıştır. Ancak bağımsızlık sürecinin en sancılı yaşandığı yer şüphesiz ki Bosna Hersek olmuştur.

Bosna Hersek'i diğer federe birimlerden ayıran nokta fiili bir milli devlet özelliğinin olmayışdır. Tek bir çekirdek veya çoğunluk milliyete sahip olmayan Bosna Hersek'in nüfusu genel olarak Sırp, Hırvat ve Boşnaklardan oluşmaktadır. Dönemin milliyetçilik akımları Bosna Hersek'te de kendini göstermiş, Sırp ve Hırvat unsurlar "ana-

vatanları" olarak gördükleri Sırbistan ve Hırvatistan'dan beslenerek ülke içerisindeki bölünmüşlüğü körüklemiştir. Boşnaklar, Hırvatlar tarafından "Müslümanlaştırılmış Hırvatlar", Sırp'lar tarafından ise Büyük Sırp İmparatorluğu'nu yıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı sayılarak baskı altına alınmaya çalışılmıştır (Bora, 1999: 58-59). 1990'da yapılan seçimler sonucunda Bosna Hersek'in devlet başkanlığına getirilen Aliya İzzetbegoviç'in önünde Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarının ardından iki seçeneğe bir yol haritası oluşmuştur. İlki hem nüfus hem de güç bakımından baskın grup olan Sırp'ların liderliğindeki "Büyük Sırbistan'ın" parçası olarak Yugoslavya içerisinde kalmak, ikincisi ise bağımsızlık ilanı ile bir savaş durumunun göze alınması olmuştur. Küçülmüş Yugoslavya içerisinde kalmanın yalnızca esnek konfederasyon halinde kabul edileceği ifade edilse de Sırp'ların irredentist politikaları ile mümkün olmayacağı görülmüştür. Bu sebeple her ne kadar Yugoslavya içerisinde bir arada yaşamadan yana olsa da varlıklarını sürdürebilmek için kararını bağımsızlıktan yana vererek 29 Şubat-1 Mart 1992 referandumuna gidilmiştir. Sırp'lar tarafından boykot edilen referandumda verilen oyların neredeyse tamamı bağımsızlıktan yana olmuştur (Tatar, 2012: 220). 3 Mart 1992 tarihinde de Bosna Hersek'in bağımsızlığı resmileştirilmiştir (United Nations Security Council Resolutions, 1992).

Bosna Hersek'in Bağımsızlık Süreci

YSFC'yi oluşturan altı federe devletten biri olan Bosna Hersek'in Slovenya ve Hırvatistan'dan sonra bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Sırp'lar tarafından yaklaşık dört sene sürecek olan saldırılar başlatılmıştır. Bağımsızlığın ardından Bosna Hersek'te yaşayan Sırp'lar da bu bağımsızlığı kabul etmeyerek hâkimiyeti altındaki bölgelerde Sırp Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Başlangıçtaki Sırp saldırıları, Bosnalı Hırvatların da kendi bölgelerini kurma arzuları sebebiyle çok taraflı çatışmaya dönüşmüş, nihayetinde Bosnalı Sırp, Hırvat ve Boşnakların içinde bulunduğu Bosna Hersek Savaşı başlamıştır. Bölgedeki şiddet olaylarının engellenmesi amacıyla uluslararası

sı toplum tarafından otuzdan fazla barış girişimi yapılsa da hiçbirini başarılı olamamıştır. Sırların sahada güçlü konumlarını sürdürdükleri sürece barış girişimlerine yanaşmayacaklarının anlaşılması üzerine Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) askeri müdahale kararı almıştır. Yaşanan geniş çaplı insan hakları ihlalleri, insani krizler ve soykırımların ardından 30 Ağustos 1995'te NATO'nun Sırlara yönelik başlattığı hava saldırıları sonucunda taraflar arasında ateşkes sağlanmıştır (Bowker, 1998: 1254). 21 günlük müzakere sürecinin ardından 14 Aralık 1995'te Dayton Barış Anlaşması, uzun adıyla Bosna Hersek'te Barış için Genel Çerçeve Anlaşması (General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina) imzalanarak 4 yıllık savaş sona ermiştir (Muhalic ve Korkut, 2009: 110).

Bosna Hersek'in Güncel Yapısı

Dayton Barış Anlaşması sonucunda Bosna Hersek iki entite ve bir özerk eyaletten oluşan dünyada eři bulunmayan karmaşık bir siyasi ve idari düzene sahip olmuştur. Entitelerden biri olan Bosna Hersek Federasyonu çoğunluk olarak Bořnak ve Hırvatların bulunduğu 10 kantondan oluşurken diğer entite olan Sırp Cumhuriyeti (SC) daha üniter bir yapıya sahiptir. Güç paylaşım modeli² ile oluşturulan bu devlette Brčko özerk eyaleti ve Bosna Hersek Federasyonu içerisindeki 10 kanton da dâhil olmak üzere tüm birimlerin kendilerine ait yasama, yürütme, yargı organları ve anayasaları bulunmaktadır. Bununla birlikte Bosna Hersek Anayasası ülkedeki tüm anayasalardan üstün kabul edilmekle birlikte bu anayasa içerisinde belirtilen merkezi devletin görev tanımı dışındaki tüm yetki ve sorumluluklar entitelere bırakılmıştır (Dayton Agreement, 1995: 64). Dolayısıyla Bosna Hersek zayıf bir merkezi yönetime sahip olmuştur. Entite ve kanton düzeyindeki yasama, yürütme ve yargı organlarının dışında Bosna Hersek içerisinde devlet düzeyinde ayrı yasama, yürütme yargı organları bulunmaktadır.

Örneğin devlet düzeyi yürütme organlarının en üstünde Devlet Başkanlığı Konseyi bulunmaktadır. Bu Konsey Bosna Hersek Federasyonu'ndan seçilen bir Boşnak ve bir Hırvat, SC'den seçilen bir Sırp ile birlikte üç kişiden oluşmaktadır. Tüm bu karmaşık düzenin dışında Bosna Hersek'te Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin (Office of the High Representative-OHR) oluşturduğu uluslararası himaye rejimi bulunmaktadır. Dayton Barış Anlaşması'nın sivil yönlerinin uygulanmalarının izlenmesi amacıyla oluşturulan bu kurumun başındaki Yüksek Temsilci ülkedeki en yetkili kişidir. Yüksek Temsilci, Anlaşma'nın izlenmesinin dışında "Bonn Yetkileri" olarak ifade edilen ve gerekli görüldüğü takdirde yasa çıkarma, yürürlükten kaldırma, herhangi bir siyasi görevden alma gibi olağanüstü yetkiler ile donatılmıştır.

Bosna Hersek'in Kırılganlığını Etkileyen Faktörler

Bosna Hersek selefi olan devletlerin başarısızlık tecrübeleri üzerinde kurulmuş bir devlettir. Bu sebeple diğer devletlerin kırılganlık noktalarının tespit edilmesinin ardından güncel mevcut ve potansiyel sorun odaklarının incelenmesi ön uyarı niteliği taşıyacaktır. Bu sebeple devlet kırılganlığı parametreleri olan otorite, kapasite, meşruiyet ve devlet dışı etkenler üzerinden devletin mevcut durumu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bosna Hersek'in Otorite Kırılganlığını Etkileyen Başlıca Faktörler

Bosna Hersek'in sahip olduğu karmaşık siyasi ve idari yapı devletin karar alma kabiliyetini önemli ölçüde azaltan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin içinde bulunduğu güç paylaşım modeli, etnik kota sistemi ve çoğu zaman ortak bir paydada buluşamayan kurucu unsurların elinde bulunan veto hakkı sebebiyle alınması gereken en basit kararlardan reform girişimlerine kadar tüm siyasi süreçler tıkamaktadır (Recchia, 2007: 12). Dolayısıyla devletin siyasi yapılanmasından dolayı bağlayıcı kurallar oluşturma ve

² Güç paylaşım modeli tüm önemli toplumsal grupların temsilcilerinin, özellikle yürütme düzeyinde, siyasi karar alma sürecine katılımını ifade eder. Bu modelde grup özerkliği bulunurken grupları özellikle eğitim ve kültür alanlarında kendi iç işlerini yürütme yetkisine sahiplerdir (Lijphart: 2004: 97). Bosna Hersek'te güç paylaşım modeli Dayton sonrası sistemin temel özelliği olup merkezi yönetim, entiteler, kantonlar ve yerel düzeylerde olmak üzere güç paylaşım mekanizmaları bulunmaktadır (Keil, 2013: 96).

uygulayabilme yeteneğinin zayıflaması otorite kırılmasına neden olmaktadır.

Bosna Hersek içerisinde entite, kanton, devlet ve Yüksek Temsilcilik Ofisi makamı olmak üzere dört farklı seviyede otorite bulunması yetki çatışmalarına neden olabilmektedir. Örneğin “taşınmaz mülk sorunu” olarak da ifade edilen entitelelere ait taşınmaz mülklerin ve kamu kurumlarının devletin mi entitelerin mi yetki alanında olduğu konusunda anlaşmazlıklar bulunmaktadır. SC Dayton Barış Anlaşması'na dayandırdığı gerekçelerle taşınmazların entiteye ait olduğunu savunurken Yüksek Temsilcilik tarafından söz konusu maddenin yürürlükten kaldırılması ülkede krize neden olmuştur (Biogradlija, 2023). Bununla birlikte Yüksek Temsilci'nin sahip olduğu olağanüstü yetkiler, ülkenin demokratikleşmesinin önündeki engellerden biri olduğu eleştirilerini ortaya çıkarmaktadır (Yürür, 2007: 136). Yüksek Temsilci'nin krizlere müdahale yetkisi ile ülke siyasetinde diyalog ortamına gerek bırakmaması “bağımlılık kültürü” oluşturduğu yönünde değerlendirilmektedir (Recchia, 2007: 10). Temsilcinin kararlarının herhangi bir denetimden geçmemesi, temyiz veya itiraz hakkının bulunmaması, devletin otoritesi ve kamu gücü meşruiyeti açısından sorun yaratmakta ve adeta yeni nesil bir manda rejimi oluşturduğu şeklinde anlaşılmaktadır (Everly, 2006: 43). Karar alma süreçlerindeki aksaklık ve Yüksek Temsilcilik makamına yönelik eleştirilerde ifade edilen hususlar dışında Bosna Hersek'in otoritesini zafiyete uğratan bir diğer sorun ise ordu ve polis teşkilatlanmasındaki koordinasyon eksiklikleri ve siyasallaşma problemleri sayılabilir (Yıldız, 2019: 93-94). Devletin güvenlik sağlayıcılarındaki sorunların yanında sınırlarının geçirgen olması devleti küresel terör ve düzensiz göç faaliyetlerine açık hale getirmektedir (Kızılgül, 2020: 111).

Bosna Hersek'in Kapasite Kırılmasını Etkileyen Başlıca Faktörler

Bosna Hersek savaş sonrasında siyasi ve kurumsal yapı, ekonomi, altyapı ve daha birçok alanda uluslararası toplum tarafından yeniden inşa sürecine girmiştir. Ortaya çıkan durum itibarıyla

“müdahaleciliğin dünya başkenti” (Chandler, 2001: 116) halini alan Bosna Hersek aradan geçen yaklaşık 30 yıla rağmen hala kapasite problemi yaşamaktadır. 2022 yılında Avrupa Birliği (AB) finansörlüğünde yapılan bir ankette Bosna Hersek vatandaşlarına yöneltilen “Sizce ekonominizin karşı karşıya olduğu en önemli iki sorun nedir?” sorusuna karşılık en çok verilen cevaplar ekonomik yapı, işsizlik, yolsuzluk, beyin göçü ve siyasi anlaşmazlıklar olmuştur (Regional Cooperation Council, 2022). Verilen bu cevaplar Bosna Hersek'in yalnızca ekonomisinin değil, aynı zamanda devlet kapasitesini olumsuz etkileyen devletin en önemli problemleri olarak sayılabilir. Savaş sonrasında sosyalizmden kapitalizme geçiş amacıyla yapılan özelleştirmelerin gerekli denetim olmadan yapılması yasa dışı kazanç sağlayan kişiler sebebiyle ekonomide istenilen etkiyi sağlamamıştır (Friedman, 2004: 99). Bunun dışında Bosna Hersek'in günlük hayattan devlet yönetimindeki kişilere kadar yaygınlaşmış olan yolsuzluk devletin ekonomik kapasitesine önemli ölçüde zarar veren bir durumdur. Nitekim Bosna Hersek Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün Yolsuzluk İndeksi'nin 2023 yılı verilerine göre 180 devlet arasında 108. sırada yer almıştır (Transparency International, 2022). Öte yandan ülkede çözülmeyi bekleyen ekonomik kriz, yolsuzluk, işsizlik, organize suçlar gibi problemlere rağmen siyasetçiler yapay gündemler oluşturarak hitap ettiği kesimler üzerinde destek sağlamayı amaçlamaktadır. Etnik milliyetçilik sebebiyle yakın zamanda yaşanan savaşın kalıntıları üzerine inşa edilmiş bir ülke açısından son derece tehlikeli olan “ben ve öteki” retoriği günümüzde Bosna Hersek'in istikrarı açısından en büyük tehlikeyi taşıyan konudur. Etnik siyaseti en çok kullanan lider Bağımsız Sosyal Demokratlar Birliği partisinin genel başkanı Milorad Dodik'tir. Dodik'in Bosna Hersek'in entitesi olan Sırp Cumhuriyeti'nin en kötü ihtimalle bağımsızlığını kazanması en iyi ihtimalle Sırbistan'a bağlanması ideali üzerinden yürüttüğü yıkıcı söylem ve politikalar devletin kırılmasını arttırmaktadır. Diğer yandan milliyetçi Hırvatları temsil eden Hırvat Demokrat Birliği partisinin de üçüncü bir entite

olma isteği ve uluslararası toplumda yapılan lobi faaliyetleri Dodik'in politikalarında olduğu gibi ülkenin birlik ve beraberlik bağlarını zedelemektedir. Halkın yaşam standartlarının günden güne azalmasına rağmen milliyetçi liderlerin yalnızca popülist söylemler ile ayrımcılığı körüklemesi özellikle genç ve nitelikli nüfusun geleceklerini bu ülkede görememelerine yol açmaktadır. 2013'ten itibaren 500 binden fazla vatandaşın ülkeden ayrılması ve bu eğilimin devam etmesi Bosna Hersek açısından ciddi demografik krizlerin yaşanabileceğini göstermektedir (Mršo, 2019).

Bosna Hersek'in Meşruiyet Kırılmasını Etkileyen Başlıca Faktörler

Barış Fonu tarafından finanse edilen Kırılma Devletler İndeksi'nin 10 en kötü meşruiyet puanını temsil eden göstergesine göre Bosna Hersek 2021'de 6.2 olan puanını 2023'te 6.4'e yükseltmiştir (Fragile States Index, 2023). Devletlerin meşruiyet göstergelerinden en önemlisi demokratikleşme oranı olarak kabul edilmektedir. Bu oran ise adil, düzenli ve güvenilir seçimlerin varlığına bağlıdır. Bosna Hersek'te dört yılda bir devlet, entite ve kanton düzeylerinde genel seçimler yapılmaktadır. Seçimlerin düzenli olduğu gözlenirse de sınırları içerisinde yer alan tüm etnik gruplar eşit şekilde seçimlere katılamamaktadır. Örneğin Bosna Hersek halkını çoğunluk olarak üç kurucu halk oluştursa da azınlıklar da bulunmaktadır. Kurucu etnik gruplar dışında kalan halka mensup kişiler Başkanlık Konseyi ve Halk Meclisi'ne seçilememektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin bu konudaki kararlarına rağmen seçimler henüz eşit ve adil şartlarda yapılamamaktadır (European Court of Human Rights, 2009). Bununla birlikte kurucu halka mensup kişilerin de seçim sistemi sebebiyle ayrımcılığa maruz kaldığı söylenebilir. Örneğin Sırp Cumhuriyeti'nde yaşayan Boşnak veya Hırvat bir vatandaş Başkanlık Konseyi'ne aday olamadığı gibi Federasyon'da yaşayan bir Sırp için de aynı durum söz konusudur. Bosna Hersek'in tarihsel belleğinde bulunan etnik bölünmüşlük devletin her yeni pratiği ile yeniden tazelenmektedir. Bu durum dil, din ve etnik köken farklılıkları sebe-

biyle toplumsal bütünleşmenin sağlanamadığı ülkede üst kimliğin bir türlü kurulamamasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda vatandaşların kendini ülkeye ait hissedememesi, toplumla devlet arasındaki mesafenin artmasını beraberinde getirerek devlete meşruiyet kırılmasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte Yüksek Temsilcinin sahip olduğu olağanüstü yetkileri doğrultusunda aldığı bazı kararların meşruiyeti sarstığı söylenebilir. Demokrasinin temeli olan halkın iradesi doğrultusunda doğrudan veya dolaylı yollardan seçilmiş siyasetçileri görevden alabilme yetkisi demokratik süreci sekteye uğratmaktadır. Örneğin 2001 yılında dönemin Devlet Başkanlığı Konseyi'nin Hırvat üyesi Ante Jelavić dönemin Yüksek Temsilcisi Wolfgang Petritsch tarafından anayasal düzenini baltalamaya yönelik girişimleri tespit edildiği gerekçesi ile kamu görevinden alınmıştır. Bu durum Yüksek Temsilcinin Bosna Hersek'teki en üst düzey görevden alma örneği olmuştur (Synovitz, 2001). Dolayısıyla demokratik sürecin dondurulması yolu ile kamu görevlilerini herhangi bir yargılama veya temyiz yolu olmadan görevden alınması meşruiyet kırılmasını oluşturmaktadır.

Bosna Hersek'in Devlet Kırılmasını Etkileyen Dış Faktörler

Devletin istikrarı yalnızca iç sebeplerden değil, aynı zamanda kriz bölgelerine yakınlığı, bölgesel veya küresel çıkar mücadelelerinin içinde bulunduğu jeopolitik konumu veya diğer aktörlerin içsel kırılma durumlarını tetiklemesi gibi sebeplerle de olumsuz etkilenebilmektedir. Bosna Hersek açısından devletin kırılmasını etkileyen en temel dış müdahale Dayton Barış Anlaşması'dır. Anlaşma'nın şiddeti sona erdirmesi önemli bir gelişme olmakla birlikte yalnızca ateşkes anlaşması olması aynı zamanda devletin yeniden inşa belgesi ve anayasasını da oluşturması işleyen bir devlet için yetersiz kalmaktadır.

Bosna Hersek gibi toplumsal birliği sağlamakta zorluk çeken etnik yönden karmaşık devletlerde diğer aktörler tarafından belli bir grubun ayrılıkçı faaliyetlerinin desteklenmesi kırılmasını arttırmaktadır. Dayton Barış Anlaşması'nın im-

zacı devletlerinden Sırbistan'ın ve Hırvatistan'ın Bosna Hersek ile ilişkilerinin büyük ölçüde bu temelde yürüdüğü söylenebilir. Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vucic, Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Milorad Dodik'in "*Bizler SC'den ve Sırbistan'dan geldik çünkü tek millete aitiz. Bir gün tek devlet olacağız. Bu bizim hakkımız ve tarihimiz olduğu için kimse bizi engelleyemez.*" (Öztürk, 2023) yönündeki bağımsızlık mesajlarını destekleyen bir tutuma sahip olması, savaş suçlarından aranan kişilerin çoğunlukla Sırbistan'da saklanabilmeleri, ülkede kutlanması yasak olan "Sırp Cumhuriyeti Günü" törenlerine resmi organları ile katılım sağlanması özellikle Boşnak kesim tarafından endişeyle karşılanmaktadır. Öte yandan Sırbistan'ın Kosova ile devam eden gergin ilişkilerinin olası bir çatışmaya dönüşmesi halinde Bosna Hersek'in kırılma istikrarına kolaylıkla sıçrayabileceği öngörülebilir. Dolayısıyla Kosova Sorunu ile Bosna Sorunu'nun belli noktalarda bir arada değerlendirilmesi kaçınılmaz gözükmektedir.

Hırvatistan da Sırbistan gibi Bosna Hersek siyasetinde etkili bir devlettir. Hırvatistan'ın eski milliyetçi lideri Franjo Tuđman'ın ardından kısa bir süre daha iyi ilişkiler yürütülmüş, Bosna Hersek'in AB ve NATO üyelik perspektiflerine destek verilmiştir. Ancak ülkedeki barışın garantörü rolünün aksine 2010'dan sonra Zagreb yönetimi, Bosnalı Hırvatlar için uluslararası toplumda lobi faaliyetleri yürütürken kimi zaman iç işlerine müdahaleye varan politikalar ve söylemler üretmiştir (Türbedar, 2021: 449). Örneğin Hırvatistan Cumhurbaşkanı Zoran Milanović Bosnalı Hırvatların Bosna Hersek seçim sisteminde yeterince temsil edilemediği gerekçesiyle Seçim Yasası'nın değiştirilmesi gerektiğine dair görüşlerini "*Bosna'nın sayısız sorunları arasında en acil olanı*" olarak ifade etmiş, bu sorun çözülene kadar İsveç'in ve Finlandiya'nın NATO üyeliklerinin veto edilmesine yönelik tehditlerde bulunmuştur (Karcic, 2022). Bosnalı Hırvat savaş suçlularına madalyalar takılması, çeşitli STK'larla üçüncü entite oluşturulmasına yönelik çalışmalar ile Hırvatistan'ın Bosna Hersek'in kırılma istikrarını etkileyecek politi-

kalar yürüttüğü söylenebilir (Zvijerac, 2022).

Bosna Hersek üzerinde Sırbistan kadar etkisi olmasa da son zamanlarda Macaristan'ın da Bosna Hersek'teki kutuplaşma ortamına katkı sağladığı görülmektedir. Dodik ile iyi ilişkiler yürüten Cumhurbaşkanı Viktor Orbán Dodik'in devlet kurumlarından ayrılma hamlesi sonrasında AB'nin yaptırım kararını veto ile engellemiştir (Mujanovic, 2022). Bunun yanında Macaristan Sırp Cumhuriyeti'ne 100 milyon avroluk maddi yardım sağlamıştır (Inotai, 2021). Diğer yandan "*Bosna ile ilgili zorluk, bir ülkenin 2 milyon Müslüman ile nasıl bütünleştirileceği*" (Cohadzic, 2021) ifadeleri ile Boşnakların AB üyeliği yolundaki engel olduğu yönündeki ifadeleri ile hem etnik ayrımcılığı körüklediği hem de İslam'a karşı ötekileştirme yapıldığı yönünde eleştirilere hedef olmuştur.

Rusya Federasyonu (RF), genel olarak Batı Balkanlar'daki küresel rekabette özelde ise Bosna Hersek üzerinde jeopolitik çıkarları bulunan bölge dışı aktördür. Rusya'nın Balkanlar politikası Batı ile mücadelesindeki önemli sacayaklarından birini oluştururken bölgenin istikrarsızlaşmasına yönelik faaliyetleri içermektedir. Batı Balkan devletleri açısından ise Rusya ile ilişkileri genel olarak Batı ile sağlanabilecek stratejik etkileşimleri konusunda pazarlık kozu olarak görülmektedir (Bechev, 2021: 195). Rusya'nın Balkanlar politikası Slavlık, Ortodoksluk, enerji, kamu diplomasisi gibi araçlarla yürütülürken bölge siyasetindeki fay hatları da Rusya için önemli fırsatlar oluşturmaktadır. Rus Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Dodik ile yakın ilişkileri Bosna Hersek'in siyasetinde etkili olmasına, devletin AB ve NATO gibi Batılı kurumlara katılımının engellenmesine hizmet etmektedir. Dodik açısından ise ayrılıkçı politikalarının desteklenmesinin dışında uluslararası kurumlarda veto hakkı bulunan Rusya sayesinde hakkında verilen yaptırım ve kararların engellenmesi, Sırp Cumhuriyeti'ne yapılan yatırımlar ve hibelerin artması gibi karşılıklı çıkar ilişkisi sağlamaktadır (Penov, 2023). Dolayısıyla Rusya'nın etnik ayrışmalar üzerinden kurduğu Bosna Hersek siyasetinin

devletin kırılganlığını arttırıcı bir etki yarattığı söylenebilir.

AB ise Rusya'nın aksine Bosna Hersek'in devletselliği açısından pozitif bir aktördür. Balkanlar'da 2003'te başlattığı istikrar ve ortaklık süreci ile birlikte bölge devletlerinin demokrasi, eşitlik, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi değerleri ile istikrar ve refahının sağlanmasının yanında ekonomik programlar ile AB standartlarına yaklaşılması amaçlanmıştır. Ancak zaman içerisinde gerek AB'nin genişleme yorgunluğu gerek bölge devletlerinin gerekli reformları gerçekleştirememesi sebepleriyle entegrasyon süreci yavaşlamıştır. AB'nin Balkanlar politikasındaki tereddütü bölge dışı aktörler olan Rusya ve Çin için siyasi boşluk yaratırken etno-popülist ve otoriter liderlere fırsat oluşturmuştur (Pennetier ve diğerleri, 2019).

24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrasında başlayan savaş Balkanlar ve AB için enerji temini açısından doğrudan olumsuz yansımalarının olmasının yanı sıra kırılgan dengelere sahip bölge içerisindeki sorunları tetikleme potansiyeli taşıması endişe yaratmıştır. Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrasında Dodik, Rus yanlısı bir tutum izlerken, Putin'e "yurtsever ilgisi ve Sırp Cumhuriyeti sevgisi nedeniyle" onur ödülü verilmiştir ("Bosnian Serb separatists award Putin with medal of honor", 2023). AB ise savaş sonrasında entegrasyon sürecini canlandırarak yedi sene sonra Bosna Hersek'in adaylık sürecini onaylamıştır. Bosna Hersek açısından oldukça önemli bir karar olmasının yanında geçmiş ilerleme raporlarında talep edilen reformların tamamının gerçekleşmemesine rağmen sürecin onaylanmasının AB'nin "koşulluluk prensibine" aykırı olduğu görülmektedir. Bu kararın Bosna Hersek'in kırılganlıklarını çözmeye yönelik bir hamleden ziyade konjonktürün getirdiği gergin ortamda AB'nin sınır güvenliğini sağlayabilmek amacıyla jeopolitik kaygılarla alındığı söylenebilir (Džankić, 2023: 66). Dolayısıyla kriz merkezine yakınlık sebebiyle üyelik perspektifi canlanmış gibi gözükse de sahip olduğu kırılganlıklar sebebiyle Bosna Hersek'in AB üyeliği yakın zamanda

mümkün görünmemektedir.

ABD çatışmaların başlangıcında Avrupa sorunu olarak gördüğü ve geri planda kaldığı Bosna Hersek'te savaşın son döneminde NATO müdahalesindeki liderliği ve diplomatik girişimleri ile iç savaşın sona ermesi ve Bosna Hersek'te yeniden devlet düzeninin kurulmasında etkili bir rol üstlenmiştir. Yeniden inşa süreci sırasında yaklaşık 2 milyar dolar maddi yardımla ekonomisinin canlanması için de gerekli adımları atmıştır. Ancak ABD liderliğinde oluşturulan Dayton Barış Anlaşması'yla tesis edilen statüko toplum içerisinde güven ortamı, işleyen bir devlet yapılanması ve istikrarı oluşturmada yetersiz kalmıştır (Efegil, 2008: 119; Bureau of European And Eurasian Affairs, 2021). ABD'nin savaşın sonuna gelmesindeki rolü ve uluslararası politikada etkin rolü Bosna Hersek'in güncel sorunlarının çözümünde rol oynayabileceği kanaati oluşturmaktadır. Ancak ABD Bosna Hersek'in Batı ile entegrasyonunu desteklese de Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasının ardından bölgeye ilgisini kaybetmiştir. George W. Bush ve Başkan Barack Obama dönemlerinde Bosna Hersek yeniden AB inisifiyatine bırakılırken Donald Trump dönemi ile bölge politikası türbülansa uğramıştır. Miloseviç'in saldırganlığına karşı askeri müdahaleyi destekleyen ekipte yer almış olan Joe Biden'ın göreve gelmesi Bosna Hersek konusunda seleflerinin aksine aktif politikalar yürüteceği beklentisi yaratmışsa da Biden'ın yaptırımlar yoluyla yürüttüğü Bosna Hersek politikası yeterli etkiyi yaratmamıştır ("US slaps new sanctions on Bosnia and Herzegovina officials, 2022"). Bosna Hersek'in sorunlarına çözüm sağlanması için anayasa değişikliği başta olmak üzere ciddi adımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Tarihsel tecrübelerle bakıldığında AB'nin ve ABD'nin Balkanlar üzerinde iş birliği ile aktif politikalar yürüttükleri dönemlerde bölgesel barışa daha fazla katkı sağladıkları görülmektedir. Bu sebeple eksik olan noktanın iki aktör arasındaki işbirliğinin genelde Batı Balkanlar ve özelde ise Bosna Hersek ölçeğinde yeterince sağlanamamasıdır. Dolayısıyla ABD'nin aktif rolü bölgesel barış ve

istikrar ortamı için gerekli görülmektedir.

Birleşik Krallık diğer aktörler kadar olmasa da Balkanlar ile ilişkilerini AB kanalıyla aktif tutmuştur. Ancak Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma kararı (Brexit) sonrasında AB'ye üyelik kararları üzerinde doğrudan söz hakkı bulunmayacak olması bölge ile ilişkileri sekteye uğratacağına yönelik yorumlara neden olmuştur (Ker-Lindsay, 2017). Diğer yandan Brexit sonrasında Birleşik Krallık'ın AB'nin genişlemesi konusundaki siyasi avantajı ortadan kalkmakla birlikte Balkanlar üzerindeki politikaları beklentilerin aksine ivme kazanmıştır. Uluslararası toplantılarda Bosna Hersek'in sorunlarını gündeme getirilerek "Bosna Hersek'teki tüm tarafların cesaret ve liderlik göstermesi" konusunda yapılan "Bosna yanlısı" açıklamaların yanında Dodik başta olmak üzere ayrılıkçı politikalar yürüten Bosna'daki siyasetçilere yaptırım kararları alınmıştır ("Now is the moment for all parties in Bosnia and Herzegovina to show courage and leadership": UK statement at the Security Council", 2023; "UK announces sanctions under Bosnia and Herzegovina sanctions regime: 11 April 2022", 2022). Ayrıca devletin en kıdemli askeri Sir Stuart Peach'in Bosna Hersek Özel Temsilcisi olarak atanması Birleşik Krallık'ın Bosna Hersek ile ilişkilerinde yeni bir dönem açarken, bunun Bosna Hersek için pozitif bir etki yarattığı söylenebilir (Mujanović, 2021).

Bosna Hersek için devlet kırılmasını etkileyen bir diğer dış aktör Türkiye'dir. Türkiye'nin Bosna Hersek ile ilişkileri Osmanlı İmparatorluğu'nun 1463'deki hâkimiyetine kadar dayandırılabilir köklü bağlara sahiptir. Türkiye Bosna Hersek Savaşı sırasında yürüttüğü aktif politika ile barışa katkı sağlarken savaş sonrasında da Bosna Hersek'in toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı çerçevesinde ilişkilerini sürdürmeye devam etmektedir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Başkanlığı başta olmak üzere, Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türk Kızılayı, Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Türk Temsil Heyeti ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) gibi kurumlar aracılığıyla yürütülen kamu diplomasisi faaliyet-

leri ile toplumlar arası ilişkiler taze tutulmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023). Diğer yandan Türkiye, Bosna Hersek'in komşuları Hırvatistan ve Sırbistan ile zaman zaman gerginleşen ilişkilerinde arabulucu rol üstlenmektedir. Bu amaçla 2009'dan beri "Üçlü Mekanizma" toplantıları düzenlenmektedir (Baştürk, 2023: 40). Türkiye, Bosna Hersek'in hem komşuları ile hem de ülke içindeki etnik grupların kendi aralarında iş birliği faaliyetleriyle karşılıklı bağımlılığını sağlayarak diyalog ortamı kurmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin Bosna Hersek üzerindeki etkisi devlet kırılmasını artıran değil, azaltan mahiyet taşımaktadır.

Bir Kuşak Bir Yol projesi ile birlikte Balkan devletleriyle ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayan Çin inşaat, altyapı, enerji, yatırım ve ekonomik yardımlarla Bosna Hersek'te son zamanlarda ivme kazanan bir diğer dış aktördür. Çin'in bölgedeki faaliyetleri Bosna Hersek'e bir yandan katkı sağlarken AB'nin aksine yatırım ve hibelerini çoğu zaman hiçbir şarta bağlamaması AB'nin bölgedeki reform odaklı perspektifine zarar vermektedir. Bununla birlikte Çin'in yaptığı yatırımlar ve hibelerin işleyen bir denetimden geçmemesi ülkede kronikleşmiş yolsuzluk sorununu beslemektedir (Mazrek, 2022; Mardell). Bununla birlikte Çin'in Sırp entitesiyle kurduğu yakın ilişkiler ve Çin'in "davasını" desteklediği yönündeki açıklamalarından anlaşılacağı üzere Dodik'in ayrılıkçı faaliyetlerini cesaretlendirmektedir. ("Ayrılıkçı Sırp lider Dodik şimdi de Çin ve Rusya'ya sığındı", 2021). Bu sebeple Çin'in bölgedeki aktifliğini arttırmak amacıyla kullandığı politika araçlarının Bosna Hersek Devleti'nin kırılma noktalarını doğrudan veya dolaylı olarak arttırdığı söylenebilir.

Bosna Hersek'in Kırılganlığının Niceliksel Olarak Değerlendirilmesi

Yıllar	C1	C2	C3	E1	E2	E3	P1	P2	P3	S1	S2	X1
2023	4.4	8.7	6.4	6.6	3.9	7.1	6.4	4.2	4.3	6.1	7.2	7.0
2022	4.7	8.7	6.3	6.1	4.2	6.8	6.3	4.5	4.6	6.4	7.1	7.3
2021	5.0	8.7	6.6	6.4	4.1	6.5	6.2	4.8	4.9	5.1	7.0	7.6

Tablo 1:Devlet Kırılganlığı Endeksi'ne göre 2021-2023 yılları arasındaki Bosna Hersek'in Kırılganlık Tablosu (Fragile State Index, 2023)

Uyum Göstergeleri	Ekonomik Göstergeler	Siyasi Göstergeler	Sosyal ve Kesişen Göstergeler
C1: Güvenlik Aygıtı	E1: Ekonomik Gerileme	P1: Meşruiyet	S1: Demografik Baskılar
C2: Gruplaşmış Elitler	E2: Eşitsiz Ekonomik Kalkınma	P2: Kamu Hizmetleri	S2: Mülteciler
C3: Grup Şikayetleri	E3: Beyin Göçü	P3: İnsan Hakları	X1: Dış Müdahale

Devlet Kırılganlığı Endeksi belirlenmiş on iki adet gösterge doğrultusunda her yıl 179 devletin güvenlik açıklarını belirlemek amacıyla sıralama oluşturmaktadır. Bosna Hersek 2023 yılında (1 en kırılgan olmak üzere) 77. sırada yer almıştır. Son üç yılın verilerini içeren tablodaki göstergelerde 10 en yüksek kırılganlık derecesini ifade etmektedir. 2023 yılı verilerinde on iki göstergeden sekizinin 5 puanın üzerinde kırılganlık gösterdiği görülmektedir. Ülkedeki fiziki şiddet yoğunluğunu gösteren güvenlik aygıtı göstergesinde yıllara göre iyileşme bulunmaktadır. Öte yandan 8.7 puanla Bosna Hersek'in kırılganlığı arttıran en önemli sorun alanı gruplaşmış elitlerdir. Devlet kurumlarının etnik çizgilere göre hizipleşmesi, siyasi elitler arasındaki güç mücadeleleri, milliyetçi retorik, sıfır toplamlı siyasi rekabet ülkedeki birçok sorunun temelini oluşturmaktadır. Gruplaşmış elitlerin doğal sonucu olarak meydana gelen grup şikâyetleri ise 6'nın üzerindeki puanıyla endişe veren diğer bir göstergedir. Devletin siyasi bölünmüşlüğü toplumsal hayatta da etnik unsurların birbirine entegre edilememesine neden olmaktadır.

Ekonomik göstergelere bakıldığında 6.6 puanla ekonomik gerileme puanı yüksek olmakla birlikte son üç yıl içerisinde de kötüleşmeye devam ettiği görülmektedir. Göstergede kişi başına düşen gelir, işsizlik, enflasyon, yoksulluk ve yolsuzluk seviyeleri gibi ölçütler dikkate alınmaktadır (Fragile State Index, 2023). Avrupa Komisyonu'nun Bosna Hersek 2023 raporuna göre ekonomi poli-

tikası oluşturmasında devlet düzeyi ve kurumlar arasında iş birliği ve koordinasyon eksikliği git-tikçe kötüleşmektedir. Parçalanmış iç pazar, kayıt dışı ekonomi ve kısa vadeli yaklaşımlar devletin potansiyelinin çok altında kalmasına neden olmaktadır (European Commission, 2023). Zayıf ekonomi politikalarının yanında bu husustaki en önemli etkenlerden biri organize suç ve üst düzey yolsuzluktur. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2023 yolsuzluk endeksi verilerine göre bölgenin en yüksek yolsuzluk oranına sahiptir (Transparency International, 2023). Eşitsiz ekonomik kalkınma göstergesi diğer tüm göstergelere göre daha iyi bir seyir izlemektedir. Ancak ekonomi göstergelerinin sonucusu olan beyin göçü her yıl artarak 2023'de 7.1 puanla kritik düzeye gelmiştir. Ülkedeki ekonomik zorluklar ve siyasi krizler toplumsal tatminsizlikleri beslemekte nitelikli nüfusun ülkeden ayrılmasına neden olmaktadır.

Siyasi göstergelere bakıldığında devletin vatandaşlar ile ilişkisini dikkate alan meşruiyet göstergesinde de yıllara göre kırılganlığın arttığı görülmektedir. Devletin kurumlarına ve demokratik meşruiyetlerine güvenin yeterince sağlanamadığı ülkede ciddi güvenlik açıkları oluşturmaktadır. Endekse göre kamu hizmetleri ve insan hakları göstergelerinde küçük çaplı iyileşmeler görülmektedir. Freedom House verilerine göre son yıllarda Romanlara ve LGBT+ bireylerin haklarına yönelik eylem planları Bosna Hersek'teki azınlıklara yönelik yapılan pozitif düzenlemeler

olarak değerlendirilirken ülkedeki toplum ve devlet düzeyindeki ayrımcılık ciddi seviyede olduğu ifade edilmektedir (Freedom House, 2023). Öte yandan etnik köken ayırt etmeksizin vatandaşlara eşit seçme, seçilme ve eğitim hakkının tanınması konusunda hala önemli reformlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sosyal göstergelerden ilki demografik baskı verileri ise 6'nın üzerinde seyir izlemektedir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu 2022 verilerine göre Bosna Hersek her yıl nüfusunun yüzde 1.5'ini kaybederek dünyanın nüfusu en hızlı azalan devleti haline gelmiştir (Gatarić, 2022). Yurtdışına artan göç ve düşük doğum oranları ülkenin sosyoekonomik yapısı başta olmak üzere birçok alanda uzun vadede ciddi kapasite kırılganlığına neden olacağı ön görülmektedir. Bununla birlikte sosyal göstergelerde en kritik düzeyde kırılganlık mülteciler göstergesindedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin 2023 durum raporunda bir yıl içinde 34.409 kişinin Bosna Hersek sınırlarından geçtiği ifade edilmektedir (UNHCR, 2023). Avrupa'ya geçiş koridoru oluşturması sebebiyle her yıl artan mülteci akışları Bosna Hersek gibi kapasite ve kaynak problemi yaşayan devletlerde ciddi insani ve güvenlik sorunları oluşturabilmektedir. Son olarak Kırılganlık Endeksi'nde dış müdahale olarak ifade edilen gösterge 7 puanla uyarı seviyesinde kırılganlığa işaret etmektedir. Bosna Hersek'in kırılganlığını arttıran tüm alt alanlar Bosna Hersek'in istikrarını olumsuz yönde etkileyen hem iç hem de dış aktörlere hareket alanı tanımaktadır.

NATO Stratejik İletişim Mükemmeliyet Merkezi (NATO Strategic Communications Centre of Excellence) tarafından yapılan çalışma da birçok yönden Devlet Kırılganlığı Endeksi verilerini desteklemektedir. Geçirgenlik Endeksi (Permeability Index) olarak ifade edilen çalışmada altı Batı Balkan devletinin (Arnavutluk, Kuzey Makedonya,

Kosova, Karadağ, Sırbistan, Bosna Hersek) karşılaştığı tehdit unsurları toplum, ekonomi, politika, güvenlik ve dış politika olmak üzere dört temel parametre üzerinden değerlendirmektedir. Endekste 1.5'in altındaki puan dayanıklı, 2'indeki puan üzeri önlem alınması gereken durumları, 2.25 puan ve üzeri ise devletin derhal önlem alınması gereken savunmasız alanları ifade etmektedir. (Zamfir, 2020: 9-10) Tüm alt alanların genel değerlendirilmesi sonucunda ise altı Batı Balkan Devleti karşılaştırılarak kırılganlık sıralaması oluşturulmuştur. Arnavutluk 1.52, Kuzey Makedonya 1.51, Karadağ 1.62, Kosova 1.65, Sırbistan 1.73 puan alırken Bosna Hersek 2.05 puanla bölgenin en kırılgan devleti olmuştur. Bu endişe verici durum ülkenin siyasi, toplumsal ve ekonomik yapılanmasının doğal sonucudur. (Zamfir, 2020: 12) Bosna Hersek'in toplum geçirgenlik endeksi 2.03 puanla önlem alınması gereken alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi kayırmacılık sebebiyle kamu kurumlarına, manipüle edilmiş haberler, yanlış bilgilendirmeler sebebiyle medyaya güvenin azalması ve siyasi, sosyal ve toplumsal hayattaki eşitsizlik dikkat çekilen başlıca sorun alanlarıdır. (Zamfir, 2020: 18) Benzer şekilde ekonomi geçirgenlik endeksi için 1.87 puanla diğer devletler arasındaki en yüksek puan Bosna Hersek'in olmuştur. Devlete ait işletmelerde yolsuzluk ve siyasi kayırmacılık, enerji bağımlılığı, etkisiz büyüme modeli, stratejik sektörlerin küçük bir varlıklı grup tarafından kontrol edilmesi Bosna Hersek açısından endişe duyulan alanlar olarak ifade edilmektedir. (Zamfir, 2020: 24) Üçüncü olarak siyasi geçirgenlik endeksi 2.37 puanla derhal önlem alınması gereken alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasetçiler ve vatandaşların öncelikleri arasındaki farkın bulunması siyasi elite karşı halk tarafından hayal kırıklığı oluşturmaktadır. Halkın ekonomik ve toplumsal hayattaki sorunları siyasetçilerin etno-milliyetçi çizgideki politikaları ile çözülememektedir. Bu

Toplum	Ekonomi	Politika	Güvenlik ve Dış Politika
2.03	1.87	2.37	1.94

Tablo 2: NATO Stratejik İletişim Mükemmeliyet Merkezi'nin Bosna Hersek Geçirgenlik Endeksi (Zamfir, 2020)

durum ÷lkedeki demokrasinin altını boşaltarak toplumun siyasetçiler tarafından yeterince temsil edilemedikleri algısı oluşturmaktadır. (Zamfir, 2020: 31) Son olarak güvenlik ve dış politika endeksi ise de diğer göstergelerde olduğu gibi 1.94 puanla bölgenin en yüksek verisini oluşturmaktadır. Bosna Hersek'in üç başkanlı Başkanlık Konseyi yapılanması ve üyelerinin uzlaşmacı olmayan tavırları sebebiyle net bir dış politika yönelimi bulunmamaktadır. Bu bağlamda çalışmada Bosna Hersek hem iç hem de dış krizlerle yüzleşmeye hazırlıklı olmadığı ifade edilmektedir. Sırp Cumhuriyeti'nin NATO'ya üyelik konusundaki olumsuz tavrı başta olmak üzere ÷lkenin dış politika oluşturma konusunda siyasi elitler arasındaki uyum eksikliği, siyasi etki ve kayırmacılığın hakim olduğu ulusal güvenlik kurumları güvenlik ve dış politika konusunda başlıca endişe duyulan alanlar olarak değerlendirilmiştir. (Zamfir, 2020: 35)

Sonuç

Bosna Hersek toprakları yaklaşık 100 yıl içerisinde üç devlet başarısızlığı yaşanmıştır. Bu süre zarfında her devlet birbirinin yıkıntıları üzerine inşa edilirken kırılmalıkların da miras bırakmıştır. Dolayısıyla bugünün siyasetindeki sorunların güçlü bir tarihsel alt yapıya sahip olması sebebiyle bu sorunların çözümünde de daha kapsamlı adımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet kırılmalığı analizi sayesinde sadece başarısız devletlerin değil, Bosna Hersek gibi uyarı seviyesinde kırılmalık gösteren devletlerin de ideal performans, ilişkiler ve kapasitesinden eksik olan noktalarının tespit edilmesi gereken alanlara dikkat çekerken başarısızlık yolunda bir ön uyarı işlevi görmektedir. Bu amaçla devletin temel yapısal unsurları olan otorite, kapasite, meşruiyet yeteneklerinin yanında dış etkenlerin de göz önüne alınması devletsellik analizi açısından önem taşımaktadır.

Devlet kırılmalığı parametreleri üzerinden yapılan inceleme sonrasında YSFC ile Bosna Hersek'in mevcut kırılmalıklarında bazı benzerlikler tespit edilmiştir. YSFC'de devletin devamlılığının sağlanabilmesi amacıyla güç ve sermaye federe

birimlere aktarılmış gittikçe adem-i merkezi bir yapılanmaya geçilmiştir. Bununla birlikte devleti oluşturan birimler arasındaki rekabet, kolektif başkanlık sistemi, karar almada oy birliği şartı ve veto hakları karar alma yapısını kilitleyerek devletin otoritesini zayıflatmıştır. Devletin içinde bulunduğu ekonomik krizlere ve siyasi çıkmazlara yönelik çözüm önerileri taraflar arasında fikir birliği sağlanamaması sebebiyle baltalanmıştır. Günümüzde Bosna Hersek için de benzer sorunlar söz konusudur. Dayton Barış Anlaşması toplumun bölünmüş yapısını kurumsallaştırmışken güç paylaşımı yolu ile oluşturulan adem-i merkezi yapılanma sistemin işlevsizleşmesine sebebiyet vermiştir. Yasama ve yürütme yapılanmasındaki hayati çıkar, veto hakları ve etnik kota sistemleri etnik gruplar arasındaki rekabet sebebiyle gerekli reformların gerçekleştirilememesine neden olmaktadır. Yüksek Temsilcilik makamının gerekli gördüğü noktalarda siyasete müdahalesi kısa süreli çözümler sunsa da devletin demokratik yapısına zarar vererek ÷lkede modern manda yönetimi oluşturmaktadır. YSFC'yi oluşturan birimler arasındaki ekonomik ve siyasi uçurumun oluşturduğu merkez-çevre ilişkisinden ortaya çıkan sorunlar gibi Bosna Hersek'in de entiteleri arasında dengesiz bir durum söz konusudur. Sırp Cumhuriyeti'nin üniter yapısı entite içerisinde kararların daha hızlı alınıp uygulanmasını sağlarken, Bosna Hersek Federasyonu'nun on kantondan oluşan federasyon yapısı ve Hırvat ve Boşnakların ortak karar almada yaşadığı problemler sebebiyle her iki entite arasında siyasi, ekonomik ve toplumsal asimetriye neden olmaktadır. Bu durum YSFC'de olduğu gibi toplumsal üst kimlik oluşumunu engelleyerek Bosna Hersekli kimliğinden ziyade etnik kimliklerin ön planda olmasını beraberinde getirmektedir. Toplumsal ayrışmaların geçmişte olduğu gibi bugün de milliyetçi siyasetçilerin popülist retorikleri, kimlik manipölasyonları ve ayrılıkçı politikaları ile körüklenmesi devletin meşruiyetine tehdit teşkil etmektedir.

Bosna Hersek'in kırılmalık devlet yapısı farklı amaç ve seviyelerde dış aktörler tarafından etkilenmektedir. Bu noktada Sırbistan, Hırvatistan,

Macaristan, Rusya ve Çin'in Bosna Hersek'in kırılganlığını arttırıcı politikalar yürüttüğü söylenebilir. Diğer yandan bölgenin en etkili dış aktörü olan AB'nin yavaş ilerleyen entegrasyon sürecine rağmen Bosna Hersek üzerinde dönüştürücü gücü bulunmaktadır. ABD'nin savaşın sona ermesindeki etkin rolünde olduğu gibi Balkanlar'daki sorun alanlarına ilişkin AB ile aktif işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bosna Hersek Birleşik Krallık'ın Brexit sonrasında bölgeden kopmadığını göstermesinde fırsat alanı oluşturmuş ve "Bosna yanlısı" tutumu ilişkilerde pozitif bir gündem oluşturmuştur. Türkiye ise köklü bağları sayesinde bölgede etkili bir aktör olmakla birlikte taraflar arasında diyalog kurma girişimleri ile kırılganlıkları azaltıcı bir rol oynadığı söylenebilir.

Genel olarak ifade etmek gerekirse Bosna Hersek'in en temel sorunu Dayton Barış Anlaşması'nın neden olduğu kısır sistemdir. Dayton'un tesis ettiği statüko Bosna Hersek'in sorunlarını çözmemiş, sadece dondurmuştur. Bu donma içerisinde farklılıklar daha da artmış, bölünmüşlük kronikleşmiştir. Her bir sorun alanı diğerini tetiklerken, sorunların çözümü ise olanaksız hale gelmektedir. Bu sebeple Bosna Hersek için anayasa değişikliği başta olmak üzere yapısal reformlar gerekmektedir. Ancak bunun için temel husus ülkedeki etnik gruplar arasındaki uzlaşma ve uluslararası toplumun iradesi olduğu görülmektedir.

Kaynakça

Biogradlija L. (2023), "Bosnalı Sırp lider Dodik: Mülklerimiz bizden almaya kalkşırsanız Sırp Cumhuriyeti'ni ayıracağız", *Anadolu Ajansı*, (2023, 9 Mart), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosnali-sirp-lider-dodik-mulklerimiz-bizden-almaya-kalksirsaniz-sirp-cumhuriyetini-ayiracagiz/2841482> adresinden alınmıştır.

Bureau of European And Eurasian Affairs, "U.S. Relations With Bosnia and Herzegovina", *U.S. Department of State*, 2021, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-bosnia-and-herzegovina/> adresinden alınmıştır.

"Ayrılıkçı Sırp lider Dodik şimdi de Çin ve Rusya'ya sığındı", *Yeni Şafak*, (2021, 30 Kasım), <https://www.yenisafak.com/dunya/ayrilikci-sirp-lider-dodik-simdi-de-cin-ve-rusyaya-sigindi-3723700> adresinden alınmıştır.

Banac, I. (1984), *The National Ouestion in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, Cornell University Press.

Baştürk, K. (2023), Türkiye ve Rusya'nın Karşılaştırmalı Balkan Politikaları: Sırbistan ve Bosna-Hersek Örnekleri, (Yüksek Lisans Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.

Bechev, D. (2021). The Russian Challenge in Southeast Europe. I. P. Karolewski, M. Cross (Eds), *European-Russian Power Relations in Turbulent Times*, University of Michigan Press, s. 187-216.

Bosnian Serb separatists award Putin with medal of honor (2023, 8 Ocak). *The Washington Post*, <https://www.washingtonpost.com/news/2023/jan/8/bosnian-serbs-award-vladimir-putin-with-medal-of-h/> adresinden alınmıştır.

Bowker M. (1998). The Wars in Yugoslavia: Russia and the International Community. *Europe-Asia Studies*, 50 (7)(1998), 1245-1261.

Brooks R. E. (2005). Failed States, or the State as Failure?. *The University of Chicago Law Review*, 72 (4), 1159-1196.

Bhuta N. (2012). Measuring Stateness, Ranking Political Orders: Indexes of State Fragility and State Failure, *EUI Working Paper*.

Calic M. J. (2019). A History of Yugoslavia. *Purdue University Press*.

Call C. T. (2008), The Fallacy of the 'Failed State', *Third World Quarterly*, 29 (8), 1491-1507.

Carment D. ve Samy Y. (2014). The Future of War Understanding Fragile States and What to Do About Them. ed. I. Trauschweizer, S. M. Miner (Eds), *Failed States and Fragile Societies: A New World Disorder?*, Ohio University Press, s. 3-27.

Carment D., Samy Y., Landry J. (2013), Transitioning Fragile States: A Sequencing Approach, *The Fletcher Forum of World Affairs*, 37(2), 91-108.

Carment D. ve Samy Y. (2011). The Millennium Development Goals and Fragile States: Focusing on What Really Matters", *The Fletcher Forum of World Affairs*, 35 (1), 91-108.

Chandler D. (2001). Bosnia: The Democracy Paradox. *Current History*. 100 (644), 114-119.

Cohadzic A., (2021, 12 Aralık), Hungary's PM denounced in Bosnia for anti-Muslim rhetoric, *AP News*.

Council of The European Union. (2003), A Secure Europe In A Better World, European Security

Strategy, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf> adresinden alınmıştır.

Džankić J. (2023). The Ukraine War and the Western Balkans: Fault Lines Uncovered. J. Džankić, S. Kacarska ve S. Keil (Eds), *A Year Later: War in Ukraine and Western Balkan (Geo)Politics*, Florence: European University Institute, s. 65-74.

Efegil E. (2008). Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 8 ,103-122.

Emmott R., Guarascio F. ve Pannetier M. (2019, 19 Ekim) France under fire for ‘historic error’ of blocking Balkan EU hopefuls, *Reuters*.

Eriksen S. S. (2011), ‘State Failure’ in Theory and Practice: the Idea of the State and the Contradictions of State Formation, *Review of International Studies*, 37 (1), 229-247.

European Commission (2023), Key findings of the 2023 Report on Bosnia and Herzegovina, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_5613 adresinden alınmıştır.

European Commission (2007), *Towards an EU Response to Situations of Fragility: Engaging in Difficult Environments For Sustainable Development, Stability and Peace*.

European Court of Human Right, (2009) Case of Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96491> adresinden alınmıştır.

Everly R. (2006). Complex Public Power Regulation in Bosnia and Herzegovina After the Dayton Peace Agreement. *Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics*, 5 (1), 33-48.

Fragile States Index. (2023), Country Dashboard: Bosnia and Herzegovina, <https://fragilestatesindex.org/country-data/> adresinden alınmıştır.

Freedom House. (2023), Nations in Transit 2023: Bosnia Herzegovina, <https://freedomhouse.org/country/bosnia-and-herzegovina/nations-transit/2023> adresinden alınmıştır.

Foreign, Commonwealth & Development Office. (2022), UK announces sanctions under Bosnia and Herzegovina sanctions regime: 11 April 2022, <https://www.gov.uk/government/news/uk-announces-sanctions-under-bosnia-and-herzegovina-sanctions-regime-11-april-2021M> adresinden alınmıştır.

Friedman F. (2004). Bosnia and Herzegovina: A Polity on the Brink. *Routledge*.

Gatarić T., (2022, 23 Ağustos) UN: BiH prva u svijetu po smanjenju broja stanovnika, *VoaNews*.

Hanson J. K. ve Sigman R. (2013). Leviathan’s Latent Dimensions: Measuring State Capacity for Comparative Political Research. APSA 2011 Annual Meeting Paper.

Herbst J. (2004). Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice: Implications for Policy. Robert I. (Eds.) *When States Fail: Causes and Consequences*, Princeton University Press, s. 302-318.

Inotai E., (2021, 21 Aralık) Orban: Hungary Gives €100 Million Support to Bosnian Serbs, *Balkan Insight*.

Jelavich B. (2009). *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Küre Yayınları.

Johnson A. R. (1983). Political Leadership in Yugoslavia; Evolution of the League of Communists. *The Rand Corporation*.

Karcić H. (2022), Hırvatistan’ın Bosna karşıtı gündemini anlamak, *TRT World*.

Keil S. (2013), *Multinational Federalism in Bosnia and Herzegovina*, Ashgate.

Ker-Lindsay J. (2017). The United Kingdom and EU Enlargement in the Western Balkans: From Ardent Champion of Expansion to post-Brexit Irrelevance. *Southeast European and Black Sea Studies*, 17 (1), 555-569.

Kızılgül P. B. (2020). Balkanlarda Yabancı Terörist Savaşçılar. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 9 (1), 101-124.

Korkut H. ve Mulalic M. (2009). Implications of Dayton Peace Agreement on Current Political Issues in Bosnia-Herzegovina. *Implications of Dayton Peace Agreement on Current Political Issues in Bosnia Herzegovina*, 2, 107-117.

Küçük B., (2021, 21 Ekim) Balkanlarda kriz sinyali: Sırp lider Dodik, Bosna Hersek'i 'parçalama' planını açıkladı, *Euronews*.

Lampe J. R. (1996). Yugoslavia as History: Twice There was a Country, *Cambridge University Press*.

Lijphart, A. (2004), Constitutional Design for Divided Societies. *Journal of Democracy*, 15(2), 96-109.

Lovrenović D. (2018). Bosnia and Herzegovina as the Stage for Three Parallel and Conflicted Historical Memories: Is Bosnia and Herzegovina a 'Failed State'?. Andreas Hamburger (Ed.). *Trauma; Trust and Memory*, Routledge, s. 51-59.

Mann M. (1984). The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results. *European Journal of Sociology*, 25 (2), 185-213.

Mardell J. (t.y.). China's Economic Footprint in the Western Balkans, *Bertelsmann Stiftung*.

Mazrek S. (2022, 14 Kasım) Bosna Hersek'in Eski Çin Büyükelçisi Amel Kovacevic: Çin, inşaat ve enerji gibi alanlardaki işbirlikleri noktasında bir müteahhit rolü görmektedir, *Ankasam*.

Migdal J. S. (2021), *Güçlü Toplumlar ve Zayıf Devletler*, Vakıf Bank Kültür Yayınları.

Mršo S. (2019) Za šest godina BiH napustilo više od pola miliona ljudi, *Radio Slobodna Evropa*.

Mujanović J. (2022, 5 Ocak) Hungary's Orban: Investing in the Destruction of Bosnia, *Balkan Insight*.

Mujanović J. (2021, 10 Aralık), "Bosnia Cannot Squander UK's Growing Interest in Its Fate", *Balkan Insight*,

Mujanović J. (2020) The Bosnian Constitution, Marking 25 Years, Needs an American Reboot, *Just Security*.

Nay O. (2013). Fragile and Failed States: Critical Perspectives on Conceptual Hybrids. *International Political Science Review*, 34 (3), 326-341.

Newman E. (2009), Failed States and International Order: Constructing a Post Westphalian World, *Contemporary Security Policy*, 30 (3), 421-443.

Now is the moment for all parties in Bosnia and Herzegovina to show courage and leadership': UK statement at the Security Council (2023, 10 Ekim). Foreign, Commonwealth & Development Office, <https://www.gov.uk/government/speeches/now-is-the-moment-for-all-parties-in-bosnia-and-herzegovina-to-show-courage-and-leadership-uk-statement-at-the-security-council> adresinden alınmıştır.

Öztürk T. (2023, 23 Nisan) Bosnian Serb leader says Serb entity and Serbia to be one state, *Anadolu Ajansı*.

- Pazarcı H. (2017), *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitapevi.
- Penov M. (2023, 2 Mart) Why Republika Srpska's relationship with Russia threatens Bosnia's future, *Emerging Europe*.
- Regional Cooperation Council. (2002), Balkan Barometer 2022: Public Opinion, file:///C:/Users/DELL/Downloads/Balkan%20Barometer%202022%20-%20PO.pdf adresinden alınmıştır.
- Recchia S. (2007). Beyond International Trusteeship: EU Peacebuilding in Bosnia and Herzegovina. *European Union Institute for Security Studies*.
- Rusinow D. (1991). Yugoslavia: Balkan Breakup?. *Foreign Policy*, 83, 143–159.
- Sancaktar C. (2009), Yugoslavya'da Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş: Özyönetim Uygulaması, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/45245.pdf> adresinden alınmıştır.
- Stewart F. ve Brown G. (2010). "Fragile States: CRISE Overview 3", Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity (CRISE), Oxford.
- Synovitz R. (2001, 8 Mart), "Bosnia: High Representative Sacks Bosnian Croat From Presidency" *Radio Free Europe*.
- Tatar V. (2012), Eski Yugoslavya'da Yeni Devletler: Birleşmiş Milletler ve Büyük Güçler, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/49045.pdf> adresinden alınmıştır.
- Türbedar E. (2021). Bosna-Hersek'te Milliyetçi Söylemlerin Tehlikeli Yükselişi: Tarih Tekerrür mü Ediyor?, *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, 2 (4), 425–456.
- Türkeş M. (2017). Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi. O. Karatay, B. A. Gökdağ (Eds). *Balkanlar El Kitabı Cilt 2: Çağdaş Balkanlar*, Akçağ Yayınları, s. 15–23.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2023, 21 Haziran), Türkiye-Bosna-Hersek İlişkileri, [https://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa,\(21.06.2023](https://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa,(21.06.2023) adresinden alınmıştır.
- Tüysüzoğlu G. (2016). Bosna-Hersek Çöküş Halinde Olan Bir Devlet Mi?. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 51, 75–100.
- Transparency International. (2023), Corruption Perceptions Index: Bosnia and Herzegovina, <https://www.transparency.org/en/cpi/2023/index/bih> adresinden alınmıştır.
- "US slaps new sanctions on Bosnia and Herzegovina officials (2022, 6 Haziran), Aljazeera, <https://www.aljazeera.com/economy/2022/6/6/us-slaps-new-sanctions-on-bosnia-and-herzegovina-officials> adresinden alınmıştır.
- United Nations Peacemaker. (1995), General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (Dayton Agreement), https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf adresinden alınmıştır.
- United Nations Security Council Resolutions (1992), Resolution 755 New member: Bosnia and Herzegovina (20 May), <http://unscr.com/en/resolutions/755> adresinden alınmıştır.
- UNHCR (2023), UNHCR Bosnia and Herzegovina monthly update - December 2023, *UNHCR Data Portal*, <https://data.unhcr.org/en/documents/details/106111> adresinden alınmıştır.
- Vucinich W. S. (1969). Nationalism and Communism. W. S. Vucinich (Ed.). *Contemporary Yugoslavia*

Twenty Years of Socialist Experiment. University of California Press, s. 236-284.

Wachtel A. B. (1998). *Making a Nation, Breaking a Nation: Literature and Cultural Politics in Yugoslavia*, Stanford University Press.

White House, (2002) National Security Strategy of the United States of America, Washington DC, <https://nssarchive.us/national-security-strategy-2000/2/> adresinden alınmıştır.

Yıldız S. (2019). Mevcut Karmaşadan Muhtemel Kargaşaya: Bosna Hersek Polis Sistemi ve Sorunlar. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 2 (2), 89-105.

Yürür P. (2007). Uluslararası Toplumun Bosna-Hersek'i Yeniden Yapılandırma Süreci ve Modeli, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=FdSnrmgzAQRVBqMakoor8Q&no=8Fpr55idRlwRD-xGj5L_ow adresinden alınmıştır.

Zamfir R. (2020), Risks and Vulnerabilities in the Western Balkans, *NATO Strategic Communications Centre of Excellence*, <https://stratcomcoe.org/publications/risks-and-vulnerabilities-in-the-western-balkans/57> adresinden alınmıştır.

Zvijerac P. (2022, 26 Mayıs) Hrvatski akademici uvjetuju ulazak BiH u EU trećim entitetom. *Radio Slobodna Evropa*.

Extended Summary

Failed state studies took their place in the international relations literature as of the early 1990s. Studies in this field increased after the September 11, 2001 attacks and the realization that states with weak state capacity threatened the security of Western states. As a result of the combination of the concept of failed states with the practice of terrorism, failed states securitized by Western states have become a phenomenon. However, over time, many practical, normative and empirical criticisms have been directed towards the concept and studies in the field. In parallel, state fragility analyzes have begun to replace unsuccessful state studies. In the most general sense, state fragility includes the points that states are missing from their maximum performance, capacity and relations. Fragility is therefore a criterion, not a type like a failed state. According to this perspective, every state is fragile to some degree, including states with a successful image in the mind. The important thing is to identify these points of vulnerability and produce policies accordingly. While state fragility can be evaluated with many parameters, in this study, the evaluation was made on the three basic structural elements of the state: authority, capacity and legitimacy capabilities. However, in some cases, it is possible for non-state factors to affect state fragility. For this reason, a more comprehensive statehood analysis was attempted by adding non-state factors as the fourth element to the state fragility analysis. State fragility analysis provides a broad perspective to examine not only failed states but also states that cannot yet be defined as failed but show a warning level of fragility in the face of current and potential problems. Bosnia and Herzegovina has experienced failures in its history. Although the Dayton Peace Agreement ended ethnic violence and war, Bosnia and Herzegovina still has many problems waiting to be solved. For this reason, examining state fragility will provide a preliminary warning to prevent the state from becoming a failed state again. In the first part of the study created for this purpose, a conceptual and theoretical framework was tried to be drawn through the failed state and state fragility. Then, the historical background was examined in order to understand the foundations of the problems of our second day and to identify continuities between different periods. In the third chapter, the current problems of Bosnia and Herzegovina are evaluated through the elements of state fragility.

According to the analysis made on the elements of state fragility, namely authority, capacity, legitimacy and non-state factors, it has been seen that Bosnia and Herzegovina has a fragile state structure. However, it has been determined that there are similarities between the state vulnerabilities of Bosnia and Herzegovina and its predecessor, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. These vulnerabilities can be summarized as decentralized distribution of power, complex political structuring, problems in joint decision-making, power asymmetry between the units that make up the state, ethnic nationalist politics, weak institutional and economic structuring, and the inability to establish a superior identity. In this context, it can be said that although a new state was established with the Dayton Peace Agreement, permanent solutions to the problems of the region were not created. On the other hand, the main factors that constitute the authority fragility of Bosnia and Herzegovina can be counted as the complex political structure of the state, the weakness of the central power, the problems in the Office of the High Representative, the army and the police force. The main reasons for capacity fragility are weak economic structure, corruption, unemployment, brainpower and nationalist politics. The main reason for the fragility of the state's legitimacy is the ethnic separation between the Bosniak, Croat and Serb population and the society's inability to feel that it belongs to the state. Among the external actors that affect state fragility, Serbia, Croatia, Hungary, Russia and China increase fragility. On the other hand, the EU, USA, UK and Turkey have positive effects on Bosnia and Herzegovina. The most fundamental element that creates the fragility of Bosnia and Herzegovina is the complex order created by the Dayton Peace Agreement. The continuation of vulnerabilities has the potential to revive the state's atmosphere of ethnic violence. For this reason, more serious steps and solution proposals are needed rather than freezing the problem in Bosnia and Herzegovina. However, it is difficult to say that Bosnia and Herzegovina will achieve stability in a short time due to the difficulty of achieving inter-ethnic reconciliation and the weak will of the international community on this issue.

21. Yüzyılda Güvenliğin Değişen Parametreleri Bağlamında Terörizmin Küreselleşmesi

Globalization of Terrorism in the Context of Changing Parameters of Security in the 21st Century

Nilüfer ÖNEN*

* İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi.

E-mail: niluferonen@stu.aydin.edu.tr

 ORCID: orcid.org/0000-0003-4876-0247

Murat JANE*

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

E-mail: muratjane@aydin.edu.tr

 ORCID: orcid.org/0000-0002-2409-131X

Öz

Bu makale, uluslararası ilişkilerin alt disiplini olan güvenlik çalışmalarının tarihsel sürecini ve değişen güvenlik parametrelerini incelemiştir. Bu kapsamda literatürdeki güvenlik yaklaşımları ele alınmış, araştırmacıların ve akademisyenlerin güvenlik kavramına ilişkin tanımlarına yer verilmiştir. Güvenliğin tarihsel süreci incelendiğinde 20. yüzyıla kadar olan güvenlik kapsamının ve aktörlerin 21. yüzyılda değişmeye başladığı görülmüş, güvenlik olgusunun sadece devlet odaklı değil insan odaklı olduğu aktarılmıştır. 21. yüzyılda güvenliğin ana konuları değişmiş insan güvenliği, çevre güvenliği, açlık ve yoksulluk, salgın hastalıklar, nüfus hareketleri ve göçler, enerji güvenliği ve etnik çatışmalar güvenlik disiplini kapsamında çalışılmaya başlanmıştır. Terörizmin küreselleşmesi de 21. yy güvenlik sorunları arasında yer almaktadır. Bu kapsamda çalışmada, terörizmin oluşturduğu uluslararası tehdit de analiz edilmiştir. Terörizm tanımı yapılmış ve tarihsel arka planına değinilmiş daha sonra 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri sınırları içerisinde gerçekleşen terör saldırılarından sonra değişen kavramlara yer verilmiştir. Gerçekleşen bu saldırılardan sonra büyük devletlerin dahi terörizm tehdidi ile karşı karşıya olduğu görülmüştür. 11 Eylül Terör Saldırıları dünya kamuoyuna, terörizmin sınır aşan ve küresel bir travmaya neden olan bir güvenlik meselesi haline geldiğini göstermiştir. Makalenin amacı değişen güvenlik olgusunun analizini yaparak terörizmin küresel boyutta temel bir güvenlik tehdidi oluşturduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Küreselleşme, Terörizm, 11 Eylül Saldırıları, Soğuk Savaş Sonrası Dönem.

Abstract

The article discusses the historical development of security studies as a subdiscipline of international relations, and examines how the concept of security has evolved over time. It also reviews various approaches to security in the literature, and how scholars and academics have defined the concept of security. When the historical process of security is examined it is seen that the security scope and actors that existed until the 20th century began to change in the 21st century. In the 21st century, the concept of security has evolved to include not only state-centric approaches but also human-centric perspectives, focusing on issues such as human security, environmental security, poverty, pandemics, migration, energy security, and ethnic conflicts. Globalization of terrorism is also among the security problems of the 21st century. This marks a shift towards a more comprehensive understanding of security that goes beyond traditional state-based concerns. In the 21st century, the main topics of security also have expanded too. Like how terrorism has become a global threat in the 21st century, and how it has evolved to pose a international security challenge. In this context, the article analyzes the international threat posed by terrorism, defines terrorism, and examines its historical background, including the changes in the concept after the September 11, 2001 terrorist attacks within the United States. How the 9/11 terrorist attacks marked a turning point in the international community's recognition of terrorism as a transnational security threat, and how major states have since acknowledged the threat of terrorism. The article aims to analyze the changing nature of security and how terrorism has continued to pose a fundamental security challenge in the context of globalization.

Keywords: Security, Globalization, Terrorism, September 11 Attacks, Post-cold War Period.

To Cite This Article/Bu Makaleye Atf İçin: Önen, N.; Jane, M. (2023). 21. Yüzyılda Güvenliğin Değişen Parametreleri Bağlamında Terörizmin Küreselleşmesi. *Journal of Diplomatic Research*, 5(2), 56-75.

Giriş

Güvenlik, uluslararası ilişkiler açısından önemli bir kavramdır. İnsanların doğumlarından ölümlerine kadar geçen süreç içerisinde ihmal edemediği temel ihtiyaçlarından biri güvenlik olmuştur. Güvenlik kavramının tanımı yapılırken çok sayıda değişkenin dikkate alınması gerekliliği ve değişen şartlara göre kavramın yeniden biçimlendirilmesi her dönem geçerli olan bir tanımın oluşturulmasına olanak vermemektedir. Güvenlik için ortak olan tek anlayış birçok tanımda geçen “korkulardan ve tehditlerden uzak kalma” ifadeleridir (Özcan, 2011: 447).

Tarihsel açıdan güvenlik olgusu 16. yüzyılda realist yaklaşımın ilk önermelerini taşıyan devletler arasındaki rekabetin onları çatışmaya sürüklediği ve güvenlikleri için bir başka gücün vesayeti altında bulunmamaları gerektiği çerçevesinde değerlendirilmiştir. 17. yüzyılda ise rasyonalizmin etkisiyle uluslararası ortam anarşik olarak değerlendirilmiş, güvenlik kavramı bu kapsamda ele alınmıştır. Güvenlik ve savunma arasında doğrudan bir bağlantı kurulan bu dönemde güvenlik, bir devlete karşı yapılan saldırı karşısındaki savunma önlemlerinin bütünü olarak değerlendirilmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde idealist eğilimlerin geliştiği görülmüş ve güvenlik, savaş durumunun reddedilmesi ile özdeş tutulmuştur. Bu dönemde devletin güvenliği uluslararası sistemin güvenliği ile birlikte değerlendirilmiş ve çatışmaya engel olabilecek öneriler geliştirilmeye başlanmıştır. Güvenlik alanında modern çalışmalar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış, uluslararası sistemin askeri yönlerine odaklanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında güvenlik çalışmaları üniversite ve düşünce kuruluşları çatısı altına alınmıştır. Soğuk Savaş yıllarında güvenlik çalışmaları devletin askeri gücü, nükleer gücü ile ilgilenmiş ve devleti birincil aktör olarak ele almıştır. 1985'den sonra güvenlik çalışmalarının kapsamı değişmiş ve sadece devletlerin değil devlet dışı aktörlerin de güvenliği söz konusu olmuştur (Yılmaz, 2017: 79-85).

Soğuk Savaş sonrası dönemin önemli tartışmalarından biri de küreselleşme olmuştur. Küreselleşme genel ve soyut olarak insanların, nesnelerin ve mekânların çok yönlü akışlarla meydana getirdiği bir süreç ve yapıdır. Söz konusu yapı ve sürecin oluşumunu hızlandıran faktör, sınırların etkisini kaybetmesi ve dünya üzerindeki etkileşimin artmasıdır (Ritzer, 2009: 28-30). Küreselleşmenin bilgiye erişimi hızlandırması gibi olumlu etkileri olmasının yanı sıra uluslararası sistemin güvenliğini etkileyen sonuçları da olmuştur. Küreselleşmenin dönüştürücü etkisinin ışığında güvenlik kavramı kuramsal çerçevede genişlemiş ve devlet merkezli geleneksel realist güvenlik yaklaşımının uluslararası sistemdeki yeni güvenlik ortamını yansıtmakta yetersiz olduğu görülmüştür. Bu dönemde araştırmacılar, güvenliğin sadece ulusal güvenlik temelli askeri tehditlerden ibaret olmadığını, güvenlik politikasının amacının sadece savaşları engellemek değil insanların refah ve mutluluğunu sağlamak olması gerektiğini savunmuşlardır (Bakan, 2007: 35-40). 21. yüzyıla ilişkin küresel güvenlik çalışmaları genellikle; askeri gücün rolü, uluslararası hukuk, güvenliğin teknolojik boyutu, medya ve psikolojik boyutu, güvenliğin demografik boyutu üzerine olmuştur (Yılmaz, 2017: 96).

Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşmenin etkisiyle oluşan yeni tehdit ve risk unsurları yeni güvenlik sorunlarını beraberinde gelmiştir. Bu çerçevede küresel finansal krizler, küresel ısınma ve nükleer gücün kontrolden çıkması yeni güvenlik sorunları arasında yer almaktadır (Baylis, 2008: 74). Uluslararası terörizm -başka bir ifadeyle küresel terörizm- de söz konusu güvenlik sorunları arasında yer almaktadır. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra terörizm sınır aşan bir tehdit bir olarak görülmeye başlanmıştır. 11 Eylül Terör Saldırıları'ndan sonra; gevşek, hücre tabanlı ağlar, kitle imha silahlarını istedikleri zaman elde edebilen/satın alan, asimetrik yöntem kullanan, teknolojiyi usta bir şekilde kullanan yeni bir terörizm türü, devletlere ve hedef kitleye tehdit oluşturmaya başlamıştır (Martin, 2017: 65). Anlaşılacağı üzere küresel terörizmin dahil olduğu yeni güvenlik sorunları ulusal çıkar merkezli salt

askeri güvenlik anlayışıyla çözülemeyecek kadar karmaşıklaşmıştır (Tanrısever, 2014: 118).

Çalışmanın birinci bölümünde güvenlik kavramına ilişkin farklı tanımlar ve perspektifler aktarılmış, güvenliğin tarihsel gelişimine yer verilmiştir. İkinci bölümde güvenlik yaklaşımlarına değinilmiş ve uluslararası güvenliğin değişen yapısı değerlendirilmiştir. Bölüm sonunda küresel güvenlik sorunları belirtilmiştir. Üçüncü bölümde küresel güvenlik sorunlarından biri haline gelen terörizm kavramı açıklanmış, terörizmin tarihsel boyutu ele alınmıştır. Son bölümde küreselleşme kavramına açıklık getirilerek küreselleşmenin terör eylemlerini hangi açıdan etkilediğine değinilmiştir. Bu bağlamda akademik çevrelerin 11 Eylül Terör Saldırıları ile değişen terörizm algısı ve küresel terörizm kavramına dair yaklaşımlar incelenmiştir.

1. Güvenlik Kavramı ve Güvenliğin Kapsamı

Etimolojik olarak güvenlik, Latince "securitas" kelimesinden gelmektedir. "se" olumsuzluk eki, "cura" kaygı, endişe anlamındadır. "Securitas" kaygısızlık durumu olarak ifade edilmektedir (Arenas, 2008: 264). "Güvenlik nedir?" sorusunun tüm zamanlar ve her mekan için geçerli olabilecek tek bir cevabı yoktur. Çünkü kişilerin ve toplumların güvenlik anlayışı, onların siyasi görüşünden türemektedir (Booth, 2013: 3). Güvenlik, bireyin yaşamı boyunca kullandığı bir terimdir. Kavram bireysel olarak ele alındığında kişinin; kendi ve tanıdıklarının can güvenliği, sahip olunan malların güvenliği gibi kaygı aşamalarını kapsamaktadır. Bu kaygı aşamaları neticesinde bireyler, çeşitli önlemler olarak güvenli durumun devam etmesini sağlamak istemişlerdir (Dedeoğlu, 2003:9). Bir güvenlik olgusundan söz edilebilmesi için; varlığın korunması bakımından içsel ve/veya dışsal bir tehdidin ya da bu türden tahminlerin bulunması gerekmektedir (Dedeoğlu, 2003: 9).

Yukarıda güvenlik kavramının farklı siyasi gö-

rürlere göre şekillendiğine değinilmişti. Booth'a göre de güvenlik tanımının net bir şekilde yapılamamasının sebebi kavramın türetilmiş bir kavram olmasıdır (Booth, 2013: 3). Güvenlik olgusunun yeniden kavramsallaşması için girişimler yapılmış ancak bu girişimlerin büyük çoğunluğu güvenlik olgusunun kendisi ile ilgili değil ulus devletlerin siyasi gündemlerinin yeniden tanımlanması ile ilişkili olmuştur (Baldwin, 2003: 5). Konu üzerinde çalışan akademisyen, yazar ve araştırmacılar, güvenliğin bireyin ve grupların temel değerlerine yönelik tehditlerden arınması anlamına geldiğinde hemfikirdir. Ancak güvenlik anlayışının bireysel, ulusal veya uluslararası düzeyden hangisine odaklanması gerektiği konusunda farklı görüşlere sahiptirler. (Buzan, 1991: 34). Buzan'a göre güvenlik, literatürde sıklıkla askeri açıdan tanımlanan ulusal güvenlik olarak yer almıştır. Buna bağlı olarak analizler ve araştırmalar çoğunlukla devletlerin kendilerine yönelik tehditlerle mücadele etmek için geliştirmeleri gereken askeri imkânlarla yönelik olmuştur. Birçok uluslararası ilişkiler uzmanı bu yönelimi eleştirmiş, ulusal güvenlik anlayışının diğer meseleleri de içerecek şekilde genişletilmesi gerektiği önerisinde bulunmuştur (Buzan, 1983: 214- 240).

Ulusal güvenlik anlayışını eleştirenlerden biri olan Barry Buzan güvenliğin beş boyutu olduğunu ileri sürmüştür. Buzan güvenliği siyasi, sosyal, ekonomik, çevresel ve askeri boyutta ele almıştır. Buzan'a göre askeri güvenlik; devletin savunma kabiliyetini kullanmasına göre sağlanmaktadır. Siyasi güvenlik, hükümet sistemlerinin ve ideolojilerinin istikrarına bağlıdır. Çevresel güvenlik, insanlığın bağlı olduğu gezegenin biyolojik yapısının korunmasına dayanmaktadır. Sosyal güvenlik, geleneksel adetlerin (dil, din, kültür, ulusal kimlik) devam ettirilebilmesi ile ilgilidir. Ekonomik güvenlik ise devletin refahını belli bir seviyede tutmak için finans kaynaklarını korumak ve istikrarını sağlamaya bağlıdır (Buzan, 1991: 34-35).

Kavramın çok boyutlu olması nedeniyle herkesçe

kabul edilen bir tanım yoktur. Güvenlik ile ilgili yapılan tanımlamalardan bazıları şu şekildedir;

- a. Giacomo Luciani'ye göre güvenlik, dışarıdan gelecek saldırılara karşı kendini korumaktır (Luciani, 1989: 151).
- b. Kay Sean da güvenliği uluslararası sistemin veya ülkelerin istikrarına yönelik bir tehdit bulunmaması durumu olarak tanımlamaktadır (Sean, 2006:2).
- c. Avrupa Birliği Standardizasyon Komitesi güvenliği, bir kişi, toplum, örgüt, kuruluş, devlet ve onların herhangi bir vasıtasını, suç faaliyetleri, terörizm, saldırı, afetler gibi tehlike ya da tehditlerden korunmasının gerekli olduğu durum olarak tanımlamıştır (Yılmaz, 2017: 67).
- d. Buzan'a göre ise güvenlik; tehditten özgür kalabilmektir. Devletin ve toplumların bağımsızlığını ve bütünlüğünü koruma yeteneğine güvenlik denir (Buzan, 1991: 107).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere yapılan her güvenlik tanımı, var olan değerlere karşı risk ve tehdit durumunun olmamasını ifade etmektedir.

Klasik güvenlik çalışmalarına katkı sağlayan Stephen M. Walt, "Güvenlik Çalışmalarının Rönesansı" adlı makalesinde güvenlik çalışmalarının gelişimini üç döneme ayırmıştır. Walt'a göre güvenlik çalışmalarının başlangıcı II. Dünya Savaşı dönemidir. Bu bağlamda Walt; 1955-1965 yıllarını "Altın Çağ", 1965'ten 1970'li yılların ortasına kadar olan dönem "Altın Çağ'ın sona erdiği dönem" ve 1970'lerden itibaren devam eden süreç de "Rönesans Dönemi" olarak betimlemiştir (Walt, 1991: 212-217).

1918-1955 yılları arasındaki dönemde güvenlik çalışmaları uluslararası ilişkiler disiplininin ayrı bir alt dal olarak yapılmamıştır. Güvenlik, disiplinler arası bir kavram olarak anlaşılmıştır. Herz, Brodie, Wright, Wolfers, bu dönemde savaş ve barışın siyasi, ekonomik, psikolojik boyutları ile ilgili çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu dönemde

uluslararası güvenliği sağlamak için; uluslararası işbirliğinin, demokrasinin, self determinasyon hakkının, kolektif güvenliğin ve silahsızlanmanın önemi üstünde durulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile güvenlik çalışmalarının da temel araştırma konuları değişmiş ve dört önemli konu bu dönemde incelemeye alınmıştır. Bu konulardan birincisi, güvenliğin devletlerin en temel amacı olarak düşünülmesinden önce ekonomik istikrar, bireysel özgürlükler gibi devletin diğer temel değerlerinden biri olarak kabul edilmesi olmuştur. İkincisi, ulusal güvenlik hem askeri hem de askeri olmayan diplomatik yöntemler ile ulaşılabilecek bir dış politika amacı olarak görülmüştür. Üçüncü olarak güvenlik ikileminin üzerinde durulmuş ve devletlerin askeri stratejilerinde daima ihtiyatlı davranmaları gerektiği düşünülmüştür. Dördüncü konu ise iç politika ve ulusal güvenlik arasındaki ilişki üzerinde durulması olmuştur (Baldwin, 1996: 117-141).

"Altın Çağ" döneminde ilk evreden farklı olarak nükleer savaş ve silahların kontrolü gibi konular gündeme gelmiştir. Bu dönemde nükleer silahların ulusal ve uluslararası güvenliği sağlamak için nasıl kullanılması gerektiği üzerine yorumlar yapılmıştır. Shelling, Kaufmann, Kahn, Snyder ve Kissenger askeri araçların askeri tehditleri nasıl ortadan kaldırılabileceğine dair çalışmalar yapmışlardır. Bu dönemde akademisyenlerin güvenlik konusuna ilgisi artmış ve güvenlik çalışan bu araştırmacılar, askeri ve diplomasi çalışmaları yapan araştırmacıların yerini almaya başlamışlardır. "Altın Çağ", üniversitelerin, araştırma merkezlerinin ve düşünce kuruluşlarının nükleer silahların kullanımı ve caydırıcılık teorisinin üzerine çalışmaların yürütüldüğü bir evre olmuştur. Bu çalışmalarda birincil aktör devlettir ve ulusal güvenlik çalışmalarının merkezine alınmıştır. Ulusal güvenliğin ancak askeri güç kullanımı ile gerçekleştirilebileceğini öne sürmektedirler. Bu dönemde güvenlik çalışmaları askeri gücün kontrolünü ve kullanımı üzerine yoğunlaşmıştır. Güvenlik kavramı devlet eliyle, devletin askeri gücü ile sağlanabilen devlet merkezli bir kavram olarak ele alınmıştır (Walt, 1991: 212-215).

1985-1995 yıllarını kapsayan dönem güvenlik anlayışının genişlediği ve yeniden tanımlandığı dönemdir. Bu dönemde güvenlik anlayışı askeri güç ve nükleer silahlar üzerine yapılan araştırmalardan uzaklaşarak ortak güvenlik düşüncesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Keohane'nin 1986 yılında yayımladığı "Neorealism and Its Critics" (Neorealizm ve Onun Kitiği) ve Buzan'ın 1991 yılında yayımladığı "People and Fear" (İnsanlar ve Korkuları) isimli kitabı bu dönemin önemli çalışmalarının başında gelmektedir. Askeri güç temelli güvenlik yaklaşımına getirilen eleştiriler 1970'lerde başlanmış ve bu yıllarda uluslararası ilişkiler disiplininde gündemde olan çevre ve ekonomi kavramları ile birlikte eleştiriler artmıştır. 1990'lar ulus ötesi suçlar, göç, kimlik gibi meselelerin güvenlik çalışmalarına dâhil edildiği yıllardır. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile geleneksel güvenlik anlayışı değişmiş ve birey odaklı güvenlik anlayışı gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde Avrupa'daki güvenlik gündemi etnik milliyetçilik, nükleer silahların yaygınlaşması ve bölgesel çatışmalar gibi sorunlar olmuştur (Bakan, 2007: 40). Buzan'a göre artık devlete yönelen tehditler sadece askeri değildir. Devlet için üç temel tehdit mevcuttur. Bunlar; ulus devletin ideolojik varlığına yönelik, devletin fiziki varlığına yönelik ve devletin kurumsal yapısına yönelik tehdittir (Buzan, 1991: 65). Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile yeni dönemin güvenlik algısında tartışmalar sürerken bu dönemde, "İslami söyleme sahip terörizm, medeniyetler çatışması, haydut devlet" gibi kavramlar ortaya atılmış ancak bu kavramların meşrulaşması 11 Eylül Terör Saldırıları ile gerçekleşmiştir (Arıboğan, 2003: 113-133). Bu dönemde simetrik tehdit algısı önemini yitirmiş asimetrik tehdit kavramı ön plana çıkmıştır.

1995 yılından günümüze kadar olan dördüncü evreyi eleştirel güvenlik çalışmaları başlığı ile incelemek gerekmektedir. Eleştirel güvenlik çalışmalarının temeli Toronto'da düzenlenen uluslararası bir konferansta Soğuk Savaş sonrası dönemin güvenlik anlayışını eleştirel bir şekilde ele alan akademisyenler tarafından 1994 yılında atılmıştır. Krause ve Williams 1997 yılında

"Critical Security Studies: Concepts and Cases" başlıklı bir kitap yayımlamış ve disiplinde yeni bir dönem başlamıştır. Buzan, Waever, Walker, Eriksson eleştirel güvenlik yaklaşımını geliştiren araştırmacıların başında gelmektedir. Bu yaklaşım, devlet merkezli değildir, eleştirel teoriye dayanmaktadır ve post -pozitivist metodolojik yaklaşımı temel almaktadır. (Bakan, 2007: 41). Bu yaklaşım güvenliğin referans aktörünün kim olduğunu sorgulamış ve güvenliği aktörleri, seviyeleri ve boyutları bakımından geniş bir şekilde ele almak gerektiğini savunmuştur. Yaklaşım göre güvenlik kavramı boyutları bağlamında sadece askeri değil, çevresel, ekonomik, politik ve toplumsal riskleri de içermektedir. Seviyeleri bağlamında ise ulusal güvenliğin yanında bireysel, küresel ve uluslararası güvenliğin de analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Aktör ise artık sadece devlet olarak değil, sivil toplum, birey, çıkar grupları, uluslararası gruplar olarak ele alınmaktadır (Krause ve Williams, 1996: 229-235).

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde farklı aktörler ve sorunlar görölmeye başlanmış, insan ticareti, çevre sorunları, bulaşıcı hastalıklar, konvansiyonel silahların kontrolsüz bir şekilde yayılması, küresel terör gibi risk ve tehditler gündeme gelmiştir. Devletler, kendi kontrolünü aşan yeni tehdit unsurlarına çözüm bulmakta yetersiz kalmıştır. Bu durum devletlerin uluslararası sistemdeki konumunu tartışmaya açmış ve eleştirel güvenlik yaklaşımlarının alt yapısını oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ın sonunda uluslararası toplumda yaşanan değişimleri "Risk Toplumu" kavramı ile açıklayan Ulrich Beck, Risk Toplumu'nu "*kontrolden çıkmış, hiçbir şeyin belli olmadığı bir durum*" olarak ifade etmiştir. Beck'e göre Risk Toplumu'nun geçiş aşamaları şu şekilde yaşanmıştır;

- Yeni riskler zamansal ve mekânsal açıdan hareketlidir.
- Bu risklerin yol açacağı zararlar telafi edilemez olabilir.
- Risklerin zaman ve mekân açısından sınırlı olmaması küresel ölçüde zarar görölmelerini

beraberinde getirebilir (Jane, 2015: 765-768).

Yukarıda ifade edilen bilgiler doğrultusunda güvenlik; tehdit ve risk algısının çeşitlenmesi ile belirli dönemlerde tartışmaya açık bir kavram haline gelmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramının tanımına, aktörlerine ve boyutlarına yönelik araştırmalar yapılmıştır. Dünya politikasındaki değişimlere göre güvenlik teorilerinin geliştiği görülmektedir.

2. Uluslararası İlişkiler Kuramları Çerçevesinde Güvenlik ve Yeni Tehditler

Realizmin kurucularından olan Edward Hallett Carr "The Twenty Years Crisis 1919-1939 An Introduction To The Study of International Relation" isimli eseri ile liberal idealist yaklaşıma eleştiride bulunmuştur. Carr bu çalışmasında; Machiavelli'nin Prens, Hobbes'un Leviathan adlı eserinden yararlanmış. O dönemin birçok realist teorisye-ni Carr gibi Machiavelli, Hobbes, Thucydides'ten esinlenmiş ve bu düşünürleri realizmin öncüsü olarak görmüşlerdir (Balci, 2015: 120).

Thucydides, "Peleponnessos Savaşları" isimli eserinde insan doğasında güç mücadelesinin olduğu ve bunu kısıtlayıcı herhangi bir nizamın olmayacağı görüşündedir. Ona göre devletler hayatta kalma mücadelesi ile savaşı başlatan taraf olabilmektedirler. Machiavelli ise uluslararası sistemi devletlerin yaptığı her bir faaliyeti diğer devletlerin tehdit olarak algıladığı kaotik bir ortam olarak görmektedir. Devletler sürekli bir çıkar çatışması halindedirler. Bu nedenle devletler kendi güvenliğini sağlamak için gücü elinde bulundurmalı ve doğru yönlendirmelidir. Prens adlı eserinde de bu görüşü; "prens tahtını elinde tutmak istiyorsa katı yürekli olmayı öğrenmeli" ifadeleriyle desteklemektedir. Ona göre bir prens savaş tekniklerini hem teoride hem de uygulamada iyi bilmelidir. Devlet, barış zamanında dahi savaşa hazır olmalıdır (Machiavelli, 1994: 98, Balci, 2015: 120-121).

Realizm, aktörlerin devletlerden ibaret olduğunu ve çıkarları doğrultusunda politikalar ürettiğini

ileri sürmektedir. Realizm uluslararası sistemin anarşik olduğunu, güç kullanımını engelleyen bir otoritenin olmadığını vurgulamaktadır (Collins, 2017: 14). Hobbes'a göre insan doğası gereği güvenliği tesis etmek zorunda ve erişmek istedikleri hedef için mücadele etmek zorundadır. Bu teori devletler için de böyledir. Ulusal çıkarlar ile güç arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Bu nedenle uluslar kendi ülke çıkarları için gücü elde tutacak politikalar ile hareket etmelidirler. (Hobbes politika). Soğuk Savaş sürecince devletlerin o dönemin teknolojisini kullanarak gücü elde tutma mücadelesi hiyerarşik bir dengeyi ortaya çıkarmıştır (Çaman, 2007: 39). Realistlere göre insan tabiatında kötüdür ve toplumda süregelen bir güvenlik durumu olmaz. Güvenlik ancak bir üst otorite ile sağlanabilir. Askeri konulara öncelik veren realistlere göre en temel kavram güçtür. Uluslararası ilişkilerde meydana gelen anlaşmazlıkları gidermek için en etkili yöntemin güç olduğunu ileri sürmektedirler. Realist görüşün etkili olduğu Soğuk Savaş döneminde güvenlik politikaları ideolojik temelli ve iki karşıt kutup olarak kurumsal bir yapı çerçevesinde gelişmiştir. Bu dönemde anarşik bir uluslararası ortam oluşmuş ve realist görüş askeri ve siyasi konuları ön planda tutarken ekonomi, çevre, kültür ve toplum gibi konularla ilgilenmemişlerdir. (Yılmaz, 2017: 104, Buzan, 2008: 112).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan güvenlik probleminde Milletler Cemiyeti'nin başarısız olması ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, güvenliğin realizm çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ön plana çıkarmıştır (Brown ve Ainley, 2007: 28). Güvenliğe realist yaklaşımın temelinde devletlerin sahip oldukları güç vurgulanmaktadır. Güvenlik, devletlerarası güç mücadelesi çerçevesinde şekillenmiştir. Güvenliğe ilişkin uluslararası ortak kuralların bulunmadığı bir ortamda devletler kendi güvenliklerini sağlamak için güçlerini üst düzeye çıkarmak zorundadır (Wendt, 1992: 392-394). 1960'lı yıllarda realist kuram eleştirilmiş ve Waltz uluslararası ilişkileri bir sistem olarak ele alarak bu sistemi anarşik ve hiyerarşik olarak ikiye ayırmıştır. 1979 yılında

yayımladığı “Theory of International Politics” (Uluslararası Politikanın Teorisi) kitabında dik-katleri devletlerden uzaklaştırıp uluslararası çev-reye yönelterek realist teoriyi dönüştürmüştür (Collins, 2017: 17).

Özetlemek gerekirse güvenliğe realist yaklaşımda güvenlik tanımlanırken ulusal güvenlik ve askeri güç unsurlarından faydalanılmıştır. Bu yaklaşım, güvenlikte askeri yeterlilik, devletin kapasitesi ve güce dayalı stratejileri benimsemiştir. Realist yaklaşıma göre devletler bu unsurları sağlarlarsa güvenliklerini sürdüreceklendir.

Klasik Realizmin eksik yönlerini eleştirmesi ile ortaya çıkan neorealizm, realist yaklaşımı temel alan bir kuramdır. Aralarındaki fark güç kavra-mının realizmde amaç olarak değerlendirilirken neorealizmde araç olarak değerlendirilmesidir. Neorealistler, gücü sadece güvenliği sağlamak amacı ile kullanmak gerektiğini savunmaktadır. Neorealizm, realizmden farklı olarak uluslararası sistemde yer alan farklı yapıların incelenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bir diğer ifade ile bu yaklaşım güvenliği ulusal ve sınırlı bir çerçe-veden ele almaktan ziyade daha geniş bir pers-pektiften ele almanın doğru olacağını savunmak-tadır (Elman, 2008: 15). Bu yaklaşım savunmacı ve saldırgan realizm olarak ikiye ayrılmaktadır. Savunmacı realizmin öncüsü yukarıda da adı ge-çen Kenneth Waltz iken saldırgan realizmin ön-cüsü John Measheimer’dir. Saldırgan realistlerin güvenlik anlayışına göre uluslararası sistemde en çok güce sahip olan aktör, en kârlı aktördür (Elman, 2008: 24). Savunmacı realizmde ise belli koşullarda işbirliği ve kendini sınırlandırmanın devlet açısından en iyi seçenek olacağı düşünül-mektedir (Collins, 2017: 20).

Liberalizm, Fransız Devrimi döneminde literatü-re girmiş ve realist yaklaşımın güç odaklı bakış açısından ziyade özgürlük temelli bir bakış açısı sunmuştur. Liberal yaklaşım, uluslararası aktör-ler arasında işbirliği ve barışçıl bir dünyanın orta-ya çıkması olasılığı konusunda iyimser bir bakış açısına sahiptir. Bu yaklaşıma göre uluslararası sistem doğasında çatışma ve şiddet içeren bir

olgu değildir. Uluslararası ilişkilerin doğasında güvenlik çıkmazı bulunmamaktadır. Liberalizm, ulus devletleri önemli aktörler olarak görmekte-dir ancak diğer aktörlere de önemli oranda yer vermektedir. Uluslararası örgütler, uluslararası rejimler, siyasi partiler, çok uluslu şirketler, devlet bürokrasileri bu aktörler arasındadır. Liberalizm, güvenlikte uluslararası problemlerin çözümünde güce dayalı savaşların değil, örgütlenmenin ve diplomasinin önemini vurgulamaktadır. Çünkü savaş durumunun güvenlikten söz edilmeyecek bir ortam oluşturacağını öne sürmektedirler. (Collins, 2017: 29).

Eleştirel Kurama baktığımızda ise bu yaklaşımın realizmin uluslararası sistemi, devletlerarası sis-tem olarak algılaması ve güvenlik konusunun merkezine güç ve çıkar kavramlarını almasına tepki gösterdiği görülmektedir. Bu yaklaşıma göre güvenlik, bireyden topluma her alanda hem kuramsal hem de pratik olarak ele alınması gere-ken bir olgudur. Bu kuram özgürleştirme yakla-şımını temel almakta ve kapitalizmi büyük ölçü-de eleştirmektedirler (Kardaş, 2007). Güvenliğin dördüncü evresinde de değinilen bu kuram, gü-venliği askeri güvenlikten daha fazlası olarak gör-mektedir. Buna göre; güvenlik çalışmaları sadece devleti değil bireyi merkeze alarak yapılmalıdır (Collins, 2017: 71). Güvenlik tehdidi devletten bağımsız olarak da gelişebilmektedir. Tehditin top-lumsal, kültürel, finansal ilişkilerden de ortaya çıkması mümkündür (Wheeler ve Dunne, 2004: 10). Bu kuramın güvenlik için ön plana çıkardığı kavramlar; adalet, değişim ve birey çerçevesinde kurulmuştur. Güvenliğe eleştirel yaklaşım bire-yin kısıtlayıcı tüm koşullardan özgürleştirilmesini savunmaktadır (Mark, 2004: 109).

Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, 1994 yılında To-ronto’da düzenlenen bir konferansta ortaya çıkmış ve konferans sonucunda yayınlanan kitabın başlığı olarak kullanılmıştır. Bu kitap yayınlan-dıktan bir yıl sonra Barry Buzan, Ole Waewer, Jaap de Wilde “Security: A New Framework for Analysis” (Güvenlik: Yeni Bir Analiz Çerçevesi) kitabını yayımlamışlardır. Bu kitap Kopenhag

Okulu olarak bilinen yaklaşımın manifestosu olarak düşünülmüştür. Kitap güvenlik çalışması ile ilgili iki kavramsal gelişmeye değinmiştir. Bunlar; Buzan'ın "sektörel güvenlik analizi" kavramı ve Waewer'in "güvenlikleştirme" kavramıdır. Kopenhag Okulu'nun temelinde sektörel analiz ile güvenlikleştirmenin epistemolojisi arasında bir bağdaşmazlık bulunmaktadır. Güvenlikleştirme, sosyal yaşamın radikal bir biçimde açık olması olasılığını gündeme getirirken, sektörel analiz Kopenhag Okulu'na dâhil olmadan önce oluşturulduğundan daha kapsamlı objektivist çıkarımları bulunmaktadır (Collins, 2017: 73). Güvenlikleştirme; normal bir meselenin varoluşsal bir tehdit unsuru olarak yansıtılması ve bunun bir güvenlik sorunu haline getirilmesini ifade etmektedir. Buzan'a göre, bir konunun güvenlik meselesi haline gelebilmesi için bir siyasi aktörün söylem yoluyla bir tehdide referans vererek konuyu güvenlikleştirmesi ve hedef kitlenin bunu varoluşsal bir tehdit olarak görmesi gerekmektedir (Yılmaz, 2017: 109). Kopenhag Okulu güvenliği incelerken; güvenliğin boyutları, bölgesel güvenlik alanları ve güvenlikleştirme kavramları üzerinde durmuştur. Bu yaklaşımın temsilcileri güvenliğin; çevresel, askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal boyutları olduğunu savunmaktadırlar. Temsilcilere göre güvenliği sadece askeri boyutlu düşünmek dar kapsamlıdır. Bu nedenle diğer boyutlarının da ele alınıp analiz yapılması gerekmektedir (Yılmaz, 2017: 108).

1980'li yılların sonunda uluslararası politikada etkili olan bir diğer yaklaşım Sosyal İnşacılık'tır. Aleksandr Wendt öncülüğünde literatüre giren kuramın temel amacı realizm ve liberalizmi ortak bir noktada buluşturmaktadır. İnşa olgusu devletlerin ortaya çıkmalarından itibaren geçirdikleri deneyimler, tarihi ve politik gelişmeler sonucunda meydana gelen kültürel kimliğin inşa edilmesini ifade etmektedir (Güner, 2008: 12). İnşacı yaklaşım güvenliğin sosyal olarak oluşturulabileceğini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre dünya saf maddi nitelikli olmayan sosyal bir dünyadır. Aktörler yaşadığı dünyayı kendileri tarafından oluşturulan ve onları etkileyen bir dünya ola-

rak görmektedir. İnşacılıkta önemli olan unsur kimliktir. Aktörlerin çıkarlarını kimlikler belirlemede ve kimlikleri olmadan eylemde bulunmamaktadırlar (Collins, 2017: 88). Uluslararası ilişkiler çerçevesinde kimlik olgusunu merkeze koyan yaklaşımın temsilcileri bir devletin diğer devleti kendi güvenliğine tehdit olarak algılamasının temelinde güvensizlik durumunun olduğunu ileri sürmektedirler. Güven, toplumsal bellekte şekillenen ve devletlerin diğer devletleri kendi kimliklerine göre kendinden ya da öteki olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır (Sandıklı, 2012: 32). Demokratik barış, güven topluluğu, kolektif güvenlik ve stratejik güvenlik sosyal inşacılıkta sıklıkla kullanılan kavramlardır. Kuramın temsilcileri devletlerin birbirleri ile iletişim halinde bulunmasının problemlerin çözümünde savaş yerine demokratik yollardan faydalanacağını ileri sürmektedir. Bu barışçıl yollardan faydalanırken de daha da küreselleşen dünyada güvenliği sağlayacak kolektif işbirliğine dayalı bir dünya toplumu yaratmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar (Kıyıcı, 2012: 54).

Güvenlik çalışmaları literatürüne geç giren "feminist" yaklaşım güvenliği cinsiyet bağlamında ele alarak temellerini kadın üzerine kurmaktadır. Feminist yaklaşım 1980'li yılların sonlarında uluslararası ilişkilerin geleneksel yaklaşımlarının sorgulandığı bir dönemde konuşulmaya başlanmıştır. O dönemin tartışmaya açık olan konusu erkek eğilimli ve toplumsal cinsiyete yönelik du-yarsız bir disiplinin varlığıdır. Yaklaşım, uluslararası ilişkilerin kadınları içermemesini, bir aktör olarak görülmemesini sorgulamıştır. Geleneksel yaklaşımları kadınları görmezden geldikleri için eleştirmiştir (Tür ve Koyuncu, 2010: 8-9). Yaklaşımın temsilcileri realist kuramı eleştirerek bu kuramın vurguladığı güç, otorite ve devlet gibi olguların erkekle doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Onlara göre realist yaklaşım sadece erkek eksenli bir güvenlik anlayışını benimsemekte ve bununla yetinmektedir. Feminist yaklaşıma göre şiddetin iki boyutu bulunmaktadır. Bunlar; doğrudan ve yapısal şiddettir. Doğrudan şiddet devletlerarası çatışma ve ihtilaf

durumlarını açıklarken yapısal şiddet birey ve topluluklar arasındaki şiddeti kapsamaktadır. Feminist kuram güvenliği birçok açıdan ele almış ve şiddetin her türlüşünün ortadan kaldırılması gerektiğini ileri sürmektedir (Sandıklı, 2012: 36). Soğuk Savaş'ın ardından kadın hakları bireysel güvenlik kapsamında değerlendirilmiş ve feminist kuram kadının "korunan birey" sınıfında değerlendirilmesini eleştirmiştir. Kadınların savaş ve çatışma gibi durumlarda sistematik olarak baskılara maruz kaldığının altını çizen kuram bu gibi durumlarda kalan kadınların konumunun "ezilen birey" olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Özetle kadının felaket durumunda birinci dereceden etkilenen birey olduğunu ileri süren kuram, kadının toplumsal güvenlikteki yerini vurgulamaktadır (Tickner, 1992).

Değınilen bilgiler doğrultusunda güvenlik kavramına farklı yaklaşımların olduğu görülmüştür. 21. yüzyıla gelindiğinde uluslararası sistemin aktörleri değışmiş sadece devletlerin aktör olarak alınmaması gerektiğı savunulmuştur. Güvenlik algısı artık sadece askeri ölçekli olmaktan çıkmış çevresel faktörler, insani faktörler ve enerji gibi unsurlar da güvenlik olgusu içine alınmıştır. Küresel terörizme değınmeden önce küreselleşme ile güvenlik ilişkisine kısaca değınmek faydalı olacaktır.

3. Küreselleşmenin Güvenlik Üzerine Etkisi

Küreselleşmenin güvenlik üzerine analiz yapmadan önce küreselleşme kavramını açıklamakta yarar vardır. Küreselleşme, ulusal ekonomilerin dünya piyasalarına dahil olma sürecinde dünyanın herhangi bir yerinde yaşayan toplum ve devlet arasındaki iletişimin artması ve karşılıklı bağımlı hale gelmesidir (Zengingönül, 2004: 12). Politik, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda yaşanan bütünleşme süreçleri küreselleşme olgusu ile ifade edilmektedir. Bu süreçle birlikte ulusal ve uluslararası güç dengelerinde değışimler yaşanmaktadır. Yaşanan bu değışimler ile birlikte uluslararası terör örgütleri, organize suç örgütleri, devlet dışı aktörler ve çok uluslu şirketler gibi güvenliği doğrudan etkileyen oluşumlar ortaya

çıkmuştur (Urhal, 2009: 76). Küreselleşme süreci devletin güvenliği sağlama yeteneklerini zayıflatmış ve güvenlik işlevlerini farklılaştırmıştır. Bu bağlamda devletler küreselleşme ile sadece dışarıdan zorlanmaya maruz kalmamış güvenlik bağlamında içeride dönüşümler yaşamıştır (Kaygusuz, 2007: 145). Küreselleşme ile birlikte güvenliğe yönelik tehdit algıları karmaşık hale gelerek devletlerin ve insanların risk algıları değışmiştir. Süreçle birlikte devlet tehdidi odaklı olan geleneksel güvenlik anlayışı yerini devlet dışı aktörlerin tehdit olarak görüldüğü yeni güvenlik anlayışına bırakmıştır (Ağır, 2015: 110).

21. yüzyılda geleneksel temeller, ortaya çıkan yeni durumlara karşı yetersiz kalmakta ve ihtiyaçlara cevap verememektedir. Küresel boyutta etkisi olan ekonomik, toplumsal ve ekolojik sorunlar artmıştır. Bu durum uluslararası teoriler çerçevesinde tartışılmakta ve güvenliğin kapsamı daha da genişletilmektedir. Hans Günter Brauch, güvenlik kavramını genişletmiş ve risk altındaki değer ile kimden korunması gerektiğine dair sınıflandırma yapmıştır. Brauch, güvenlik kavramını beş boyutta ele almış ve tehdit kaynaklarını sınıflandırmıştır. Ona göre; ulusal güvenlik kapsamında devletin güvenliği risk altındadır. Ulusal birliğe risk oluşturan faktörler diğer devletler ve terörizmdir. Toplumsal güvenlikte ise risk altındaki değer hayat kalitesidir. Milletler, tehdidi göçmenlerden ve yabancı kültürlerden almaktadır. İnsan güvenliğinde tehdit kaynağı; devletler, küreselleşme, küresel çevre sorunları, doğa ve terörizmdir. Çevresel güvenlikte ise insan güvenliğinin tam aksi durumu söz konusudur ve ekosistem güvenliği insanlık tarafından tehdit altında bulunmaktadır. Son olarak cinsiyet güvenliğinde; eşitlik ve kimlik risk altındadır. Kimlik ve cinsiyet ilişkileri erk tekelci kurumlar, ataerkillik ve totaliter tehdit kaynaklarından korunmalıdır (Brauch, 2008: 11). Tarihte yaşanan uluslararası büyük savaşlar ölçüsüz kaynak kullanımı nedeniyle sosyo-ekonomik ve çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir. 1970'lerin sonunda sınırları aşan çevre felaketlerinin yaşanması ile güvenlik kavramının kapsamı genişletilmiş sosyal ve çev-

resel sorunlar da tanıma dâhil edilmiştir. Bu kapsamda göç, çölleşme, tarım arazilerinin azalması, açlık, yoksulluk gibi küresel boyutta hissedilen sorunlar da artık tehdit olarak görülmektedir. Özellikle 11 Eylül terör saldırıları ile terörizm, organize suçlar, etnik ve dinsel çatışmalar, kaçakçılık da küresel tehdit unsurları arasına alınmıştır (Gurcan, 2012: 73). Güvenlik artık bir ülkenin tek olarak başa çıkamayacağı ulus aşan bir sorun haline gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte teknolojik ve sosyal sınırların ortadan kalkması yeni güvenlik tehditlerinin zor çözüldüğü bir uluslararası sistemi beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler, AB, NATO gibi uluslararası kuruluşlar son yıllarda sınır aşan risk ve tehditler konusunda faaliyet göstermektedirler (Ağır, 2015: 99-101).

Küreselleşen dünyada artan risk ve tehditler uluslararası savaşlar ile sonuçlanmasa da istikrarsızlığa neden olmaktadır. Yeni güvenlik tehdit ve sorunların temelinde kaynak çatışması vardır. Thomas Homer-Dixon'a göre kaynak yetersizliği sonucu ortaya çıkabilecek sorunların başında kıtlık gelmektedir. Kaynak kıtlığı sosyal, ekonomik ve siyasi temelli bölgesel çatışmalara neden olacaktır. Bu kaynak sıkıntısının çözümü için kaynağa olan bağımlılığın azaltılması gerekmektedir. Bu da ancak teknolojiyi verimli kullanabilmekle mümkün olabilmektedir. Aksi takdirde güçlü devletler, çevresel varlıklar açısından zengin fakat güçsüz devletler üzerinde hegemonya kurabilmektedir. Küreselleşme sürecine adapte olmayan devletlerin siyasi ve sosyal yapısı küresel bir tehdit haline gelebilecek unsurların oluşmasına zemin hazırlayabilmektedir (Dedeoğlu, 2013: 63). Bu durumun doğal bir sonucu olarak uluslararası sistemin içerisinde "başarısız devletler" ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin getirdiği etki ağı ile herhangi bir devlette meydana gelebilecek değişim uluslararası sistemi etkileyebilmektedir.

Siyasi, iktisadi, hukuki ve toplumsal alandaki temel fonksiyonların yerine getirilmesinde yetersiz kalan, süregelen yapısal sorunlarla boğuşan devletler başarısız devletler olarak tanımlanmaktadır.

Bir çatışma ortamı içerisinde olan bu devletler, terör örgütlerinin kolay hareket edebildiği, uyuşturucu ve kaçakçılığın denetim altına alınmadığı bir alan olduğundan uluslararası düzen için bir tehdit ortamı oluşturmaktadırlar (Rotberg, 2003: 4). Eski Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'a göre başarısız devletler terörizm için elverişli bir zemin veya geçiş güzergahı olmaya müsaittir. Bu devletler sınır komşularını başta olmak üzere diğer devletlerin istikrarını tehdit etmektedir ve bu durum küreselleşme ile her geçen gün artmaktadır (Garfinkle, 2005).

Teknolojik gelişmeler ile birlikte ivme kazanan küreselleşme, ulaşım ve iletişim alanlarında yeni olanaklar sunmuştur. İnternet ağının yaygınlaşması sosyal medyayı siyasi propaganda aracına dönüştürmüştür. Adalet, özgürlük, eşitlik talepleri daha geniş kitlelere ulaşmış ve halk hareketleri sosyal medya ile organize olmuştur. Bu hareketler siyasal yapıların değişmesine neden olduğunda güvenlik sorunları meydana gelmeye başlamıştır (Sancak, 2013: 131).

Yukarıda değinilen bilgiler doğrultusunda küreselleşmenin güvenlik anlayışında değişime neden olduğu görülmektedir. Küreselleşme ile birlikte artık yeni tehditler ortaya çıkmış ve devlet temelinde tanımlanan güvenlik anlayışı değişmiştir. Bilgi ve iletişim araçlarında yaşanan teknolojik gelişmelerle sınır aşan medya ağı güvenlik anlayışını temelden etkileyen bir faktör olmuştur.

4. Küresel Terörizmin Analizi

11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleşen terörist saldırılar ile terörizme dair kullanılan kavramlarda değişimler meydana gelmiştir. Bunlardan biri de daha önce kullanılmamış olan "küresel terörizm" kavramıdır (Örgün, 2001: 38). Küresel ya da uluslararası terör kavramı her ne kadar 11 Eylül saldırılarından sonra kullanılsa da terörün küresel mahiyetini temelleri 19. yy. a kadar gitmektedir. David Rapoport'a göre modern terörizm dört dalgadan oluşmakta ve ilk dalgası olan anarşist dalga ilk küresel ve gerçek anlamda uluslararası terörizm dalgasıdır (Rapoport, 2004: 47). Bu çer-

çevede, Rus arlığı'nda 2. Alexandr'a suikastla başlayan anarşist dalga, dünyaya yayılmaya başlamış ve anarşistlerin yaptığı terör eylemleri neticesinde 1890'lar "Suikastlerin Altın ağı" olarak adlandırılmıştır (50-52). Söz konusu anarşist dalganın neticesinde suikaste ve teröre maruz kalan liderler arasında Alman İmparatoru 1. Wilhelm, İspanya Kralı Alfonso, İtalya Kralı 1. Umberto, Fransa Cumhurbaşkanı Sadi Carnot gibi kişiler yer almaktadır. Anarşist terör dalgasını tırmandıran kişi ise 1878'de St. Petersburg Valisi'ni vuran Vera Zasulich'tir. Dolayısıyla Avrupa'yı yöneten liderler anarşist terörü "ortak tehdit" olarak görmüşlerdir. Ortak tehdit de uluslararası sistemdeki aktörleri bu konuda işbirliği yağmaya yöneltmiştir (Miller, 2022: 152-153). Anlaşılacağı üzere 19. yy. da yaşanan terör eylemleri bir coğrafyada sınırlı kalmamış ve sınır aşan bir nitelik göstermiştir. Rapoport'un modellemesine göre ikinci dalga anti-kolonyal, nc dalga yeni sol ve dördüncü dalga da 1979'da başlayan dini dalgadır (Rapoport, 2004: 47). Küreselleşmenin söz konusu dini dalganın 20. ve 21. yy. daki mahiyeti üzerine etkileri dikkate değer olmuştur.

Küreselleşme Batı değerlerinin dünyanın geri kalanında yaygınlaşması olarak görülmektedir. Bu durum siyasal ufalanmayı beraberinde getirmektedir. Siyasal bağlamda dağılma ve parçalanma ise beraberinde terörizm getirebilmektedir (Başeren, 2003: 57). Küreselleşme, hem terörü teşvik etmekte hem de onun yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle küreselleşmenin terörizm üzerindeki etkisinin niteliğini tespit etmek zordur. Bazı araştırmacılar ise ulus ötesi terörizmin küreselleşmeye bir tepki olarak ortaya çıktığını öngörmektedirler. Onlara göre ulus ötesi şiddet dalgasının arkasındaki itici güç kültürel ve ekonomik olarak karşılıklı etkileşim halinde olunmasıdır. Bu karşılıklı etkileşim şiddete yönelik bir motivasyona hizmet etmektedir (Schmid, 2011: 254-255). Terörizm ve küreselleşme ile ilgili yapılan çeşitli çalışmaları derleyen ve aralarındaki ilişkinin niceliksel bir değerlendirmesini yapan ilk kişiler Quan Li ve Drew Schaub olmuştur. Onlara göre küreselleşme ile terörizm arasındaki

ilişkinin artış göstermesinde terörist faaliyetleri  faktöre dayanmaktadır. Ticaretin artması ve sonucunda kaçakçılığın artması, terörist ağları için daha fazla finansman ve aklama fırsatlarının ortaya çıkmasıyla sonuçlanan finans akışının artması ve artan yabancı yatırımlar ile ulus ötesi olayların olasılığı artmaktadır. Değinilen bu etkiler küreselleşmenin terörizm üzerindeki kolaylaştırıcı etkisi olarak görülmektedir (Li ve Schaub, 2004: 230-250).

Jeopolitik uzmanlarına göre küreselleşme tek bir uygarlığın değerlerinin tüm dünyada egemen olmasıdır (Holton, 1998: 1). Küresel terörizmin sosyokültürel nedenlerinin başında Batılılaşma yolunda giden küresel süreç yer almaktadır. Amerikan kültürü, müziği, filmi, markaları, tüketim alışkanlıkları tüm dünyaya yayılmaktadır. Yaşam tarzının değermesi bölgesel endişe yaratmakta ve toplumda yerel kültürün korunması için harekete geçilmesi gerektiği dşuncesi yaygınlaşmaktadır (Barber, 2005: 63). Birçok bilim insanına göre de küreselleşme; Amerikan ve Batı değerlerinin diğer uygarlıklar üstünde hkimiyet kurmasıdır. Bu doğrultuda küresel terörizm de Amerikan ve Batı değerlerinin bu egemenliğini sorgulayan olgudur (Holton, 1998: 1). Küreselleşmenin darbesi Batı'nın ilerici kültürüne ayak uyduramayan uygarlıklara yönelmiştir. Bu süreçte baskı altında kalan uygarlıkların sosyal yapısı bozulmakta veya yok olma tehlikesi ile karşı karşıya gelmektedirler. Ancak bazı uygarlıklar değerlerini korumak için direnmektedir. Bu doğrultuda dünyayı üç gruba ayırmak mümkündür. Birincisi, küreselleşme bahanesi ile ilerici olarak gördüğü kendi kültürünü diğerlerine kabul ettirmeye çalışan grup, ikincisi, bu baskılara karşı şiddetle karşı çıkarak kendi değerlerini koruma altında tutmaya çalışan grup ve ncs, baskılara karşı savunma gücü olmayan grup (Rstomova, 2006: 15).

Yukarıda değinilen yaklaşıma göre baskı, direniş ve şiddete yol açmaktadır. Kreselcilerin bir diğer ifade ile kendi değerlerini diğer uygarlıklara yaymaya çalışan grubun uyguladığı baskıcı siya-

sete karşı bazı tepkiler, şiddet eylemleri ile gösterilmektedir. Bu durum da terörün ortaya çıkma ihtimalini arttırmaktadır.

Samuel Huntington'a göre modernleşme ve siyasal şiddet arasında bir bağ bulunmaktadır. Huntington'a göre gelişmekte olan toplumlar da siyasal şiddet modern toplumlara göre daha fazladır. Çünkü modernleşen toplumdaki beklentiler, o toplumdaki mevcut siyasal kurumlarca karşılanamayınca insanlar öfkelenmektedir (Huntington,1968: 39-59). Toplumun mevcut koşullarına birçok insan öfkelenmekte ve bu koşullar siyasal hedeflere yönelik saldırganlığı teşvik etmekteyse bu öfke zamanla siyasal şiddete dönüşmektedir (Skocpol, 2004: 36). John Nazpary'e göre Batı modernizminin dünyaya yayılması ve bunun kurumsallaşması Batı dışı ülkeler için umutsuzluktur (Nazpary, 2003: 9). Bu durum bazı zamanlar halkların haksızlığa uğradığı duygusuna kapılmasına neden olmaktadır. Bunun yanında bu toplumların beklentilerini arttırarak kendilerini ekonomik ve siyasal anlamda yetersiz bulabilmektedirler. Bu duygu da nefrete dönüşerek şiddete yönelebilmektedir (Dönmez, 2005: 91). Küreselleşme ile birlikte devletler ve sınıflar arasındaki eşitsizlik artmış, açlık ve fakirlik gibi sorunlar dünyayı tehdit eder hale gelmiştir (Ulrich, 1999: 125). Sınıflar arası gözlemlenen bu eşitsizlikler de tek başına terörizmin oluşmasına neden olmasa da terörizme evrimleşen şiddetin temel sebeplerinden biri olabilmektedir (Chua, 2003: 1-5). Kitlesele ölümlü terörizm de küreselleşmeden etkilenmektedir. Çünkü küreselleşmeden etkilenen gruplar arasında daha fazla sosyal mesafe olduğunda kitlesele şiddet olasılığı da yüksektir. Homojen toplumların terörizmi nadir yaşamasının sebeplerinden biri de budur (Schmid, 2011: 254).

Küreselleşme ile birlikte terörizm artık ulus aşan konumuna gelmiştir. Uluslararası olan terörizm dünya sahnesine yayılan terörizm olarak nitelendirilmektedir. Hedefler artık küresel bir kitleyi etkileyecek şekilde belirlenmektedir. Küresel terörizm, asimetrik savaşın, beklenmedik, öngö-

rülmeleyen siyasal şiddetin örneklerinden biridir. Ulus aşan siyasal şiddet olaylarını gerçekleştirenler, bu olayları kendi ülkelerindeki davalarını olumlu yönde etkileyeceklerini düşünerek yapmaktadırlar. Bu mantığa göre saldırı gerçekleştirenler ya ülke dışına çıkmakta ya da ülkelerinde uluslararası sembolik olan bir değeri hedef olarak seçmektedirler (Martin, 2017: 200-201). Küreselleşme ile birlikte teröristler hem coğrafi kapsam hem de yıkıcı yetenekler açısından güçlenmiştir. Terörizmi etkileyen değişkenler; hızlı modernleşme, demokratikleşme, terörün ekolojisi, hegemonya, ekonomik ve kültürel küreselleşmedir. Küreselleşme sadece insanların sınırsız olarak hareket etmesine olanak sağlamakla kalmayıp potansiyel olarak yıkıcı teknolojilerin de küresel olarak yayılmasına izin vermektedir. Küreselleşen yıkıcı teknoloji küresel şiddeti de mümkün kılan bir unsurdur (Schmid, 254).

11 Eylül'de gerçekleşen saldırılardan sonra terörizmin sınır tanımaz bir olgu olduğu ortaya çıkmıştır. Küreselleşme süreci ile gelişen ve yaygınlaşan teknoloji, terörizmin de genişlemesine katkı sağlamıştır. Küresel terörizm teknolojik yeniliklerden faydalanmış ve terörizmin; teknolojik terörizm olarak yeni ifade edilen formları ortaya çıkmıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Terörizme Karşı Mücadele Anlaşması'nda teknolojik terörizm; nükleer silah kullanılması veya kullanma tehdidi, radyolojik, kimyasal silah ve parçaların, mikroorganizmaların, radyoaktif maddelerin kullanılması, nükleer, ekolojik ya da kimyasal açıdan yüksek tehdit içeren tesislerin; toplumu korkutmak ya da hükümetin kararlarını değiştirmek için işgal edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Belirtilen bu suçlara ortak olunması, finanse edilmesi ve suçlardan birini yapmaya teşebbüs edilmesi de tanım kapsamına alınmıştır (United Nations, 2008: 195). Küresel terörizmin önemli özelliklerinden biri de örgütlerin enformasyon alanına girmeleri ve kendi enformasyon yapılarını kurmalarıdır. Bu şekilde toplum bilincini etkileyebilecek yöntemler geliştirmektedirler. Medya, toplumu hızlı bir şekilde etkilediğinden örgütler tarafından toplum içerisinde korku

yaratmak için kullanılmaktadır (Aslan, 2005: 10-11).

Medyanın etkisi 11 Eylül Terörist Saldırıları'nda da görölmüş ve medyada yer alan görüntülerle saldırının travması ulus aşan bir boyut kazanmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen saldırılar bir ülkenin iç güvenlik sorunu olmaktan çıkmış ve küresel bir boyuta ulaşmıştır. Bu saldırılardan sonra terörle ilgili yaklaşımların değişmesi ve terörizme karşı mücadelenin yeniden planlanması gerektiği anlaşılmıştır. Bu değişimin gerekli olmasının nedeni ise teröristlerin teknoloji ve çeşitli silahlara ulaşımının bulunması olarak açıklanmıştır. Daha önce gerçekleşen terör saldırıları bölge ya da ülke ile sınırlı kalmış ve küresel çapta bir sonuç doğurmamıştır. ABD'de çeşitli noktaları hedefine alan 11 Eylül Terörist Saldırılarının yarattığı etki küresel bir travmaya neden olmuştur. (Hoffman, 2002). Beck'e göre 11 Eylül saldırıları, uluslararası politikanın temellerini değiştirmiştir. 11 Eylül Terörist Saldırıları, travmatik ve teritoryal ötesi tehditleri gözler önüne sermiş ve küresel dayanışmayı tetikleyen önemli bir gelişme olmuştur (Beck, 2009: 12).

1990'lı yıllarda terör saldırıları teknolojik olanaklar kullanılarak gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Örneğin 1995 yılında Aum Shinrikyo tarikatı metroda Sarin gazı kullanarak bir saldırı gerçekleştirmiştir. Bu durum terörist saldırılar için yeni silahlar üretildiğini göstermektedir. (Crenshaw, 2003: 165). 2000'li yılların ilk yarısında ise terör saldırıları ile ilgili literatür tarandığında geleneksel terörü siyasi amaçlı kullanan terör örgütlerinin yerini toplu insan ölümlerine yol açan dini ideolojili uluslararası terör örgütlerinin aldığı görülmektedir (Laqueur, 1998: 89-97). Küresel terörizm, Laqueur'ın dördüncü dalgada belirttiği din motifli terörizm ile ilişkilendirilmiştir. Çünkü küresel terörizm 1980 sonrası El-Kaide ile somutlaşmıştır (Martin, 2006: 183). Kegley ise küresel terörizmi ölümcül olarak nitelendirmektedir. Ona göre küresel terörizm, sınırların önemini yitirdiği ve örgütlenmenin ağ şeklinde olduğu bir yapıdadır. Diğer yandan legal normların redde-

dildiği şiddetin araçsallaştırıldığı, şiddet üzerinden küresel çarpa propagandanın yapıldığı bir terörizm türüdür (Kegley, 2008: 4).

El- Kaide'nin 11 Eylül saldırıları terörizmle mücadelede yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Afganistan ve Irak'ın işgal edilmesi küresel terörizmin bir diğer örneği olan Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)'nin gelişmesine zemin hazırlamıştır. İŞİD hem klasik terör eylemleri gerçekleştirmiş hem de devlet benzeri bir formda yapılanmaya gitmiştir. Irak'ta ortaya çıkan bu örgüt küresel boyutta faaliyet gösteren bir terör örgütüdür (Özer, 2016: 257). Örgüt dünyanın çeşitli ülkelerinden elaman temin etmesi ile de küresel terörizmin farklı bir boyutuna örnek oluşturmaktadır (Cengiz, 2016: 176). Teknolojiyi çok iyi kullanan örgüt, korku propagandasının gücünü kavramış ve küresel düzeyde sosyal medya platformları dahil korku yaymayı başarmıştır (Napoleoni, 2015: 22). İŞİD kendi bulunduğu coğrafyada eylemler gerçekleştirmesinin yanında kendisine bağlı gruplar veya kendisinden etkilenen bireyler aracılığı ile de dünyanın farklı yerlerinde eylem gerçekleştirmektedir (Orton, 2017: 2). Bu durum örgütün küresel boyutta olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Yukarıda değinilen bilgiler doğrultusunda küreselleşme ve terörizm kavramlarının tek bir tanımı bulunmadığı görülmüştür. Ancak küreselleşmenin terörizmi tetikleyen unsurlarının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Terörizm tarih boyunca var olmuş ve toplumların istikrarına zarar vermiştir. Küresel terörizm, uluslararası ilişkiler ve dünya ekonomik sistemindeki etkilerinin artması ile birlikte 21. yy.ın önemli güvenlik sorunlarından biri olmuştur. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen terörist saldırılar ile birlikte terörizmin sınır tanımadığı ve küresel boyutta bir tehdit olduğu anlaşılmıştır. Bu saldırılardan sonra terörizm yeni bir nitelik kazanmış ve yeniden adlandırılmıştır. Küresel terörizmin ilk somut örneği El -Kaide olmuştur. 11 Eylül'den sonra küresel terörizm ile mücadele ise bir diğer küresel terör örgütü olan İŞİD'in gelişmesine neden olmuştur.

Şüphesiz ki El Kaide ve IŞİD uluslararası sistemde yaşanan dönüşümlerin çıktılarında bazılarıdır. Küreselleşme ve terör ilişkisi çerçevesinde özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD siyasetinde hakim ideoloji olan yeni muhafazakarlığın etkisi göz ardı edilmemelidir. Hatırlanacağı üzere 11 Eylül saldırılarından sonra ABD Başkanı George W. Bush'un ilan ettiği "teröre karşı küresel savaş" söylemi küresel ölçekte her bölgeyi etkilemiştir (McGlincey, 2010: 21). ABD bu savaşı varoluşsal bir savaş olarak nitelemiş ve batı tipi liberal demokrasi ilkelerinin tesisini amaçlamıştır. Fakat teröre karşı savaş, realist bir yeni muhafazakarlığa dönüşmüş ve istikrarı sağlayamamıştır (Nuruzzaman, 2006: 239). Aksine ABD'nin söz konusu politikaları, köktendinci karşı hegemonik hareketlere dönüşmüştür (Worth, 2015: 158). Aynı zamanda küresel terörün temsilcilerinden olan El-Kaide ve IŞİD söz konusu karşı hegemonik hareketlerin sonuçlarındandır.

Sonuç

Yüzyıllardır insanlığın doğayı kendi çıkarlarına uygun değiştirme çabaları birçok sorunun ortaya çıkmasına ve anarşik bir uluslararası sistemin varlığına neden olmuştur. Ancak günümüzde teknoloji ile doğrudan ilişkili olan küreselleşme yeni risk ve tehditleri beraberinde getirmiştir. Güvenlik tarih boyunca uluslararası ilişkiler disiplininin temel kavramlarından biri olmuştur. Yüzyıllar boyunca aktörler değişmiş, yaklaşımlar değişmiş ancak uluslararası ilişkilerin alt disiplini olarak araştırılmaya devam edilmiştir. 21. yüzyıla kadar olan dönemde devlet merkezli ve askeri güç odaklı güvenlik anlayışı eleştirel kuramla birlikte değişime uğramıştır. Artık güvenlik çalışmalarının merkezinde sadece devletler değil, insan, çevre, enerji gibi unsurlar da yer almıştır. Uluslararası sistemde yaşanan değişimler güvenlik kavramını da etkilemiştir. Dünya, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından küreselleşme olgusunun ivme kazandığı bir döneme girmiştir. Bazı düşünürler küreselleşmeyi; Batı'nın ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal değerlerinin uluslararası dünya çapında yayılması olarak ele almış-

tır. Bazıları ise pazar, ürün ve süreçlerin standartlaşması olarak algılamış ve sosyokültürel farklılıkların ortadan kalkması olarak yorumlamıştır. Küreselleşme ile birlikte teknolojik alanda gelişmeler ulaşım ve iletişimde yeni imkanlar ortaya çıkarmıştır.

Küreselleşme ile birlikte geleneksel olarak askeri bir kavram olarak değerlendirilen güvenliğin aktörleri de değişmiştir. Güvenliğin kapsamı genişledikçe çevre kirliliği, etnik çatışmalar, göç gibi birçok güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de terörizmdir. Tarihsel açıdan terörizmin antik çağlara kadar gittiği görülmektedir. Analistler 1990'lı yılların sonunda terörün yeni unsurlarla farklı bir boyut kazandığı konusunda aynı fikri paylaşmaktadırlar. Ancak terörizmin küresel bir güvenlik sorunu olması 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleşen terör saldırıları ile olmuştur. Bu tarihten sonra uzmanlar terörizmin karakteristiğinde köklü bir değişimin olduğunu; küresel terörizmin geleneksel terörizme göre daha ölümcül bir tehlike taşıdığını belirtmişlerdir. 11 Eylül Terör Saldırıları'ndan sonra terörizmin sınır tanımadığı ve kavramsal olarak yeniden ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Terörizm küresel bir güvenlik sorunu olarak kabul edilmiş ve mücadele için devletlerin birleşmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu saldırılardan sonra terörizm yeni bir nitelik kazanmış ve yeniden adlandırılmıştır. Daha önce literatürde tanımlanmamış "küresel terörizm" kavramı ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme sürecinde dünya hükmedenler ve hükmedilenler olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu durum ise Batı değerlerini kabul ettirmeye çalışanlar ve Batı'ya alternatif dünya düzenlerini kurmak isteyen aktörler arasında bir çatışma alanı yaratmıştır. Bu çatışma siyasal şiddeti körükleyebilmiş ve bu şiddet terör eylemlerine kadar gidebilmiştir. 11 Eylül Terörist Saldırıları'ndan sonra terörizmin sadece stratejisinin değil silahlarının da değiştiği görülmüş ve küreselleşmenin terör örgütlerine olan katkısı üzerinde konuşulmuştur. Soğuk Savaş sonrası değişen dünya düzeni, çok kutuplu sistem küreselleşmenin egemenliği ola-

rak adlandırılmıştır. "Küresel terörizm" kavramının da bu değerleri sorgulayan bir olgu olarak çıktığı görülmüştür.

Terörizm 21. yüzyılda küresel bir karakterdedir ve küresel bir sorun olmaya da devam etmektedir. Terörizmin hedefi artık küresel hedeflerdir ve eylemlerinin sonuçları da küresel çapta olmaktadır. Uluslararası terör, pek çok açıdan küresel bir politikanın yansıması olmuştur. Küresel çapta güvenlik sorunu olan terörizm için ortak bir tanım etrafında birleşip mücadelenin de ortak yürütülmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Ağır, B. S. (2015). Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl: 11, Sayı: 22, s. 97-131
- Arenas, J. F. (2008). From Homer to Hobbes and Beyond: Aspects of Security in the European Tradition. In H. G. Brauch, O. U. Spring, C. Mesjasz, J. Grin, P. Dunay, N. C. Behera, P. H. Liotta, *Globalization and Environmental Challenges*, Springer, p. 263-277.
- Arıboğan, D. Ü. (2003). *Tarihin Sonundan Barışın Sonuna*. Timaş Yayınları.
- Aslan, A. (2005), *Türkiye’de Medya-Toplum İlişkisi Ve Medyanın Profesyonellik Etiği Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*, Akademik Bakış, Sayı: 5
- Bakan, Z.A. (2007). Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye’nin Güvenlik Algılamaları. *21. Yüzyıl*, 1(3).
- Balcı, A. (2015). *Realizm, Uluslararası İlişkilere Giriş-Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Baldwin, D. (1996). Security Studies and the End of the Cold War. *WorldPolitics*, (48) 1, p. 117-141
- Baldwin, D. A. (2004). Güvenlik Kavramı. K. Kasım, & Z. A. Bakan (Dü) içinde, *Uluslararası Güvenlik Sorunları* (Ç. Şahin, Çev., s. 1-36). ASAM Yayınları.
- Barber, B. (1996). *Jihad vs McWorld: Terrorism’s Challenge to Democracy*. Ballantine Books.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı, *Uluslararası İlişkiler*, 5 (18), 69-85.
- Beck, U. (2009). Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision. *Constellations*, 16(1). S. 3-22.
- Booth, K. (2003). Güvenlik ve Özgürleştirme. Çev. Çiğdem Şahin, *Avrasya Dosyası. Güvenlik Bilimleri Özel Sayısı*. 9(2).
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü, *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 1-47.
- Brown, C., & Ainley, K. (2007). *Uluslararası İlişkileri Anlamak*. Yayın Odası.
- Buzan, B. (1983). *People, States and Fear*. Wheatsheaf Books.
- Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf.
- Cengiz, M. (2016). *Orta Doğu’da Küresel Tehditler: Suriye Krizi ve IŞİD Terörü*, Ankara: Adalet Yayınları.
- Chua, A. (2003). *World on Fire : How Exporting Free-Market Democracy Breeds Ethnic Hatred and Global Instability*. William Heinemann.
- Collins, A. (2017). *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*. Röle Akademik Yayıncılık.

- Crenshaw, M. (2003). Why the America the Primary Target? Terrorism as Globalized Civil War. The New Global Terrorism içinde, (der), Charles W. Kegley, Jr. London.
- Dedeoğlu, B. (2003). Uluslararası Güvenlik ve Strateji. Derin Yayınları.
- Dedeoğlu, Ç. (2013). Güvenliğin Doğası Doğanın Güvenliği, Paraf Yayınları, İstanbul.
- Dönmez, R. Ö. (2005). Küreselleşme, Batı Modernliği ve Siddet : Batıya Karşı Siyasal İslam. Uluslararası İlişkiler Dergisi. 1(4)
- Dunne, T. & Wheeler, N.J. (2004). We the Peoples: Contending Discourses of Security in Human Rights Theory and Practice. International Relations, (18)1.
- Elman, C. (2008). Neorealism: Walt's Theory of International Politics. P. D. Williams (Dü.) içinde, Security Studies: An Introduction. Routledge.
- Garfinkle, A. (2005). A conversation with condoleeza rice. The American Interest. Alındı <https://www.the-american-interest.com/2005/09/01/a-conversation-with-condoleeza-rice/>
- Gurcan, M. (2012). Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar, *Teoriler Işığında Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Atilla Sandıklı (editör), Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- Hoffman, B. (2002). Terorizm i Borba s Nim Posle 11 Sentyabrya (11 Eylül sonrası terörizmle Mücadele), <http://usinfo.state.gov/journals/itgic/0902/ijgr/gj01.htm>
- Holton, R. (1998). Globalization and the Nation-State, Mac-Millian Press.
- Huntington, S. (1968). Political Order in Changing Societies, Yale University Press.
- Jane, M. (2016). "Risk Toplumu" Kavramı Çerçevesinde Post-Westphalian **Dönemde Değişen** Güvenlik Paradigmasının Analizi. İçinde T. Arı & B. Özdal (Ed). Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışları, Dora Basım, s. 759-776.
- Kardaş, T. (2007). Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl? Z. Dağı (Dü.) içinde, Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus Devletten Küreselleşmeye (s. 125-152). Alfa Yayınları.
- Kaygusuz, Ö. (2007). Küreselleşme ve Ulusal Güvenlik Devleti: Geri Dönüş Mümkün mü?, Mülkiye Dergisi, 31(255), s. 137-153.
- Kegley, C. W. (2008). Introduction. Charles W. Kegley (der.). The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Controls, Pearson.
- Kırış, R. (2018). Uluslararası Güvenlik Sisteminde Değişen Güvenlik Algısı Ve Türk Dış Politikası, (Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler, Atılım Üniversitesi.
- Krause, K. & Williams, M. C. (1996). Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods. Mershon International Studies Review, (40) 2, p.229-254
- Laqueur, W. (1998). Postmodern Terrorism. In The Global Agenda : Issues and Perspectives, (der) Charles, W Kegley, Eugene R. Wittkopf, Mac Graw Hill.
- Li, Q. ve Schaub, D. (2004). Economic Globalization and Transnational Terrorism: A Pooled Time-Series Analysis. Thr Journal of Conflict Resolution, 48 (2). p. 230-258

- Luciani, G. (1989). The Economic and Content of Security. *Journal of Public Policy*. 8(2).
- Mark, N. (2004). Pitfalls of Emancipation and Discourses of Security: Reflections on Canada's "Security with a Human Face". *International Relations*, 18(1), 109-123
- Martin, G. (2006). *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives and Issues*, London: SAGE Publications.
- Martin, G. (2017). *Terörizm-Kavramlar ve Kuramlar*. Adres Yayınları.
- Mc Glinchey, S. (2010), Neoconservatism and American Foreign Policy, *Politikon, The IAPSS Journal of Political Science*, 16, 21-33.
- Miller, M. A. (2022), *Uzun On Dokuzuncu Yüzyılda Avrupa'da Siyasal Şiddet*, Ed. Erica Chenoweth, Richard English, Andres Gofas, Stathis N. Kalyvas, içinde *Terörizmin El Kitabı*, çev. Ensar Macit, İmran Samancı, Ankara, Siyasal Kitabevi, p. 143-158.
- Napoleon, L. (2015). *İslam ve Modern Cihat: İslam Devleti ve Ortadoğu'nun Yeniden Çizilmesi*. Altınbilek Yayınları.
- Nazpary, J. (2003). *Sovyet Sonrası Karmasa : Kazakistan'da Sıddet ve Mülksüzleşme*. İletişim Yayınları
- Nuruzzaman, M. (2006). Beyond the Realist Theories: "Neo-Conservative Realism" and the American Invasion of Iraq, *International Studies Perspectives*, 7, 239-253.
- Orton, K. (2017). *Foreign Terrorist Attacks By The Islamic State, 2002-2016*, Center for the Response to Radicalisation and Terrorism Report, Henry Jackson Society.
- Örgün, F. (2001). *Küresel Terör, Okumuş Adam Yayınları*.
- ÖZCAN, A. B. (2011), *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri*. Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 22, 451-470.
- Özer, A. (2016). *Kabul Devlet ve IŞİD*. Fatma Taşdemir (der.). *Suriye, Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Rapoport D. C., (2004), *The Four Waves of Modern Terrorism*, Audrey Kurth Cronin, James M. Lused (Ed.) *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*, Georgetown University Presss. Washington, s.46-73.
- Ritzer, G. (2010). *Globalization: A Basic Text*, Wiley-Blackwell, West Sussex
- Rotberg, R.I. (2003). *State failure and state weakness in a time of terror*. Brookings Institution Press, Washington, D.C.
- Rüstemova, S. (2006). *Küresel Terörizm, (Yüksek Lisans Tezi)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler, Ankara Üniversitesi.
- Sancak, K. (2013). *Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, s. 123-134.
- Sandıklı, A. (2012). *Teoiler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*. Bilgesam Yayınları.

- Schmid, A. (2011). *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. Routledge.
- Sean, K. (2006). *Global Security in the Twenty-First Century*, Rowman & Littlefield Publishers.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin Karşılaştırılmal Bir Çözümlemesi*. İmge Yayıncılık.
- Tanrısever, O. (2014). Güvenlik, 107-123. Ed. A. Eralp içinde *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Tickner, J. A. (1992). *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. Columbia University Press. Alındı, https://www.researchgate.net/publication/31737856_Gender_in_International_Relations_Feminist_Perspectives_on_Achieving_Global_Security_JA_Tickner
- Tür, Ö., & Koyuncu, Ç. (2010). Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(26), 3-24.
- Ulrich, B. (1999). *World Risk Society*. Polity Press.
- Urhal, Ö. (2009). *Küreselleşen Dünyada Güvenlik (Milli Güvenlik, Kamu Güvenliği, Örgütlü Suçlar ve Suç İstihbaratı)*, Adalet Yayınevi, Ankara
- Walt, S.M. (1991). The Renaissance of Security Studies, *International StudiesQuarterly*, 2(35). 211-239.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Worth, O. (2015). *Rethinking Hegemony*, London, Palgrave.
- Yılmaz, S. (2017). *Uluslararası Güvenlik, Teori, Pratik ve Gelecek*. Kaynak Yayınları.
- Zengingönül, O. (2004). *Küreselleşme-Yoksulluk Gelişmişlik Ve İşgücü Piyasaları Ekseninde, Adres Yayınları*.

Extended Summary

Security is an important concept in the discipline of international relation. Variables have to be taken into account while defining the security. In general, security is the state of staying away from threats and fears. The actors of security have changed throughout history. A security approach that focused on military power dominated the international system in the nineteenth and twentieth centuries. In the twenty first century it is seen that critical security theory has developed. However, human and environmental elements are at the center of security studies. The international system entered a period of rapid change after the Cold War. In this process, new security trends have emerged. The remarkable development in this process is globalization. Globalization is a process of international integration that occurs through the interactions of products, cultures and ideas. Shortly globalization is a process of increasing social and economic integration among countries.

Globalization has affected security studies. With globalization, the scope of security has expanded. Security studies were limited to military strength before World War II. However, the transformation that has taken place in the structure of the international system since the 1990s has brought new threat definitions. Security studies towards the end of Cold War, concept of the security has been broadened and deepened by violence, fright and risks. Migration, environmental pollution, famine, climate change, conflict and terrorism have begun to be discussed as security problems.

Terrorism is defined differently by governments, researchers and international organizations in the world. In general, terrorism is the use of violence to create a general climate of fear in a society so as to achieve a political goal. There is no common definition of terrorism. However, generally share some common element. This element is politically motivated acts of violence. Modern terrorism can be traced back to nineteenth century revolutionary radicalism. Technological developments in the mid and late 19th century also played an important role in the rise of terrorism. According to David Rapoport, modern terrorism progresses in four waves. David Rapoport's concept of four waves of terrorism, from anarchist terrorism in the 1880s, through nationalist waves in the early and mid - 20th century, to the present religious wave, is one of the most influential concepts in terrorism studies. The first wave started with the Russian populist group Narodnaya Volya in the 1880s and continued into the early decades of the 20th century. It was followed by an anti-colonial wave from the 1920s to the 1960s, a New Left wave from the 1960s. And finally, the fourth wave is the "Religious Motivated Wave" that emerged with the Iranian Islamic Revolution (1979).

Terrorism, a threat to fragile states by destabilizing political systems. Terrorism threatens civil rights. Moreover, Terrorist groups benefited exploit security vulnerabilities and from weak governments. After the September 11 terrorist attacks, terrorism gained a global dimension. Al Qaeda hijacked four commercial passenger airplanes and carried out suicide attacks against targets on September 11, 2001. Two of planes were flown into the World Trade Center in USA. Within a few hours, both of the twin towers collapsed. Almost 3000 people were killed in the this terrorists attacks. These violent events on September 11 were televised around the world and it created global fear. According to experts, terrorism is now more deadly and it can reach everywhere. Therefore, definition of terrorism should be reconsidered.

The September 11 attacks ushered in a new era in the counter terrorism. After these attacks US President George Bush declared a 'War on Terror' and stated that defeating terrorism was now the world's fight. Thus American, British and Afghan United Front forces were deployed to destroy al-Qaeda on 7 October 2001 in Afghanistan.

The September 11 terror attacks were a defining event for global extremists and terrorists. After the September 11 attacks, terrorism has been observed that reached a larger mass and became more destructive. Like organizations in the world, terrorist groups have benefited from globalization and have been use technologies. Thus, these organizations began to be influential at the global level. Ease of communication and transportation have turned into destructive and lethal weapons in the hands of terrorist organizations. In short, terrorist organizations are now is became global. Today, terrorist organizations have a that can think and organize globally, target local targets, organize in a flexible structure, make quick decisions and be implemented. terrorist organizations that can transform themselves needs to be the fight against at the same pace.

The purpose of this article examines the evolution of security and global new threats. This article focus on recent developments in the security studies. In this context, article explains how terrorism has become global.

Avrupa Birliği'nde İklim Normlarının Yayılması Sorunsalı

The Problem of The Diffusion of Climate Norms in the European Union

İlke TAŞDEMİR*

* Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi.

E-mail: ilkeulutass@gmail.com

 ORCID: orcid.org/0000-0002-7742-1001

Öz

Uluslararası işbirliğinin sağlanmasında, barışın sürdürülebilirliğinde ve rejimlerin inşasında rol alan normlar, aktörleri şekillendiren ve doğru davranışın ne olması gerektiğini vurgulayan anlayışlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira birçok disiplinin araştırma nesnesi olan normların rolünün ortaya çıkarılmasında “norm kurumsallaştırılması”, “norm içselleştirilmesi”, “norm yerelleşmesi” gibi pek çok farklı kavram üzerinde durulmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplininde ise normların irdelenmesinde aktörlerin yükümlülük oluşturma çabaları, saygınlıklarını artırma arzuları, güvenlik ya da savaş gibi olgular etkili olmuştur. Bu bağlamda aktörlerin kendilerini güvensiz hissettiği ve çözüm arayışında olduğu olgulardan biri olan iklim değişikliği, iklim normlarının araştırılmasında rol oynamış, aktörlerin küresel iklim krize yönelik sorumluluk alması ve işbirliğinin sağlanması ön plana çıkan konular arasında yer almıştır. Uluslararası işbirliğinin sağlanmasında Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi aktörler, uluslararası iklim rejiminin inşası görevini üstlenen iklim normlarının yayılmasında önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda çalışmamızın temel araştırma sorusunu, Avrupa Birliği'nde iklim normlarının yayılmasının yerelleşme kavramı ile açıklanıp açıklanamayacağı oluşturmaktadır. Türkçe literatürde iklim normlarına ve bu normların nasıl yayıldığına yönelik kapsamlı bir çalışmanın olmaması çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda araştırma yöntemi olarak içerik analizini temel alan çalışma iklim normlarını ele almasıyla Türkçe literatüre katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, Normlar, İklim Normları, Avrupa Birliği, Yerelleşme.

Abstract

Norms, which play a role in ensuring international cooperation, sustainability of peace and construction of the regimes appear as understandings that shape actors and emphasise the what right behaviour should be. Many different concepts such as “norm institutionalization”, “norm internalization” and “norm localization” have been emphasized in order to reveal the role of norms, which are the object of research of many disciplines. In the context of International Relations, actors' efforts to create obligations, their desire to increase their prestige, and phenomena such as security or war are effective facts in examining norms. In this framework, climate change, which is one of the phenomena in which actors feel insecure and seek solutions, has played an important role in the research of climate norms. And also taking responsibility or ensuring cooperation by actors for this global climate crisis has been among the prominent discussion topics. In ensuring international cooperation, such actors as the United Nations and the European Union have played an important role in the diffusion of climate norms, which undertake the task of building the international climate regime. In this context, the main research question of our study is whether the diffusion of climate norms in the European Union can be explained by the concept of localization. The lack of a comprehensive study on diffusion of climate norms in Turkish literature reveals the importance of the study. The study, which based on content analysis as a research method, aims to contribute to the Turkish literature on climate norms.

Keywords: Climate Change, Norms, Climate Norms, European Union, Localization.

To Cite This Article/Bu Makaleye Atıf İçin: Taşdemir, İ. (2023). Avrupa Birliği'nde İklim Normlarının Yayılması Sorunsalı. *Journal of Diplomatic Research*, 5(2), 76-95.

Giriş

Son yılların en çok tartışılan çevre problemlerinden biri olan iklim değişikliğinin sosyal, ekonomik ve siyasi boyutlarının olması konunun çok yönlü ele alınmasını sağlamış, bugün karşılaştığımız sıcaklık artışı, kuraklık gibi etkilerinin yanı sıra meydana gelebilecek olan iç çatışma (Köni & Özdal, 2016: 1-3) ve göç (Özdal & Vardar, 2021: 10-14) gibi unsurların dikkate alınmasına yol açmıştır. Küresel iklim krizine çözüm bulma amacıyla uluslararası sistemde yer alan aktörler iklim normlarına başvurmuş, iç ve dış politika yapım süreçlerinde azaltım, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk, sürdürülebilir kalkınma gibi pek çok norm tartışılmaya başlanmıştır (Braun, 2014; Moellendorf, 2009). Bu süreçte ise “*dış politikanın araçlarından biri olan, ilişkilerin barışçıl yöntemlerle yürütülmesi*” anlamına gelen diplomasi (Özdal, 2020: 34) kilit rol oynamış ve söz konusu süreçte Birleşmiş Milletler Taraflar Konferansları ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda iklim değişikliği ile mücadelede tarihsel sorumluluğu olan aktörlerin iklim normları desteklemesi önem taşımakla birlikte, uluslararası alanda Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi aktörler norm yayılımı sürecinde ve müzakerelerde sorumluluk üstlenmiştir.

Çalışmamızda iklim normlarının uluslararası alanda yayılım süreci ve AB’de iklim normlarının yayılmasının yerelleşme kavramı ile değerlendirilip / değerlendirilemeyeceği irdelenecektir. Normların uluslararası antlaşmaların bir bileşeni olması nedeniyle iklim normlarının kurumsallaştırılmaya çalışıldığı Kyoto Protokolü ve Paris Antlaşması ve bu antlaşmaların oluşmasına olanak sağlayan müzakere süreci çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle iklim normlarına yönelik kuramsal bir bakış açısı getirilerek iklim normların hem uluslararası alanda hem de AB içinde yayılma sürecinin anlaşılmasını sağlamak amaçlanmıştır.

Bu bağlamda, norm yayılımını açıklamaya yönelik olarak literatürde “*Boomerang Model*”, “*Spiral Model*” ve “*Cultural Match*” gibi çok farklı model-

ler ortaya konulmuştur (Keck & Sikkink: 2014; Risse, Ropp & Sikkink: 1999; Legro: 1997). Norm yayılımında birinci dalga olarak nitelendirilen norm çalışmaları uluslararası açıklamalara öncelik verip aktörlerin, iknânın ya da propagandanın rolünü analiz ederken; ikinci dalga norm çalışmaları norm yayılımında yerel, siyasi ve kültürel etkilere, ulusal normlar ile uluslararası normlar arası uyuma odaklanmıştır (Acharya, 2004: 242). Ayrıca Türkçe literatürde normların Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki yeri (Bodur Ün, 2020), IRENA’nın norm oluşturucu rolü (Yesevi, 2015), norm yayılımı (Tabak, 2021), insan hakları (Bal, 2021) ve cinsiyet eşitliği (Tabak vd., 2022), yayılım olmadan norm oluşumu (Bodur Ün & Tabak, 2023) kapsamında incelenmiştir.

Bu çalışmada ise Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink’in “*International Norm Dynamics and Political Change*” isimli çalışmalarında ortaya koymuş oldukları “*Norm Life Cycle / Normun Yaşam Döngüsü*” mekanizması (1998) ile iklim normlarının yayılım süreci ayrıntılı bir şekilde sunulmaktadır. İklim normlarının yayılım sürecinin Finnemore ve Sikkink’in ortaya konmuş olduğu mekanizmada açıklanan aşamalarla örtüşmesi nedeniyle çalışmanın Normun Yaşam Döngüsü ile açıklanmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Normun Yaşam Döngüsü’nün yanı sıra normların nasıl yayıldığına dair Amitav Acharya’nın yerelleşme üzerine ortaya koymuş olduğu kuramsal çerçeve (2004) çalışmamıza yol gösterici nitelikte olmuştur. Çalışmamızda yerelleşme kavramının seçilme nedeni ise AB içindeki norm yayılımının söz konusu kavram çerçevesinde açıklanıp açıklanamayacağı düşüncesidir. Türkçe literatürde iklim normlarına ilişkin çalışmaların çok yeni olduğunu söylemek mümkün olmakla birlikte, içerik analizinin yöntem olarak ele alındığı çalışmamız sürdürülebilir kalkınma ve ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk gibi iklim normlarını ve AB içindeki konumunu irdeleyerek Türkçe literatüre katkı sağlamayı amaçlamıştır.

I. Kuramsal Perspektif: Norm Yayılımı, Normun Yaşam Döngüsü ve Yerelleşme

Farklı disiplinlerin ortak araştırma nesnesi olarak karşımıza çıkan normlar (Axelrod, 1986: 1109), Uluslararası İlişkiler disiplininde geleneksel kuramların olayları açıklamadaki yetersizliğinin (Price & Reus Smit, 1998: 265) aksine Sosyal İnşacılar tarafından sıklıkla tartişılan bir konu haline gelmiştir. Sosyal İnşacılar maddi olmayan unsurların işlevini analiz etmeye çalışarak (Ruggie, 1998: 18-27), aktörlerin içinde yer aldıkları ortamın sosyal yönüne dikkat çekmiştir (Chcekkel, 1998: 324-348). Zira irdelenmeye çalışılan bu süreç uluslararası sistemde yapı ve yapanın çift yönlü etkileşim ve oluşum aşamasına vurgu yapmakta (Adler, 1997: 322; Wendt, 2021: 243; Rumelili, 2014:158) ve aktörlerin anlam dünyasını ön plana çıkarmaktadır (Rumelili, 2014: 151-172.). Bu çerçevede disiplin içinde Büyük Tartışmalar (Yalvaç, 2014: 44) arasında yer alan Pozitivizm ve Post-pozitivizme dayanan Sosyal İnşacılık (Küçük, 2017: 326-327), uluslararası sistemin “*kültürel ve sosyal bir boyutunun olduğunu*”, bu boyutun ise fikirler, söylemler, ortak anlayışlar, normlar gibi unsurlardan oluştuğunu iddia etmiştir (Rumelili, 2014: 154-157).

Bu bağlamda Nicholas Onuf ve Friedrich Kratochwil başta olmak üzere Sosyal İnşacıların öneme üzerinde durduğu normlar (Tabak, 2017a: 140-150), “*aktörlerin çıkarlarını ve kimliklerini oluşturan, beklentiler yaratan ve uygun davranışın ne olması gerektiğini belirleyen özneler arası anlayışlar*” olarak karşımıza çıkmaktadır (Björkdal, 2010: 21). Sosyal İnşacılar devletlerin çıkarlarının ve amaçlarının normlarla yeniden oluşturulduğunu iddia etmiş ve normların anlamlandırılmasına yönelik “norm savunuculuğu”, “norm yayılımı”, “norm kurumsallaşması”, “yerelleşme”, “norm içselleştirilmesi” gibi pek çok kavram üzerinde durmuştur (Finnemore & Sikkink, 1998). Örneğin norm savunuculuğu normların birey, devlet ya da sivil toplum gibi aktörler tarafından yayılması, benimsetilmesi görevini ifade ederken, norm kurumsallaşması normların uluslararası alanda birçok devlet tarafından kabulüne ya da kurum-

sallaştırılma sürecine vurgu yapmaktadır (Tabak, 2014; Tabak, 2017a).

Ancak belirtmek gerekir ki normlar üzerine yapılmış olan incelenmeler ya da ortaya konulmuş olan kavramlar bunlarla sınırlı değildir. Bu çerçevede normların rolünün anlamlandırılması için “Sonuççuluk Mantığı / Logic of Consequentialism”, “Uygunluk Mantığı / Logic of Appropriateness”, “İletişimsel Mantık / Logic of Arguing” ve “İhtilaflılık Mantığı / Logic of Contestedness” olmak üzere dört farklı eylem mantığı tartişılmıştır. (Tabak, 2017a: 154-164; Tabak, 2014: 24). Söz konusu eylem mantıkları içinde yer alan sonuççuluk mantığı aktörlerin çıkarlarının eylemlerini etkilediği üzerinde dururken, uygunluk mantığı doğru olana yönelik davranış kalıplarına vurgu yapmaktadır. İletişimsel mantık ise söylemlere ve ortak anlayışlara değinirken (Kratochwil, 1989: 12), ihtilaflılık mantığında kabul görmüş doğru bilginin varlığı sorgulanmıştır. Lakin sonuççuluk mantığı, ana akım kuramların varsayımlarını çözümlenmede işlevsel iken, diğer eylem mantıkları daha çok Sosyal İnşacı yaklaşım için açıklayıcı olmaktadır (Tabak, 2014: 24).

Hiç şüphesiz eylem mantıklarının anlamlara yapmış olduğu vurgu normların rolünün ortaya çıkarılması açasından önemlidir. Bu durum bir anlamda normların aktör davranışlarına anlam yükleme, yön verme, esin kaynağı olma ya da meşrulaştırma gibi birtakım roller üstlendiğini göstermektedir. (Kratochwil & Ruggie, 1986: 767-768). Diğer bir ifade ile belirtirsek aktörler farklı sebepler göstererek normlara müracaat etmişlerdir. Bunun yanı sıra normların uluslararası rejimlerin unsurları arasında yer alması (Keohane, 1983:158), uluslararası antlaşmalarda karşımıza çıkması ya da rejimleri değiştirebilme yetisi (Krasner, 1983: 4) normların rolü hakkında yol gösterici olmaktadır. Bu doğrultuda normlar açıklama amacı taşıyarak aktörlerin çıkarlarına (Klotz, 1995: 460) ve tercihlerine işık tutmakta (Kratochwil, 1989:10) aktör eylemlerinin dönüşmesine yol açmaktadır (Zehfuss, 2004: 15-19). Dolayısıyla normların aktörler arasında yayılma-

sı, aktörler tarafından kabul edilmesi ya da reddi uluslararası rejimleri, antlaşmaların uygulanma biçimini ya da kurumsallaşma çabalarını etkileyebilmektedir (Axelrod, 1986).

Bu bağlamda çalışmamızda ele alınan, Finnemore ve Sikkink tarafından ortaya konulan Normun Yaşam Döngüsü, normların ortaya çıkışından içselleştirilmesine kadar, normların nasıl yayıldığına yönelik yol göstermektedir (1998). Detaylandırarak olursak, üç farklı safhadan oluşan bu süreçte ilk basamak “*norm emergence / normun ortaya çıkışı*”dır. Bu evre norm girişimcilerinin¹ devletleri iknâ etmeye çalıştığı, söylem ile normlara yönelik bilinci arttırmaya çalıştığı evredir. “*Norm cascade / norm kademelenmesi*” olarak adlandırılan ikinci safha ise devletlerin desteğini ve sosyalleşmeyi ön plana çıkaran, aktörlerin norm takipçisi olması için desteklendiği süreçtir. “*Internalization / içselleştirme*” olarak adlandırılan son evre ise normun ön yargısız kabul edildiği evredir. Normun yaşam döngüsünde her bir evrede farklı aktörler, iknâ mekanizmaları ve motivasyonlar bulunmaktadır.

Bu kapsamda normların nasıl yayıldığına, hangi faktörlerin etkili olduğuna ya da motivasyonlarının neler olduğuna yönelik aşağıdaki tablo sürecin nasıl işlediğine yönelik ayrıntılı bilgi sunmaktadır (Finnemore & Sikkink, 1998: 898).

Normun Yaşam Döngüsü	Normun Ortaya Çıkışı	Norm Cascade / Norm Kademenlenmesi	İçselleştirme ²
Aktörler	Norm girişimcileri Örgütsel platformlar	Devletler Uluslararası örgütler Networkler	Hukuk Bürokrasi Meslekler
Motivasyonlar	Fedakârlık Empati Taahhüt Fikirselsel unsurlar	Meşruiyet İtibar Saygınlık	Uyum sağlama
Dominant Mekanizmalar	İknâ	Sosyalleşme Kurumsallaşma Kanit	Alışkanlık Kurumsallaşma

Tablo I. Normun yaşam döngüsü³

Tablodan da anlaşılacağı üzere ilk aşamadan son evreye kadar olan süreçte normların ortaya çıkmasında, yayılmasında ve içselleştirilmesinde norm girişimcileri, örgütler, devletler, bürokrasi gibi aktörler; empati, taahhüt, uluslararası alanda saygınlık kazanma gibi motivasyonlarla ve iknâ, kurumsallaşma, sosyalleşme alışkanlık hâline getirme benzeri yöntemlerle normlar üzerinde etkili olmaktadır.

Norm yayılımına ilişkin çalışmamızda incelenen bir diğer mekanizma “*yerelleşme*”dir. Bu bağlamda Amitav Acharya “*How Ideas Spread: Whose Norms Matter? Norm Localization and Institutional Change in Asian*” isimli çalışması ile normların bölgesel aktörler üzerindeki etkisini ve yerelleştiğini analiz

¹ Türkçe literatürde “Normatif Girişimciler” ya da “Norm girişimcileri” olarak farklı kullanımları mevcuttur (Karzaoğlu & Çatı, 2021).

² İçselleştirme kavramı literatürde tartışmalı olup, içselleştirilme gerçekleşmeden de sosyalleşmenin mümkün olduğu tartışılmıştır (Tabak, 2017b: 176).

³ Söz konusu tablo, Finnemore ve Sikkink tarafından kaleme alınan “International Norm Dynamics and Political Change” çalışmadan alınarak tarafımızca Türkçe’ye çevrilmiştir (Finnemore & Sikkink, 1998: 898).

etmiştir. Acharya, çalışmasında normların nasıl yayılım sağladığından ziyade hangi düşünsel faktörlerin yayıldığını, kim tarafından desteklendiğini ve yerel aktörlerin yabancı normları inşa sürecini irdelemiştir. Bu anlamda Acharya'nın ortaya koymuş olduğu mekanizmanın merkezinde "ortaya çıkan ulusötesi normlar ile önceden var olan bölgesel normatif ve sosyal düzen arasındaki çekişme" yer almış ve "yabancı fikirlerin söylem, çerçeveleme, aşılama ve kültürel seçim yoluyla yerel aktörler tarafından inşa edilmesi" yerelleşme olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda "yabancı bir normun yeniden yorumlanması ve yeniden temsiliyle *başlayıp*, çerçeveleme ve aşılama'yı içeren, yerel aktörlerin rolünün dış aktörlerden daha önemli olduğu, dış normun önceden var olan yerel normatif düzenle uyumlu hale getirildiği bir süreci" ifade eden yerelleşme "*ön yerelleşme*", "*yerel girişim*", "*adaptasyon*", "*amplifikasyon*" ve "*evrenselleşme*" olmak üzere dört evrede gerçekleşmektedir (Acharya: 2004).

Dış normun yeniden yorumlanması ve yeniden sunulması ile başlayan ilk evre aynı zamanda normlara yönelik kuşku geliştirildiği, karşı konulduğu, *framing / çerçeveleme*⁴ ve "*grafting / aşılama*"⁵ gibi uygulamaların yer aldığı süreçtir (Acharya, 2004: 243-244). Sonraki evrede yerel aktörler yabancı bir dış normu ödünç alarak onu çerçevelemeye çalışırlar. Bu süreç ise yerel girişim olarak adlandırılmıştır. Üçüncü evre olan adaptasyon ise yabancı bir normun yerel değerlerle uyumlaştırılması ya da var olan bir norm ile olan ilişkilendirilebildiği dönemdir. Amplifikasyon ve evrenselleşme evresi olan son basamak ise "evrenselleşme çerçevesinden yeni araçların ve uygulamaların geliştirildiği, yerel etkinin görünür kılındığı" süreçtir (Acharya, 2004: 244)

Genel ve soyut olarak belirttiğimiz üzere Acharya norm yayılımında iç dinamiklerin rolünü araştırmıştır. Bu bağlamda yerel aktörler normların reddine yönelik tepkiyi azaltarak yönetici-

lerin uyguladıkları politikalarının farklılaşmasını sağlayabilirler. Dolayısıyla sunulan mekanizmada normların yerelleşmesi için norm alıcılarının kimlikleri, söylem, uluslararası normlar ile yerel normlar arasındaki adaptasyon süreci, uygunluk, normların propagandası, yerelleşme için sunulan fırsatlar gibi çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Söz konusu yerelleşme sürecinde ya da normların ödünç alınmasında ise yerel politik faktörler, bölgesel ya da uluslararası gösteriler, ekonomik kriz, savaş, aktörlerin çıkarları gibi faktörler etkili olmuştur (2004). Çalışmamız bağlamında ise iklim normlarının ortaya çıkışındaki temel nedenin Acharya'nın da örnekleri arasında belirtmiş olduğu üzere kriz kaynaklı olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda iklim normlarının tartışılmasında küresel iklim krizinin etkili olduğu varsayılmıştır. Dolayısıyla kuramsal açıdan yukarıda açıklanmış olduğumuz yaklaşımın seçilme amacı iklim normlarının nasıl yayıldığına ve bu süreçte hangi aşamalardan geçtiğine ve ne gibi faktörlerin etkili olduğuna yönelik açıklık getirmektir.

II. İklim Normları, Amaçları ve Dayanakları

İklim normlarının ortaya çıkmasında ve söz konusu normların uluslararası alanda tartışılarak yayılmaya çalışılmasındaki temel saik hiç şüphesiz küresel iklim krizidir. Uluslararası sistemde yer alan aktörlerin iklim değişikliğinin etkilerine ve olası sonuçlarına karşı kendilerini güvensiz hissetmesi, iklim değişikliğini tehdit olarak görmesi, itibarlarını arttırmak istemesi ya da iklim değişikliğine yönelik etik olanın yapılması düşüncesi iklim normlarına başvurulmasına neden olmuştur. Bu anlamda iklim değişikliği iklim normlarının ortaya çıkmasındaki temel sebeptir. Bu bağlamda azaltım, (Cass, 2006; Stevenson, 2009), kalkınma hakkı, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk, yetenekler (Moellendorf, 2009), ekolojik modernizasyon, ihtiyat, çok taraflılık (Braun, 2014), eşitlik (Okereke, 2008), kayıp ve hasar (Vanhala & Hestbaek, 2016), iklim güvenliği (Scott, 2017), karbonsuzlaşma (Yazar, 2022) gibi normlar iklim normları olarak karşı-

⁴ Normların ortaya çıkışında norm girişimcilerinin dil aracılığı ile sorunlara yönelik izlenim / algı oluşturma çabasıdır.

⁵ Bir normun, norm girişimcileri tarafından başka bir normla ilişkilendirilerek kurumsallaştırmak için kullanılmasıdır (Acharya, 2004: 244).

mıza çıkmaktadır. İklim normlarının ne zaman ortaya çıktığı konusunda ise literatürde çeşitli varsayımlar üzerinde durulmuştur.

Örneğin Cass, çalışmasında iklim normlarının ortaya çıkış süreci için Villach ve Cenevre Konferansları arasındaki dönemi işaret ederek, iklim değişikliğine yönelik normatif tartışmanın bu dönemde ortaya çıktığını, bilim insanlarının iklim değişikliğini bu dönemde çerçevelemeye başladığını ve sorunu siyasi alana taşıdıklarını belirtmiştir (Cass, 2006: 19-23). Ayrıca iklim normlarının 1980'li yılların sonları itibarıyla (Stevenson, 2009: 166) veya 1992 yılında Rio'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı ile oluştuğuna yönelik görüşler mevcuttur (Lee, 2020: 76). Dolayısıyla iklim normlarının hangi tarihte ortaya çıktığına yönelik farklı varsayımlar olmasına rağmen, 1979 yılında düzenlenen Birinci Dünya İklim Konferansı'ndan 1992 yılında normların Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS / United Nations Framework Convention on Climate Change / UNFCCC)'nde yer almasına kadar geçen dönemi iklim normlarının ortaya çıkış süreci olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

Genel olarak iklim normlarını detaylandırarak olursak söz konusu normların ortaya çıkış aralığı olarak belirtmiş olduğumuz aşamada en çok tartışılan iklim normu emisyon oranlarının azaltılması gerektiğine yönelik ortaya çıkan azaltım normudur. 1980 yılında Avusturya'da düzenlenen Villach Konferansı'nda sera gazlarının etkileri üzerinde durulmuştur (Cass, 2006: 22). Bunun yanı sıra bilim insanları dâhil olmak üzere çok farklı aktörlerin yer aldığı 1988 yılında düzenlenen "World Conference on the Changing Atmosphere: Implications for Global Security / Dünya Değişen Atmosfer Konferansı: Küresel Güvenliğe Etkileri"nde de emisyon oranlarının azaltılması gerektiğine değinilmiştir (United Nations Digital Library [UN Digital Library], 1988). Ayrıca karbondioksit emisyon oranlarının 2005 yılında kadar %20 oranında azaltılması gerektiğini belirten Konferans'ta iklim değişikliğinin tehdit olarak nitelen-

dirilmesi ve bu tehdiye nasıl tepki verilmesi gerektiğine yönelik münazaralar konunun normatif boyutu açısından önem taşımaktadır (Cass, 2006: 22).

Bu bağlamda temel iklim normları arasında yer alan sürdürülebilir kalkınma normu (Moellendorf, 2016: 105-114) barış, adalet, iklim eylemi, kurumlara vurgu yaparak sürdürülebilir bir dünya amacı taşımaktadır. Lakin sürdürülebilir kalkınma bir yandan çevrenin korunmasını amaçlarken diğer taraftan ekonomik büyümenin sağlanmasını ifade etmektedir (United Nations [UN], t.y.). Öyle ki çevre ve kalkınma ilişkisi 1972 yılında Massachuset Enstitüsü araştırmacılarının yayımladığı "Limits to Growth / Büyümenin Sınırları" isimli raporda, aynı yıl düzenlenen "1972 United Nations Conference on the Human Environment / 1972 Stockholm İnsan Çevresi Konferansı"nda ve Brundtland Raporu'nda ön plana çıkmış (Kaya, 2012), BMİDÇS'nin 3. maddesinde (United Nations Framework Convention on Climate Change [UNFCCC], 1992: 4) yer alarak, ekonominin ve çevrenin korunması gerektiğine vurgu yapmıştır. (Moellendorf, 2016: 105-114). Ayrıca söz konusu norm, özelde kalkınma hakkı normu, genel olarak ise BMİDÇS normu olarak da adlandırılmıştır (Moellendorf, 2009: 250).

İklim normları arasında sıklıkla adı geçen ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk normu ise gelişmekte olan ülkelerin gereksinimlerinin dikkate alınması sonucu ortaya çıkmıştır (Kaya, 2012: 13). Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk normu aynı zamanda tüm ülkelere iklim konusunda harekete geçme görevi yüklese de, gerçekleştirecekleri eylem türlerinin farklı ulusal koşullara bağlı olacağı anlamına gelmektedir (UNFCCC, 2021). BMİDÇS'nin 3. ve 4. Maddesi ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluğa yer vererek devletlerin küresel çevre tahribatından eşit derecede sorumlu olmadığına vurgu yapmakta, devletlere kapasitelerine göre farklı sorumluluklar yüklemektedir (UNFCCC, 1992: 4-9). Bir diğer iklim normu olan ihtiyat normu ise bilimsel kesinliği olmayan bir duruma işaret etmekte, Rio

Deklarasyonu'nun 15. ilkesi içerisinde yer almaktadır. Buna göre kaçınılmaz bir tehlike durumunda bilimsel kesinliğin olmamasının devletlerin önlem alınmasına engel teşkil etmemelidir (UN, 1992: 3).

Kayıp ve hasar normu ise iklim değişikliğinin kaçınılmaz risklerinden kaynaklanan yükselen deniz seviyesi, sıcak hava dalgaları, çölleşme, denizlerin asitlenmesi ve orman yangınları, türlerin yok olması, ürün kıtlığı gibi durumların olumsuz sonuçları ifade etmektedir (United Nations Environmental Programme [UNEP], 2022). Kayıp ve hasar normu 18. Taraflar Konferansı olarak da bilinen Doha Climate Change Conference / Doha İklim Değişikliği Konferansı'nda tartışılmış (Climate Action Network Europe [CAN Europe], 2012), karşılaşılan olumsuzluğu hafifletmek amacıyla 2013 yılında düzenlenen 19. Taraflar Konferansı'nda *"Warsaw International Mechanism for Loss and Damage / Varşova Uluslararası Kayıp ve Hasar Mekanizması"* oluşturulmuştur. Daha da önemlisi bağlayıcı nitelikte olan Paris Antlaşması'nın 8. Maddesinde, kayıp ve hasarın önlenmesi, en aza indirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın kayıp ve hasar riskini azaltmadaki rolü vurgulamıştır (UNFCCC, t.y.a). Mekanizma, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı özellikle savunmasız, gelişmekte olan ülkelere yardımcı olmak amacıyla BMİDÇS kapsamında oluşturulmuştur (UNFCCC, t.y.b; Vanhala & Hestbaek, 2016: 111-115).

Görüldüğü üzere benimsenmesi gereken değerlere yönelik yapmış olduğu vurgu iklim normlarını normatif bir araç olarak sunmaktadır. Zira iklim normları yalnızca belirtmiş olduğumuz sözleşme, konferans ya da deklarasyonlarla sınırlı olmayıp, uluslararası alanda gerçekleştirilen diplomatik süreçlerde, Kyoto Protokolü ve Paris Antlaşması gibi iklim değişikliğine yönelik düzenlenen pek çok metinde yer almaktadır. Bununla birlikte normların uluslararası antlaşmaların bileşeni olması ve uluslararası rejimlerin temel unsurları arasında yer alması (Keohane, 1983: 153), normlara antlaşmaların sürdürülebilirliği amacını ve re-

jimlerin inşası görevini yüklemiştir. Bu anlamda iklim normlarının nihai amacı uluslararası iklim rejimini inşası ve iklim antlaşmalarının uygulanabilirliğini sağlamak olarak yorumlanabilmektedir. Bu bilgiler ışığında sonraki başlığımızda iklim normlarının yayılma süreci ve diplomasinin bu süreçteki rolü irdelenmiştir.

III. İklim Normlarının Yayılma Sürecinin ve Diplomasinin Rolünün Analizi: *"İklim Normlarının Yaşam Döngüsü"*

Uluslararası sistemde yer alan aktörler küresel iklim krizine çözüm bulma amacıyla iklim normlarına başvurmuş, aktörlerin iç ve dış politika yapım süreçlerinde azaltım, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk, sürdürülebilir kalkınma gibi pek çok norm tartışılmaya başlanmıştır (Cass, 2006; Moellendorf, 2009). Normların yayılımına vurgu yapan bu süreçte ise dış politikanın araçlarından biri olan, *"ilişkilerin barışçıl yöntemlerle yürütülmesi"* anlamına gelen diplomasi (Özdal, 2020: 34) kilit rol oynamıştır. İklim değişikliği özelinde ise uluslararası iklim rejiminin oluşturulmasını amaçlayan iklim diplomasisi (Mabey vd., 2013: 23; Türkeş, 2023: 323) ön plana çıkmış, iklim normlarının yayılması görevini üstlenmiştir. Bu bağlamda Finnemore ve Sikkink tarafından ortaya konulmuş olan mekanizmaya atıfla (1998), iklim normlarının uluslararası alanda yayılımına işaret eden, *"iklim normlarının yaşam döngüsü"* olarak adlandırdığımız bu süreç iklim normlarının oluşumu, kademelenmesi ve içselleştirilmesi olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır.

Bu çerçevede iklim normlarının ortaya çıkışını vurgulayan ilk aşama 1979 yılında düzenlenen *"The First World Climate Conference / Birinci Dünya İklim Konferansı"*ndan (UN, 2007) BMİDÇS'nin kabul edildiği 1992 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemde diplomatik faaliyetler, düzenlenen uluslararası konferanslar iklim normlarının ortaya çıkışında rol oynamış, 1980'li yıllardan itibaren bilim insanları iklim değişikliğini bir çevre problemi olarak çerçevelemeye başlamıştır (Cass, 2006: 19). Bu dönem aynı zamanda uluslararası

alandaki iklim değişikliği tehditine yönelik tepkilerin gelmeye başladığı, farkındalığın oluştuğu, bilimsel rızanın sağlandığı, iklim değişikliğinin bir çevre problemi olarak nitelendirildiği aşamadır (Bodansky, 1993: 451-475). Söz konusu aktörler iklim değişikliğinin bilimselliği, tehdit oluşturduğu, işbirliği gerektirdiği ve önlem alınması gerektiği konularında uluslararası toplumu ikna etmeye çalışmıştır.

Tarihsel süreci irdeleyecek olursak, düzenlenen Birinci Dünya İklim Konferansı ile iklim değişikliğinin bir çevre problemi olduğu tartışılmış (Kurnaz, 2019; Cass, 2006: 21), sürecin sürdürülebilir olması için World Climate Programme / Dünya İklim Programı kurulmuştur. 1980 ve 1985 yıllarında ise insan kaynaklı iklim değişikliği ve karbondioksit salınımlarının tartışıldığı Villach Konferansları düzenlenmiştir. Bu Konferanslar sonrasında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (BMÇP / United Nations Environment Programme / UNEP), direktörü Mostafa Kamal Tolba, ABD Dışişleri Bakanı George Schultz'a iklim değişikliği tehlikesine küresel anlamda yanıt verilmesi gerektiğini belirten bir mektup göndermiş, bu duruma istinaden ABD, 1987 yılında Dünya Meteoroloji Örgütü (DMÖ / World Meteorological Organization / WMO)'nden iklim değişikliğinin araştırılması için bir panel düzenlemesini önermiştir. DMÖ ise iklim değişikliğine yönelik hükümetlerarasında bir panel oluşturulması çağrısında bulunmuştur (Cass, 2006: 19-21).

DMÖ aracılığı ile yapılan bu çağrı uluslararası alanda karşılık bulmuş, BM iklim normlarının oluşmasında etkili olan bu sürece aktif olarak katılım sağlamış, 1988 yılında almış olduğu 43/53 sayılı "Protection of Global Climate for Present and Future Generations of Mankind / Küresel İklimin İnsanlığın Bugünkü ve Gelecek Kuşakları için Korunması" karar⁶ ile iklim değişikliğini "ortak miras ve ortak sorun" olarak nitelendirilmiştir (Intergovernmental Panel on Climate Change [IPCC], 1988). Yine 1988 yılında düzenlenen Toronto Konferansı olarak da bilinen Dünya

Değişen Atmosfer Konferansı: Küresel Güvenliğe Etkileri'nde emisyon oranlarının azaltılması gerektiği üzerinde önemle durulmuştur. Öyle ki bu dönemde düzenlenen konferanslarda sorumluluk alınması gerektiği, azaltım ve esneklik gibi konuların sıklıkla tartışılması (Cass; 2006), azaltım, esneklik, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk, iklim güvenliği gibi normların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz gelişmelere istinaden birinci aşama olan iklim normlarının ortaya çıkış süreci iklim diplomasisinin ilk dönemi olarak nitelendirilen döneme denk gelmekle birlikte, bu dönemde bilim insanları, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ / World Trade Organization / WTO), BMÇP, Dünya İklim Programı, BMÇP direktörü Mostafa Tolba, Amerikan Dışişleri Bakanı George Schultz gibi normatif girişimciler ve örgütsel platformlar aktörler olarak yer almıştır (Cass, 2006). İklim değişikliğinin tehdit oluşturduğu ilerleyen dönemlerde sıklıkla tartışılrsa da, ilk kez Tolba'nın ABD Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu mektupta bir tehdit olarak nitelendirilmiş ve United Nations Conference on Environment and Development / BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda kalkınma ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda iklim normlarının yaşam döngüsündeki motivasyonlar arasında bilimsellik, iklim değişikliğinin tehdit oluşturması, kalkınma gibi fiktörel unsurlar, salınım oranlarında azaltım yapılması gibi inisiyatif alınmasını gerektiren konular yer alırken, uluslararası alanda tedbir alınması, aktörlerin iklim değişikliğine yönelik sözleşmenin oluşturulması gerektiğine yönündeki ısrarı, diplomatik sürecin geliştirilmesi gibi ikna çabaları yaşam döngüsünün ilk aşamasındaki hâkim mekanizmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

İklim normları temelinde norm kademelenmesi olarak ele aldığımız iklim normlarının yayılmasındaki ikinci aşamasında düzenlenen konferanslar, sözleşme ve protokollerin oluşturulması ve sosyalleşme örneği olarak Taraflar Konferansları BMİDÇS normların

⁶ Kararda, iklim değişikliğinin etkilerine, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ne, iklim değişikliği ile girişimlerde rol alan uluslararası kurumlara yer verilmiştir.

kurumsallaşması açısından önem taşımaktadır. Sözleşme 1992 yılında imzalanmış (UNFCCC, t.y.c), 1994 yılında yürürlüğe girmiştir (UNFCCC, t.y.d). 1995 yılından itibaren BM şemsiyesi altında her yıl düzenlenen Taraflar Konferansları (UNFCCC, t.y.e) ile iklim normlarının nasıl hayata geçirilebileceği ve uygulanma yöntemleri tartişılmıştır. Finnemore ve Sikkink tarafından normun yaşam dnğsnde ikinci aşama olarak belirtilen normlarının kademenmesi aşamasında aktörler olarak BM'nin yanı sıra devletler ve uluslararası örgütler yer almaktadır. BM Taraflar Konferanslarına taraf olan devletlerin bu sürece katılımı ile birlikte norm kademenlenmesi aşamasının aktörleri de çeşitlenmiştir. 1992 yılı itibariyle iklim değişikliği ile mücadelenin ilk somut çıktısı olan BMİDÇS'nin ve Kyoto Protokolü'nn ortaya konması norm kademenmesi aşamasındaki kurumsallaşmaya örnek oluşturmaktadır. Bu aşamada aktörlerin iç politika uygulamalarında, kurumsallaşma süreçlerinde ve söylemlerinde iklim normlarına yer vererek uluslararası alanda saygınlık kazanma ve itibarlarını arttırmak istemeleri ikinci aşamada yer alan motivasyonlara temel oluşturmaktadır. 1995 yılından günümüze her yıl düzenlenen BM Taraflar Konferansları ise bu aşamada yer alan sosyalleşmeye işaret etmektedir.

İklim normlarının yaşam dnğsnde son aşama olan içselleştirme aşaması ise Paris Antlaşması ve sonrasındaki dönemi işaret etmektedir. Bu aşamada bağlayıcı bir antlaşma olan Paris Antlaşması'nın ortaya konulması hukuka vurgu yaparken, BM Taraflar Konferansları'na taraf devletlerin delegelerinin gönderilmesi bürokrasinin önemini ortaya koymaktadır. Taraf olan devletlerin ulusal azaltım oranını belirtmesi ve yıllık rapor vermesi ise bu aşamada yer alan uyum sağlama mekanizmasına örnek oluşturmaktadır. Ancak bu aşamada aktörlerin alışkanlık kazanması konusunda içselleştirme aşamasının tamamlandığını söylemek zordur. Zira normlar ve sosyalleşmeye yönelik literatürde içselleştirmenin şart olup olmadığı tartişmalı olmakla birlikte, uluslararası sistemde

yer alan aktörlerin ulusal çıkarının her zaman ön planda olması, oluşturulan iklim rejimi ile ortaya konulan hedeflerin ulusal çıkarlar ile çatışma olasılığı, iklim antlaşmalarına yönelik davranışlarının liderlerle birlikte farklılık göstermesi (Taşdemir & zdal, 2022: 49-50) ve çıkar gruplarının lobicilik faaliyetleri ve iklim normlarının sorgulanmadan uygulanmasının zor olması içselleştirmenin önündeki temel engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede iklim normlarının yaşam dnğs aşağıdaki tabloda şu şekilde gösterilmiştir.

İklim Normlarının Yaşam Döngüsü	İklim Normlarının Ortaya Çıkışı	İklim Normlarının Kademelenmesi	İçselleştirme
Aktörler	<ul style="list-style-type: none"> • DMO, BM, BMÇP, Dünya İklim Programı, • Bilim İnsanları • Mustafa Tolba, George Schultz 	<ul style="list-style-type: none"> • Devletler • BM • AB • Bilim insanları 	<ul style="list-style-type: none"> • Hukuk • Bürokrasi • Meslekler
Motivasyonlar	<ul style="list-style-type: none"> • Fedakârlık • Empati • Taahhüt:Aktörlerin ulusal azaltım taahhütlerinin gerekliliği • Fikirseller unsurlar: Bilimsellik, tehlike, küresel ısınma, kalkınma 	<ul style="list-style-type: none"> • Meşruiyet • İtibar • Saygınlık 	<ul style="list-style-type: none"> • Uyum sağlama: uyum mekanizmaları, aktörlerin taahhüt belirtmesi
Dominant Mekanizmalar	<ul style="list-style-type: none"> • İknâ çabaları 	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyalleşme: düzenlenen müzakereler • Kurumsallaşma: BMİDÇS, BM Taraflar Konferansları, Kyoto Protokolü 	<ul style="list-style-type: none"> • Kurumsallaşma: Paris Antlaşması, BM Taraflar Konferansları

Yukarıdaki tabloda belirtmiş olduğumuz gibi iklim normlarının yaşam döngüsü sabit olmayıp, sürekli gelişen, değişen ve farklılaşan dinamik bir duruma işaret etmektedir. Zira Finnemore ve Sikkink tarafından ortaya konulan normların yaşam döngüsünde yer alan aşamaların keskin bir şekilde birbirinden ayrıldığını söylemek zordur. Örneğin kurumsallaşma hem norm kademelenmesi hem de içselleştirme aşamasında yer almıştır. Benzer bir biçimde ilk aşamada yer alan taahhüt faktörü içselleştirme aşamasında aktörlerin adaptasyon sağlama amacıyla geliştirdikleri stratejilere örnek oluşturmuştur. Bir diğer örnek ise BMİDÇS, Kyoto Protokolü ve Paris Antlaşması'dır. Temel değerler açısından benzer özellikler taşıyan da birbirinden ayrılan yönleri ile ön plana çıkmışlardır. Örneğin norm kademelenmesi aşamasında yer alan Kyoto Protokolü'nün aksine, içselleştirme aşamasında Paris Antlaşması'nın bağlayıcı nitelikte olması normlarının yaşam döngüsünün son aşamasında yer alan hukuka vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla iklim normlarının yaşam döngüsündeki aşamalar birikimli bir şekilde ilerlemekte ve birbirini tamamlayıcı nitelik taşımaktadır.

Bu nedenle iklim normlarının yayılımının devam ettiğini söylemek mümkündür. Genel ve soyut bir şekilde belirttiğimiz üzere üç aşamanın her basamağında, örneğin kurumsallaşma mekanizmalarının, hukuki metinlerin ya da sosyalleşme sürecinin içinde iklim normlarının yer aldığı ve bu metinlerin normlar üzerine inşa edildiği görülmüştür.

IV. Avrupa Birliği ve İklim Normları

Uluslararası örgütler iklim normlarının ortaya çıkmasında ve yayılmasında normatif girişimci olarak rol üstlenmiştir. Bu anlamda AB'nin çevre problemlerine, özellikle de iklim değişikliğine yönelik yaklaşımı bir yandan uluslararası ortamın ve AB kurumlarının etkisini, dolayısıyla AB'nin iklim değişikliğindeki normatif yönünü ortaya koyarken (Oberthür & Dupont, 2021: 1097), diğer taraftan iklim normlarının AB'deki rolüne yönelik yol haritası sunmaktadır. Bu bağlamda AB'nin iklim antlaşmalarına destek vermesi, Birlik kurumlarının almış olduğu kararlarla söz konusu antlaşmalara taraf olması, bu antlaşmaların iklim normlarını içermesi ve iklim değişikliği ile mücadelede sürecinin başından bu yana AB'nin Taraflar Konferansları'na katılım sağlaması iklim

normlarının AB'deki konumunu ortaya koyakta ve iklim değişikliği ile mücadelede AB'nin normatif gücünü ön plana çıkarmaktadır. Bu kapsamda iklim normlarının AB'de yayılmasında ve AB'deki konumuna yönelik yapılan araştırmada AB'nin Taraflar Konferansları'ndaki ve iklim antlaşmalarındaki tutumu ön plana çıkmıştır.

AB müktesebatı çerçevesinde irdelediğimizde, çevre konusu Maastricht Antlaşması ile AB'nin politika alanında yer almış, Konsey'de nitelikli çoğunluk oylamasını genel kural haline getirilmiştir. Öte yandan iklim değişikliği Lizbon Antlaşması'na dâhil edilerek (European Parliament, 2022a), AB Komisyonu'na iklim değişikliği müzakerelerini yürütme yetkisi verilmiş (Talu, 2019: 15-42), Avrupa Parlamentosu'na ise iklim değişikliğine ilişkin antlaşmalarda veto hakkı tanınmıştır (Delreux & Burns, 2019: 239).

Zira AB ve norm ilişkisi incelendiğinde, küresel siyasette AB'nin kendi normlarını yaymaya çalışmasının yanı sıra (Manners, 2002: 240-243), uluslararası alanda ortaya çıkan normları da desteklemeye çalıştığı görülmüş, iklim normları özelinde ise sürdürülebilir kalkınma başta olmak üzere, ekolojik modernizasyon, ihtiyat ve çok taraflılık normları AB tarafından desteklenen normlar arasında yer almıştır (Barun, 2014: 449). Örneğin sürdürülebilir kalkınma normu, Amsterdam Antlaşması içerisine dâhil edilerek AB'nin kuruluş hedefleri arasında yer almıştır (Manners, 2002: 242-243). Nitekim iklim değişikliği konusunda AB kurumlarının rolü normların yaygınlaştırılmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür (Silander, 2022). Bu çerçevede Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi ile iklim değişikliğine ilişkin kurumlararası tartışmalara katılarak (European Parliament, 2022b), Konsey dış politikaya ilişkin ilkelere karar vererek (Pace, 2007: 1048) Avrupa Komisyonu ise normatif olarak iklim politikalarını şekillendirerek (European Parliament, 2022b) iklim normlarının yayılmasına olanak sağlamıştır.

Kuramsal çerçevede belirttiğimiz, Acharya tarafından ortaya konulan yerelleşme kavramı açısından incelediğimizde yerelleşmenin dört temel evrede iç dinamikler / yerel aktörler vasıtasıyla gerçekleştiği varsayılmıştır (Acharya, 2004). Oysa ki AB'de norm yayılımının, bir aktör olarak AB'nin müzakere sürecinde yer alması, uluslararası alanda temsiliyet sergilemesi, iklim normlarının irdelendiği sosyal ortam içinde olması ve AB kurumlarının almış olduğu kararlar ile Kyoto Protokolü'ne ve Paris Antlaşması'na taraf olması ile desteklendiği görülmüştür. Nitekim bu unsurlar AB'de iklim normlarının yayılmasını etkileyen temel etkenler olarak belirlemektedir. Dolayısıyla AB'de iklim normlarının yayılması yerel aktörlerden ziyade AB'nin iklim müzakeresindeki tutumu ve Birlik kurumlarının tutumu ile gerçekleşmektedir.

AB'de iklim normlarının yayılımındaki etkenler açısından irdelersek, BM Taraflar Konferansları ve AB'nin iklim antlaşmalarına taraf olması en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. BM Taraflar Konferansları içerisinde ise iklim normlarının hukuki metinlerde yer almasını gösteren ve kurumsallaşmasına işaret eden iki konferans ve iki antlaşma ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki Kyoto İklim Değişikliği Konferansı ve sonrasında ortaya konulan Kyoto Protokolü, ikincisi ise Paris İklim Değişikliği Konferansı ve Paris Antlaşması'dır. Zira AB'nin Konferanslar sonucunda ortaya konulan metinlere yönelik tutumu AB'de iklim normlarının yayılmasını anlamamız açısından önem taşımaktadır.

Bu kapsamda daha sonrasında AB olarak adlandıracağımız Avrupa Topluluğu (AT), üyelerinden gelen talepleri ve sürdürülebilir iklim stratejilerini dikkate alarak 1992'de düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda öncü rol üstlenmiştir (Palinkas, 1998: 451). AT, 1992 yılında BMİKDÇS'yi kabul etmiş, 1993 yılında ise Sözleşme'ye taraf olmuştur (Talu, 2019: 13). Taraflar Konferansları bağlamında ise 1995 yılında ilki Berlin'de, ikincisi ise 1996 yılında Cenevre'de düzenlenen Taraflar Konferansların-

da aktif bir rol almış, bağlayıcı azaltım hedeflerini içeren bir antlaşmanın imzalanması gerektiğini savunmuştur (Palinkas, 1998: 451).

Kyoto'da gerçekleşen 3. Taraflar Konferansı'nda ise azaltım oranlarına yönelik müzakereler sırasında uluslararası toplumu daha iddialı azaltım hedefleri üstlenmeye çağırmış (Heras, 2018: 6) ve bağlayıcı emisyon oranlarında ısrarcı olmuştur (Andresen & Boasson, 2012: 55-56). 2002 yılında ise Kyoto Protokol'ünü onaylayarak (Dupont, Oberthür & Biedenkopf, 2018: 106), emisyon oranlarının azaltılmasında Protokolün bağlayıcı nitelik taşıması için mücadele etmiş (Andresen & Boasson, 2012: 55-56), Protokol'ün birinci döneminde sera gazı emisyonlarını %8 oranında azaltacağını açıklamış, (Dupont, Oberthür & Biedenkopf, 2018: 106), Protokol'ün 2013 yılında başlayan İkinci Yükümlülük Dönemi'nde ise 2020 yılına kadar karbondioksit salınım oranını 1990 yılına kıyasla %20 oranında azaltacağını belirten AB'nin 2030 yılı için %40 azaltım hedefi belirlemiştir (Talu, 2015: 279-303). AB, Kyoto Protokolü kapsamında, ilk taahhüt dönemi olan 2008-2012'de sera gazı emisyonlarını baz yıl (1990) ile karşılaştırıldığında %8 oranında azaltmayı taahhüt etmiştir. Ayrıca Kyoto Protokolü'nün 4. Maddesi uyarınca her AB üyesi devletler için ayrı bir emisyon hedefi belirlemiştir (EUR-Lex, 2005). Kyoto Protokolü kapsamındaki taahhütünün ardından ise her biri üye devleti için "burden sharing / yük paylaşımı" olarak bilinen emisyon oranlarında azalmayı içeren hedefler belirlemiştir (Heras, 2017: 7).

İklim normlarının AB'de yayılmasına olanak sağlayan bir diğer etken ise sürdürülebilir kalkınma, azaltım, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk gibi iklim normlarını içeren ve bağlayıcı olması ile ön plana çıkan Paris Antlaşması'dır. Bu bağlamda AB, 21. Taraflar Konferansı olarak bilinen Paris İklim Değişikliği Konferansı öncesinde ortak tutum takınmak amacıyla hukuken bağlayıcı iddialı bir antlaşmanın, hesap verilebilirliğin ve şeffaflığın gerekliliği üzerine uzlaşa sağlamıştır (European Parliament,

2015). Birlik 2016 yılında Paris Antlaşması'nı onaylamış, emisyon oranını 2030 yılına kadar 1990 seviyesine kıyasla en az %55 oranında azaltma sözü vermiş, düzenlemeler çerçevesinde geliştirilecek yeni büyüme stratejisi ile 2050 yılına kadar sera gazı emisyonu oranlarını sıfıra indirmeyi amaçlamış ve iklim nötr olma modeli tartışılmaya başlanmıştır (European Council, 2023). İklim müzakerelerinde ise AB diplomatların yönlendirici rolü etkili olmuş (Torney & Cross, 2018: 40-50), süreç sonunda AB'nin müzakerelerde takındığı tutuma yakın kararlar alınmıştır (European Parliament, 2019). Bu süreç bize hem AB'nin Konferans öncesinde almış olduğu kararları müzakere sürecine yansıttığını, hem de bağlayıcı olan Antlaşma'ya taraf olarak iklim normlarının taraflar ve üye devletler için uygulanmasının bir zorunluluk olmasının destekçisi olduğunu göstermektedir.

Genel ve soyut olarak belirttiğimiz üzere AB'nin müzakereler öncesinde almış olduğu kararlar ve müzakere sırasında savunmuş olduğu değerler iklim antlaşmalarının şekillenmesinde ve iklim normlarının AB'de yayılmasında rol oynamıştır. AB'nin taraf olduğu, bağlayıcı olması için iknâ girişimlerinde bulunduğu Kyoto Protokolü ve Paris Antlaşması'nın azaltım, ihtiyat, sürdürülebilir kalkınma, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk gibi iklim normlarını içermesi, normların AB üye devletlerindeki yayılımı açısından önem taşımaktadır. Kyoto Konferansı süresince emisyon oranlarının azaltılması gerektiğine vurgu yapması azaltım normunun, Kyoto sonrası dönemde yük paylaşımını ortaya koyması ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk normunun savunuculuğunu üstlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla AB'nin Taraflar Konferanslarına ve iklim antlaşmalarına yönelik tutumu, AB'nin çevre normlarının küresel düzeyde teşvik edilmesinde rol oynadığını göstermektedir (Torney & Cross, 2018: 40-50).

Sonuç

İklim normlarının uluslararası alandaki yayılım sürecinin ve AB'deki konumunun incelendiği bu çalışmada, yayılım aşamasında hangi unsurların

etkili olduğu analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda uluslararası antlaşmaların bir bileşeni olan azaltım, ihtiyat, sürdürülebilir kalkınma, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk normları hem geçmişe dönük hem de geleceğe yönelik bir anlayış sunmakta ve aktörlere geleceğe yönelik eyleme geçmeleri konusunda sorumluluk atfetmektedir. Öte yandan işlevsellikleri bağlamında iklim normları aktörlerin davranışlarının düzenlenmesi açısından düzenleyici, çıkarların ve kimliklerin değişimine olanak sağlaması yönüyle ise oluşturcu niteliktedir. Örneğin azaltım normu aktörlerin emisyon azaltım oranlarını belirlerken, kayıp ve hasar normu aktörlerin tarihsel sorumluluklarını ön plana çıkarmakta, sürdürülebilir kalkınma normu ise daha çok geleceğe yönelik bir bakış açısı sunmaktadır.

İklim normlarını yayılımları açısından analiz ettiğimizde ise uluslararası alanda yayılım süreci, Finnemore ve Sikkink tarafından ortaya konulan normun yaşam döngüsü ile açıklanmış ve iklim normlarının yaşam döngüsü olarak adlandırılan mekanizmada analiz edilmiştir. Zira iklim normları yerelde, yerel aktörlerin çabaları sayesinde ortaya çıkmış normlar değildir. Bu bağlamda iklim normlarının uluslararası normlar olduğu, diplomatik yöntemlerle ve uluslararası alanda düzenlenen konferanslar ile yayılmaya çalışıldığı düşünüldüğünde yayılımın yerelde belirtilen i dinamiklerin etkisinden ziyade küresel alandan başladığını söylemek mümkündür.

Ayrıca alışmamızda AB içindeki norm yayılımının Amitav Acharya tarafından ortaya konulan yerelleşme ile açıklanıp açıklanamayacağı irdelenmiştir. Bu duruma istinaden AB'de iklim normlarının yayılmasını etkileyen iki unsurun ön plana çıktığı görülmüştür. Bu unsurlar BM Taraflar Konferansları ve AB'nin iklim antlaşmalarına taraf olmasıdır. AB'nin müzakere sürecine katılarak uluslararası alanda temsiliyet sergilemesi, iklim normlarının tartışıldığı sosyal ortam içinde bulunması, kurumlarının almış olduğu kararlar

ile AB'nin Kyoto Protokolü'ne ve Paris Antlaşmasına taraf olunmasının desteklemesi ve sürecin en başından beri antlaşmaların uygulanmasının savunuculuğunu yapması yayılımda etkili olan faktörleri göstermektedir. Bu bağlamda AB, BM Taraflar Konferansları sürecinin ilk yıllarından bu yana söz konusu konferanslara katılım sağlamış, bağlayıcı antlaşmanın olması gerektiğini iddia etmiştir. Ayrıca AB, ye devletleri için kendi içinde iklim hedeflerini belirleyen, azaltım normunu içeren yk paylaşımını savunmuştur.

Bu bağlamda iklim normlarının AB içindeki yayılımında norm girişimcisi olarak AB'nin tutumunun etkili olduğunu söylemek mümkündür. Lakin AB'de iklim normları i dinamiklerden çok AB'nin i ve dış politika tutumu ile ilgilidir. Dolayısıyla AB'nin bu süreçteki tutumu yerelleşme mekanizmasında belirtilen yerel aktörlerin arka planda kalmasına neden olmuştur. Zira AB içinde iklim normlarının yayılması Acharya tarafından ortaya konulmuş olan yerelleşme kavramından ziyade aktörlerin sosyalleşmesine olanak sunan, normların tartışılmasına zemin hazırlayan ve diplomasi ile işlevsel hale gelen müzakere sürecinin ve iklim antlaşmalarının rolü ile analiz etmek bizce daha anlaşılır bir açıklama sunmaktadır. Genel ve soyut olarak aktardığımız üzere, bir aktör olarak AB, iklim müzakerelerine katılım sağlayarak, uluslararası alanda temsiliyet sergileyerek, iklim antlaşmalarını destekleyerek iklim normlarının AB içinde yayılmasına olanak sağlamıştır. İklim normlarının sürdürülebilirliğini ise müzakere sürecinde ye devletlerin normlara yönelik tutumu belirleyecektir.

Kaynakça

- Acharya, A. (2004). How ideas spread: Whose norms matter? Norm localization and institutional change in Asian regionalism. *International organization*, 58(2), 239-275.
- Adler, E. (1997). Seizing the middle ground: Constructivism in world politics. *European journal of international relations*, 3(319), 319-363.
- Andresen S. & Boasson E. L. (2012). International climate cooperation clear recommendation. S. Andresen, E. L. Boasson and G. Hønneland (Eds.), *International environmental agreements*. Routledge., 49-66.
- Axelrod, R. (1986). An evolutionary approach to norms. *The American political science review*, 80(4), 1095-1111.
- Bal, S. (2021). Ulusötesi savunuculuk ağları aracılığıyla insan hakları normlarının yerelde yayılması: LGBT+ hakları örneği. *Uluslararası ilişkiler*, 18(71), 109-127.
- Björkdahl, A. (2002). Norms in international relations: Some conceptual and methodological reflections. *Cambridge review of international affairs*, 15(1), 9-23.
- Braun, M. (2014). EU climate norms in East-Central Europe. *Journal of common market studies*, 52(3), 445-460.
- Bodansky, D. (1993). The United Nations Framework Convention on Climate Change: A commentary, *Yale journal of international law*, 18(451), 451-558.
- Bodur Ün, M. (2023): Contestation of the global norm against violence against women in Turkey. *Turkish Studies*, 24, 1-22.
- Bodur Ün, M. & Tabak, H. (2023). Yayılımsız norm oluşumu-Türkiye’de toplumsal cinsiyet karşıtlığının yerel icadı. II. *Ulusal Siyaset Bilimi Kongresi*, Ankara, Türkiye.
- Cass, R. L. (2006). *The Failures Of American And European Climate Policy: International Norms, Domestic Politics, and Unachievable Commitments*, Albany: State University of New York Press.
- Checkel, J. T. (1998). The constructivist turn in international relations theory. *World politics*, 50, 324-348.
- Climate Action Network Europe. (2012). *Loss and Damage should not be forgotten at Doha*, <https://can-europe.org/loss-and-damage-doha-2012/>
- Dupont, C., Oberthür, S. & Biedenkopf, K. (2018). Climate Change: Adapting to Evolving Internal and External Dynamics. C. Adelle, K. Biedenkopf & D. Torney (Ed.), In *European Union External Environmental Policy*, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018, pp. 105-124.
- European Council. (2023). *Paris Agreement on Climate Change*, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/climate-change/paris-agreement/>
- European Parliament. (2015). *EU position for COP 21 climate change conference*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/572787/EPRS_BRI\(2015\)572787_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/572787/EPRS_BRI(2015)572787_EN.pdf)
- European Parliament. (2019). *21st Conference of Parties - Paris Agreement*, <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-resilient-energy-union-with-a-climate-change-policy/file-cop-21-paris-agreement>
- European Parliament. (2022a). Environment Policy: General principles and basic framework. *Fact sheets on the European Union* [Fact sheet]. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/71/environment-policy-general-principles-and-basic-framework>
- European Parliament. (2022b). Combating climate change. *Fact sheets on the European Union* [Fact sheet]. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/72/combating-climate-change>
- EUR-Lex. (2005). *Communication from the Commission - Report on demonstrable progress under the Kyoto Protocol*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52005DC0615>

- Finnemore, M. & Sikkink, K. (1998). International norm dynamics and political change. *International organization*, 52(4), 887-917.
- Heras, P. B. (2018). Krom Kyoto to Paris: Eहे European Union’s contribution to a new world climate order. *Revista Catalana de dret ambiental*, IX(1), 1-26.
- Intergovermental Panel on Climate Change. (1988). *43/53 Protection of global climate for present and future generations of mankind*, <https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2019/02/UNGA43-53.pdf>
- Kaya, Y. (2012). *Uluslararası Çevre Antlaşmalarına Uyum Sorunu* (1. b.). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Kaya, Y. (2017). Paris Anlaşmasını iklim adaleti perspektifinden değerlendirmek. *Uluslararası ilişkiler*, 14(54), 87-106.
- Karzaoğlu, P. & Çatı, M. O. (2021). İnşacılık yaklaşımı ve kavramsal tartışmalar çerçevesinde Uluslararası Ceza Mahkemesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi*, 23(1), 391-417.
- Keck, M. & Sikkink, K. (2014). *Activists Beyond Borders* (1st ed.). London: Corner University Press.
- Keohane, R. O. (1983). The Demand for International Regimes. S. D. Krasner (Ed.), In *International Regimes* (1st ed). New York: Cornell University Press, pp.141- 172.
- Klotz, A. (1995). Norms reconstituting interests: Global racial equality and U.S. sanctions against South Africa”, *International organization*, 49(3), 451-478.
- Köni, H. & Özdal, B. (2016 October, 26-27). İklim değişikliği, göç ve politika. *TESAM Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Y. Deniz F. & Bilgin (Ed.) Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Krasner, S. D. (1983). Overviews. S. D. Krasner (Ed.), In *International Regimes* (1st ed.). New York: Cornell University Press, 1983, pp. 1-22.
- Kratochwil, F. V. (1989). *Rules, Norms and Decisions on Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*, (1st ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kratochwil, F. V. & John Gerard Ruggie, J. G. (1986). A state of the art on an art of the state. *International organization*, 40(4), 753-775.
- Küçük, M. (2017). Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık. R. Gözen (Ed.), *Uluslararası ilişkiler teorileri* içinde (4. b.). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 325-376.
- Lee, J. (2020). The Paris Agreement and the prospects for socialization into the climate norm: Lessons from the U.S. and China. *Asian international studies review*, 21(1), 73-97.
- Legro, J. W. (1997). Which norms Matter? Revisiting the “failure” of internationalism. *International organization*, 51(1), 31-63.
- Mabey, N., Gallagher, L. & Born, C. (2013). Landscape of cliamte diplomacy. In *Understanding Climate Diplomacy: Building diplomatic capacity and systems to avoid dangerous climate change*, E3G. <http://www.jstor.org/stable/resrep17706.7>, 15-21.
- Manners, I. (2002). Normative power Europe: A contradiction in terms?. *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 235-258.
- Moellendorf, D. (2009). Treaty norms and climate change mitigation. *Ethics & international affairs*, 23(3), 247-265.
- Moellendorf, D. (2016). Taking UNFCCC norms seriously. C. Heyward & D. Roser (Ed.). *Climate change and Non-ideal Theory* (1st ed.). Oxford: Oxford University Press, pp. 104-124.
- Okereke, C. (2008). Equity norms in global environmental governance, *Global environmental politics* 8(3), 25-50.
- Oberthür, S. & Dupont, C. (2021). The European Union’s international climate leadership: Towards a

grand climate strategy?, *Journal of European public policy*, 28(7), 1095-1114.

Özdal, B. (2020). Diplomasi. B. Özdal & R. K. Karaca (Ed.), *Diplomasi tarihi I içinde* (4. b.). Bursa: Dora Yayınevi, 2020, ss. 25-49.

Özdal, B. & Vardar Tutan E. (2021). Temel kavramlar, olgular ve kuramlar. B. Özdal (Ed.). *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında TÜRKİYE içinde*, (2.b.). Bursa: Dora Yayınevi, 5-71.

Pace, M. (2007). The construction of EU normative power. *Journal of common market studies*, 45(5), 1041-1065.

Palinkas, P. (1998). The climate change policy: The position of the European Union. *Energy & environment*, 9(4), 449-461.

Price, R. & Reus Smit, C. (1998). Dangerous liaisons? Critical international theory and Constructivism. *European journal of international relations*, 4(3), 259-294.

Risse T. & Sikkink, K. (1999). The socialization of international human rights norms into domestic practices: Introduction. T. Risse, S. C. Ropp & K. Sikkink (Ed.), In *The power of human rights: International norms and domestic change*. Cambridge: Cambridge University Press, pp.1-38.

Ruggie, J. G. (1998). *Constructing the world polity: Essays on international institutionalization* (1st ed.). London: Routledge.

Rumelili, B. (2014). İnşacılık / Konstrüktivizm. E. Balta (Der.), *Küresel siyasete giriş içinde* (1. b.). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 151-172.

Silander, D. (2022). The European Commission on sustainable development. A new normative power in its making?. *Forum for Social Economics*, <https://doi.org/10.1080/07360932.2022.2032255>

Stevenson, H. (2009) Cheating on climate change? Australia's challenge to global warming norms, *Australian journal of international affairs*, 63(2), 165-186.

Tabak, H. (2014). Normlar ve Uluslararası İlişkiler: Türkçe yazın için geç kalınmış bir araştırma gündemi. İ. Demir (Ed.), *Türkiye'nin dış politikası içinde*. İstanbul: Dora Yayıncılık, 2014, ss. 19-46.

Tabak, H. (2017a). Normlar, Uluslararası İlişkiler ve dış politika. E. Efeğil (Ed.), *Sosyolojik unsurların dış politikaya etkisi içinde* (1. b.). İstanbul: Gündoğan Yayınları, ss.139-173.

Tabak, H. (2017b). Sosyalleşme, Uluslararası İlişkiler ve dış politika. E. Efeğil (Ed.), *Sosyolojik unsurların dış politikaya etkisi içinde* (1. b.). İstanbul: Gündoğan Yayınları, ss. 175-206.

Tabak, H. (2021). Diffusionism and beyond in IR norm research. *Global society*, 35(3), 327-350.

Talu, N. (2019). Avrupa Birliği iklim politikaları, *İklim değişikliği eğitim modülleri serisi 3*, https://www.iklimin.org/wp-content/uploads/egitimler/seri_03.pdf

Taşdemir, İ. & Özdal, B. (2022). Amerika Birleşik Devletleri Başkanları'nın söylemlerinde öne çıkan kavramlar bağlamında çevre sorunları: Rol algıları ve çatışan rollerin analizi. *Journal of diplomatic research*, 4(1), 36-56.

Torney, D. & Cross, M. K. D. (2018). Environmental and Climate Diplomacy: Building Coalition Through Persuasion. C. Adelle, K. Biedenkopf & D.Torney (Ed.), In *European Union External Environmental Policy*. Switzerland: Palgrave Macmillan, pp. 39-58.

Türkeş, M. (2023). Küresel İklim Değişikliği: Nedenleri, Sonuçları ve İklim Diplomasisi. A. Bilgin, B. Gökkr & G. Erpul (Ed.). *Çevre Diplomasisi ve Türkiye içinde* (1. b.). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, ss. 281-337.

- United Nations. (1992). *Report of The United Nations Conference on Environment and Development*, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf
- United Nations. (2007). *From Stockholm to Kyoto: A brief history of climate change*, <https://www.un.org/en/chronicle/article/stockholm-kyoto-brief-history-climate-change>
- United Nations. (t.y.). *The 17 goals*. United Nations Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development, <https://sdgs.un.org/goals>
- United Nations Digital Library. (1988). *The changing atmosphere: Implications for global security*, <https://digitallibrary.un.org/record/106359>
- United Nations Environmental Programme. (2022). *What you need to know about the COP27 Loss and Damage Fund*, <https://www.unep.org/news-and-stories/story/what-you-need-know-about-cop27-loss-and-damage-fund>
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (1992). *United Nations Framework Convention on Climate Change*, <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (2021). *The Explainer: The Paris Agreement*, <https://unfccc.int/news/the-explainer-the-paris-agreement>
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (t.y.a). *Introduction*, <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/the-big-picture/introduction#loss-and-damage>
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (t.y.b). *Approaches to address loss and damage associated with climate change impacts in developing countries*, <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/workstreams/approaches-to-address-loss-and-damage-associated-with-climate-change-impacts-in-developing-countries>
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (t.y.c). *The Rio Conventions*, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-rio-conventions#What-is-a-UN-Convention>
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (t.y.d). *What is the United Nations Framework Convention on Climate Change?*, <https://unfccc.int/process-and-meetings/what-is-the-united-nations-framework-convention-on-climate-change>
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (t.y.e). *What are United Nations Climate Change Conferences?*, <https://unfccc.int/process-and-meetings/what-are-united-nations-climate-change-conferences>
- Vanhala, L. & Hestbaek, C. (2016, November). Framing climate change loss and damage in UNFCCC negotiations. *Global environmental politics*, 16(4), 111-129.
- Wendt, A. (2021). *Uluslararası siyasetin sosyal teorisi*. H. Sarı Ertem & S. G. I. Öner (Çev.), (3. b.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Yalvaç, F. (2017). Uluslararası İlişkilerde teori kavramı ve temel teorik tartışmalar. R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri içinde* (4. b.). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 31-63.
- Yazar, M. (2022). Norm domestication challenges for local climate actions:A lesson from Arizona, USA. *Environmental policy and governance*, doi: 10.1002/eet.2038.
- Yesevi, Ç. G. & Tiftikçigil, B. Y. (2017). Sosyal inşacılık açısından IRENA'nın değerlendirilmesi ve Türkiye'nin yenilenebilir enerji politikası. *KOSBED*, 33, 113-136.
- Zehfuss, M. (2004). *Constructivism in international Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Extended Summary

Climate change, which is one of the most discussed environmental problems of recent years, has social, economic and political dimensions. In addition to the effects we face today, it has led to the consideration of factors such as drought, famine, internal conflict, and migration that may occur. In the international system, to find solutions to the global climate crisis actors have applied climate norms, and many norms such as mitigation, common but differentiated responsibility, and sustainable development have started to be argued in the domestic and foreign policy-making process. In this process, which emphasises the diffusion of norms, diplomacy, one of the instruments of foreign policy, has played a significant role. In this regard, advocating and strengthening of climate norms by actors with historical responsibility has been crucial in the fight against climate change, and the United Nations (UN) and the European Union (EU) have come to the fore in the norm diffusion process.

To explain the norms within the conceptual framework, there are different studies on the norm literature. For example, while the first wave norm studies gave priority to international explanations and analyzed the role of actors, persuasion or propaganda in norm diffusion, the second wave norm studies focused on local, political and cultural effects in norm diffusion, and the harmony between national norms and international norms. Following various explanations, many different models such as "*Boomerang Model*", "*Spiral Model*" and "*Cultural Match*" have been put forward to explain norm diffusion. In this regard, the main research question of our study is whether the diffusion of climate norms in the European Union can be explained by the concept of localization. In this context, the study first examines the emergence of climate norms and how they spread internationally, and then tries to explain the position of the European Union in diffusion of climate norms.

In the context of International Relations, actors' efforts to create obligations, their desire to increase their prestige, and phenomena such as security or war are effective facts in examining norms. In this framework, climate change, which is one of the phenomena in which actors feel insecure and seek solutions, has played an important role in the research of climate norms. In this framework, "*mitigation*", "*precaution*", "*sustainable development*", "*common but differentiated responsibility*" norms, which are components of international agreements, offer both a retrospective and future-oriented understanding. For instance, while the reduction determines the emission reduction rates of the actors, the norm of loss and damage highlights the historical responsibilities of the actors, and the sustainable development offers future-oriented perspective.

Martha Finnemore and Kathryn Sikkink's model that tried to demonstrate diffusion of norms with the "*Norm Life Cycle*" mechanism in the "*International Norm Dynamics and Political Change*". In this context, the diffusion process of climate norms in the international arena which is titled as "*climate norms' life cycle*" in our study is explained by the norm life cycle put forward by Finnemore and Sikkink. This process, which indicates the spread of climate norms internationally, consists of three stages: "*norm emergence*", "*norm cascade*" and "*internalization*" of norms. In this first stage, diplomatic activities and international conferences played a role in the emergence of climate norms. As actors, the UN, the WTO and scientists assumed responsibility in the first stage. Additionally, in diffusing in climate norms, treaties, agreements, protocols or conferences are important factors for the second and final stage.

As regard the EU, it has been observed that two factors, the UN Conferences of the Parties and climate agreements, affecting the spread of climate norms in the EU come to the fore. The EU's representation in the international arena by participating in the negotiation process, its support for becoming a

party to the Kyoto Protocol and the Paris Agreement and its advocacy for the implementation of the agreements from the beginning of the process have demonstrated the role of the EU in the diffusion of climate norms. Therefore, climate norms in the EU are related to the EU's domestic and foreign policy stance rather than internal dynamics put forth by Acharya. Furthermore, the EU's attitude in this process has caused the local actors specified in the localization mechanism to remain in the background. As we have stated in general, the EU as an actor has taken an active role in the fight against climate change in the international arena since the beginning of the process and has played a role in promoting norms.

